

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Võrdleva Õigusteaduse Õppetool

Indrek Parts

**TUNNISTAJA ÜTLUSE ARGUMENTATIIVNE JÕUD
TSIVILKOHTUMENETLUSES**

Magistritöö

Juhendaja
dr.juris Mario Rosentau

Tartu
2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS

I TUNNISTAJA ÜTLUSE ARGUMENTATIIVSED LÄTTED	9
1. Üldiselt	9
2. Teadmine	13
2.1. Teadvuse „kategoriad“ ehk teadvusseisundite tüübid	14
2.2. Teabeallikad ning teadaandmise ja teadasaamise viisid	18
2.3. Propositsiooniline teadmine	
2.3.1. Üldiselt	21
2.3.2. Gettieri probleem	23
2.3.3. Uskumine ja tegelikkus ning nendevaheline õigustatus	25
II TUNNISTAJA ÜTLUS KUI ARGUMENDI EELDUS	
1. Üldiselt	29
1.1. Argumentatsiooni teooriad	31
1.2. Argumendi struktuur ja tunnused	33
2. Hea põhjendamine Toulmi mudeli järgi	35
2.1. Toulmini mudeli õigustatud alus	36
2.2. Adekvaatne teave	37
2.3. Õigustatud kindlus	38
2.4. Eelduslikult eksimusetu õigustatus	40
3. Järeldamine ja eeldamine argumenteerimises	42
3.1. Juriidiliste vaidluste pragmaatiline mudel	42
3.2. Eelduste formaliseerimise arvutuslik mudel	45
3.2.1. Gordoni arvutuslik mudel	45
3.2.2. Tõendamiskoormis	46
III TUNNISTAJA ÜTLUSE ARGUMENTATIIVNE JÕUD	
TSIVIILKOHTUMENETLUSES	
1. Üldiselt	48
2. Kõneakt	49
3. Tunnistaja ütlus tsiviilkohtumenetluses	
3.1. Tsiviilkohtumenetluse seadustik	51
3.2. Kohtupraktikast	53
4. Tunnistaja ütluse usaldusväarsuse kontroll	54
4.1. Täiskasvanute taju, tõepärsuse hindamise ja mälu jõudluse uuring	55

4.2. Mõjud vaatlejate tajule ja tunnistajate stressile kolme erineva	
esitlusviisi vahendusel	56
4.3. Kokkuvõte tunnistaja usaldusväärse mõjudest kohtumenetluses	58
KOKKUVÕTE	59
SUMMARY	63
KASUTATUD KIRJANDUS	67
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	71
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	71

SISSEJUHATUS

Käesoleva magistritöö teemaks on tunnistaja ütluse argumentatiivne jõud tsiviilkohtumenetluses. Argumentatiivse tegevuse raamistikus püütakse välja tuua hea põhjendamise omadused, analüüsitakse tunnistaja ütluse kontekstuaalseid tegureid. Lisaks tuuakse kirjeldavalt välja inimese teadvusseisundi seesmiste ja väljaspool teadvust tulenevate teadmiste erisusi ning nende potentsiaalset mõju argumentatiivsele jõule. Kõige selle alusena on käsitletud teadmise mõistet nii isiku kui sotsiaalse suhtlemise aspektist. Töös on ka analüüsitud tsiviilkohtumenetluse seadustikku ja kohtupraktikat läbi tunnistaja ütluse prisma. Lõpuks on toodud välja tunnistaja ütluste salvestamisega kaasnevad argumentatiivsed mõjud.

Tunnistaja ütluste kui ühe võimaliku tõendiliigi funktsioonil on sagedasti toetamaks teisi tõendeid üksnes abistava või täiendava iseloomuga ülesanne. Samuti kaasnevad poolte ütlustes erinevused, kus otsustajal on keeruline jõuda järelduseni ühe või teise poole ütluse paikapidavuses, eelkõige juhtumitel, kus puuduvad teised tõendid. Seetõttu pääseb tihti võidule ühe osapoole õiguse "võim", kui nii tohiks väljendada. Loomulikult annan ma endale aru, et sellise probleemi käsitlemine ja lahendamise püüe ei mahu käesoleva töö raamidesse, kuid püüan leida õigustusi tunnistaja ütluse tõendi eelduslikule positsioonile, sh talletusvahendite kasutamisest tulenevatele võimalustele. Esmalt tuleb tunnistada, et probleemi keerukus seisneb teatavas nõ seletusringis, milles saavad omavahel kokku faktid, hinnangud ja (lõpp)järeldused, kontekst, mille loogiline järjepidevus ei pruugi kajastuda otsustuses või on see raskesti jälgitav, kuna ühelt poolt kohtunikul ei ole võimalik kogu sieveendumuse kujunemislugu otsusesse kirja panna, ja kas seda ongi vaja, ning teiselt poolt eelduste positsioon leiab, ja sagedasti teebki seda, argumentatsiooni protsessis koha järelduses või järgmise argumendi eeldustes või järelduses. Siseveendumus kuulub vähemasti osaliselt metafüüsika valdkonda, mida samas ei ole võimalik ignoreerida. Seega – nii faktide ja hinnangute eristamine tunnistaja ütluses; ütluse kui eelduse mõju otsustaja suhtes enne selle tõendiks lugemist või mitte lugemist; ütleja hoiaku ja ütluse sisu positsioneerumist argumentatsiooni nõ seletusringis; ning seejuures arvestades mitte ainult tunnistusliku ütluse konteksti, vaid kogu menetlusprotsessi – iseloomustavad tunnistaja ütluse kui potentsiaalse tõendiargumendi kujunemislugu.

Minu esialgsel hinnagul järgnev lähenemine argumentatsiooni teooria lahti mõtestamisel ja kirjutamisel lisab vähemalt mõningal määral ideid, kuidas lugejal tekkiks parem ülevaade ja jälgitavus argumentatiivsest otsustusprotsessist. Pean siinkohal kindlasti märkima, et teooriaid ja lähenemisi on piisavalt palju, mistõttu alljärgnevalt püüan avada

Toulmini, Hitchcocki, Johnsoni, Waltoni, Gordoni seisukohti ning neid analüüsida läbi Trudy Govier'i lähenemise Mario Rosentau täienduste ja täpsustega.

Teine oluline probleem on küll eelmise kaaslane, kuid seondub üldisemalt tunnistaja ütluse kui tõendi kaalukuse tõstmisega tsiviilkohtumenetluses. Kui ka eeldada kohtupraktikas ideaalis otsustuskäikude paremat läbipaistvust, on tõhususe otstarbel tunnistaja ütluse talletused leidmas abistava funktsiooni õigustatust kohtumenetluses. Siin integreeruvad omavahel klassikaline ehk vahetu ja mitteklassikaline ehk visuaalne meetod tunnistaja ütluse usaldusväärse hindamiseks. Ratsionaalsuse soov ning kohtu kui institutsiooni nõ klienditeenindusliku funktsiooni kalduvusi, nagu seda tunnetatakse Rootsi kohtumenetluses, puudutan antud töö raamistikus pigem üldisema probleemistiku kirjeldamisel, kuid selle seos salvestuse tehnoloogiaga ja tagajärjega tõstatab omakorda küsimuse: kas salvestamine tekitab rohkem probleeme või on see möödapääsmatu tulevik?

Pean tunnistama ja kaldun arvama, et õigus peab järgima ühiskonna arengu dünaamilisust ja võimalusel selle intensiivust, milles küll ei peitu mingit uudist, kuid nii tasakaalu leidmine kui ka nende meetodite kasutamine võivad põhjustada teravat diskussiooni. Arvan, et mainitud salvestustemaatika on üsnagi lähituleviku küsimus – mitte ainult süüteomenetluses – ja see kannab endas regulatsiooni otstarvet.

Käeolevas töös püüan jõuda veendumuseni, et otsustaja ratsionaalsem ja teatavat arutluskeemi järgiv lähenemine kompenseerib siseveendumuse tekkimisel alususkumustest tulenevaid mõjusid ja seda eelkõige, kui tunnistaja ütlust on võimalik salvestada kui lähimat tunnetusallika sobilikku kontrollmeetodit. Eesmärgiks on püstitatud välja tuua läbi argumentatiivse teooria ütluse põhjendamisjõu elemendid kui argumendi vundament otsustaja jaoks, aluses antu eristamisvõimalused lihtsustamaks järeldamist. Samuti nimetatud elementidega kaasneb kohtuistungis kontekstilise raamistiku arvesse võtmine, sh talletusvahendi abil.

Hüpoteesina esitan kolm järgmist väidet:

- argumentatsiooni skeemide õigustatud kasutamise aluseks on propositsiooniline teadmine, mis aitab orienteeruda inimkogemuses asetleidvate faktide ja hinnangute rägastikus, millega kaasneb mh kohtuotsustes objektiviseeritud põhjenduste parem jälgitavus;
- tunnistaja ütlus tsiviilkohtumenetluses vajab täiendavat jõudu õigustatult kindlamate ja usaldusväärsemate järelduste tegemiseks, milleks võib osutada tehniliste vahenditega ütluste salvestuste kasutamine;
- tunnistaja ütluse audiovisuaalne salvestamine menetluseõiguses on pigem õigustatud kui mitteõigustatud.

Uurimisülesande lahendamisel ei pääse teadmise mõiste selgitamisest, kuna see sisaldab üsnagi fundamentaalseid elemente, mis loovad aluse argumentatiivsetele praktikatele, sh kohtumenetlusele. Vastuseid ootavad nii teadmise seos argumentatsiooniga kui argumentatsiooni ehk sotsiokultuurilise suhtlemisvahendi väärtus ja seda koormav ratsionaalsusnõude tasakaalustatud analüüs. Seega kitsamalt soovin leida mh vastused argumendi struktuuris ja argumentatsiooni ahelas olulist rolli mängiva aluse ja järeldamisviiside seostes ning tunnistaja ütluste argumentatiivse tõendusliku jõu komponentidele lisavõimekuse leidmises:

- kuid võrd argumendi skeemi järgimine ühelt poolt lihtsustab ja teiselt poolt arendab põhjendamise tulemuste kavaliteeti?
- kas ainuüksi argumentatsiooni skeemi järgimine tunnistaja ütluste korral õigustab kohtuniku otsust?
- kuid võrd tunnistaja ütluse audiovisuaalne salvestamine parendab otsustaja järelduse õigustatust?

Enim huvipakkumateks alateemadeks on argumendi aluse ja järeldusviiside sisustamine. Astendades tunnistaja ütlusi kui eeldusi võimaldab see kriitiliste küsimuste abil välja tuua olulisema ja vähem olulisema selleks, et mittejärelduslikke või ka järelduslikke tulemeid otsustuste juures arvesse võtta. Sellise tegutsemiskeemi rakendamisel on võimalik kasvatada otsustaja ratsionaalsust ja otsuse jälgitavust ning seda just kohtumenetluse raames, piiramata sealjuures siseveendumuse kujunemist. Asjaolu, et argisuhtlemist saadab enamjaolt pealiskaudsus ja intuiitvne tegutsemine, ei takista juriidilises argumentatsioonis, ja kindlasti mitte ainult, skemaatilise eeltööna välja tuua otsuste põhjendamisahelat. Seega eelkõige põhjendamise eelduste ja järeldamisviiside olemuslikkus on tänasel hetkel veelgi enam huvi pakkuvam teema, mille abil aidata kaasa tunnistaja ütluse kui tõendiliigi argumentatiivsele kaalukusele.

Kohtumenetluse seadustik nõuab alles päris viimases etapis otsustajalt siseveendumuse kasutamist, samas kui eelnevalt peaks läbi käima argumentatiivse skeemi. Selle juures on huvipakkuv, kuid võrd otsustaja üldse pöördub skeemide poole ja kuid võrd suure detailsusega kajastub see otsuses. Loomulikult mõjutab skeemi nõ nähtavust konteksti ulatus, mis on otsuses enamal või vähemal määral hoomatav või jääb varjatuks, mille tõttu võidakse otsusesse suhtuda kriitiliselt.

Salvestusvahendite kasutusesse võtmisega seonduvad probleemid nii tunnistaja stressitaseme tõusuga kui ka sellest, et millise projektsiooni alt või kui kaugelt tuleks ütluste andmist jäädvustada ning eelkõige kui objektiivselt ja kuidas mõjutab jäädvustatu otsustajate uskumisseisundi tugevust ja eelarvamusi. Seega tehnoloogia järjest enam kasutuselevõtt aitab

kas tunnistaja ütluse argumentatiivsele jõule kaasa või pigem mitte, ehk kas tunnistaja ütluste talletamine on õiglase kohtuotsuse saamiseks hea regulatsiooni vahend.

Peamise uurimisesemena käsitlen tunnistaja ütlust, mille sisuks on selle propositsiooniline teave ja ütleja uskumine teadvasse; ütlust kui kõneakti ja ütluse usalduväärsuse kujunemist; ütlust kui *protoargumenti* ehk eeldust argumentatsiooni ahelas; ning talletusvahendi abistavaid mõjusid.

Piiritletud on teemat peamiselt eraõigusega, kuid illusteerimaks võimalikke perspektiive, on juhitud kriminaalmenetluse seadustiku kommentaaridest. Kõigis kolmes töö peatükis on läbivaks jooneks tunnistaja ütlus.

Esimeses osas käsitlen teadmise mõistet, milles ei jää tähelepanuta teadvussisesed mõjud tunnistaja ütlusele lisaks epistemoloogia analüütilise poole välistele mõjudele.

Teises peatükis analüüsin hea põhjendamise ja argumentatsiooni teooria najal nii isiklike otsustusi kui dialoogi kujul esinevate juriidiliste arutluskäike ja nende erisusi. Lisaks kajastan juriidilise põhjendamise teeviidana õigetest ja asjakohastest küsimustest olulise perspektiivina tuletatud eelduste formaliseerist, mida saab rakendada erinevates argumenteerimise praktikates ehk diskursustes.

Kolmandas osas on vaatluse all tunnistaja ütluse kõneakti erisused, tsiviilkohtumenetluse seadustiku lubatavuse ja asjakohasuse nõuded seonduvalt tunnistaja ütlustega ning sellega kaasnev praktika. Üheks arutlusobjektiks on otsustaja teadasaamine läbi tunnistaja suulise ütluse, mis fikseeritakse läbi kohtuniku episteemilise analüüsi kohtumenetluse protokollis argumentatiivset jõudu omava tõendina või informatiivse asjaoluna. Raskuskese langeb tehnoloogilistest võimalustest avarduva tunnistaja ütluste videosalvestamise mõjudele nii tunnistajale enesele kui otsustajale, kuid eelkõige argumentatiivse kaalukuse tõstmisele.

Uurimismeetoditena kasutan peamiselt analüütilist meetodit, mille juures püüan läheneda püstitatud küsimustele süsteemselt. Kuna juriidilises valdkonnas kannab argumentatsiooni praktika kesket rolli, siis on vajalik kaasata modelleerimine nii erinevate järeldusviiside ja eelduste eristamisel kui dialektiliste ja ratsionaalsete skeemide kirjeldamisel. Kohtupraktikast on toodud mõned näited tunnistaja ütluste kohta ning salvestusvahendite kasutamise standardiseerimise vajalikkusest.

Autorit ajendas tõendina tunnistaja ütluse argumentatiivset jõudu uurima retoorikas esinevate faktide ja hinnangute kvalitatiivne eristamisvajadus ja nende väärtuspõhine

läbipõimitus. Samuti ka õiguse valdkonna mõneti liigne "normivõimu" lembus, mis ei pruugi lõppeda ühiskonnas ootuspärase tagajärjega.

Argumentatsiooni kui juriidilise meetodiõpetuse aktuaalsus püsib jätkuvalt nii õigusnormide, tõendi kui ka faktiliste asjaolude tõlgendamise keskmes, kuid talletusvahendite kaasamine õiguse rakendamisse teenib tunnistaja hoiakust ja tema ütluse sisust objektiivsemat ja ühtsemat arusaama otstarvet. Samas loob see uusi küsitavusi. Esmalt seisneb teema asjakohasus tehnoloogia arengus eneses, mis muidugi ei ole piisavalt heaks argumendiks mitteklassikalise vahendi kasutamiseks, kuid teisalt on ehk selline moodus lahenduse poole viivaks, millega kasvab isikulise tõendiliigi objektiivsus ja läbipaistvus.

Filosoofilisemalt ja üldisemalt seisneb teema aktuaalsus ka läbi talletusvahendite võimaluste tähendusinvariantsema raamistiku kujundamises. Talletusvahendite kasutamise mõttes on püütud ületada filosoofilise traditsiooni hoiakut psühholoogismi ja tähendusinvariantsuse suhtes, kus invariantne tähendus ei ole (ei saa olla) psühholoogiline, mõtlemise fenomen.*¹

Mõistete käsitlemisel olen püüdnud jääda von Wright'i teadmismodaalsuse piiridesse, mis tähendab, et mõisted on verifitseeritavad (see, mille kohta on teada, et see on tõene), lahendamata või falsifitseeritavad (see, mille kohta on teada, et see on väär).*² Eelkõige lahendamatus teadmismodaalsusega ületatakse formaalse loogika piirid ning käsitletu kuulub informaalsesse loogikasse. Hoolimata eelnevast „mängukasti“ piiritlemisest on siinkohal sobilik viidata Jüri Lippingu artiklile: „[a]lati tuleb arvestada mõistete tervikstruktuuriga, mõistete omavaheliste seostega, nagu ka teatavate põhjanevate vastandustega, mis fundeerivad ja toetavad mingit spetsiifilist filosoofilist väidet, argumenti, mõttekäiku, liikumist, koolkonda või süsteemi. Ühesõnaga, küsimus pole mitte niivõrd „mida mõelda?“ ega ka „millest mõelda?“, vaid hoopis „kuidas mõelda?“*³ Selline dialektiline viis lasub kohustusena ka argumenteerijal: „Argument on diskursus, millega autor püüab veenda publikut teesi aktsepteerima esitades põhjendused selle toetuseks ning vabastades oma dialektilisi kohustusi. /.../ Lisaks selle sisseütlevale tuumale*⁴, argument omab dialektilist kihti, kus argumenteerija vabastab oma dialektilised kohustused; Dialektiliste kohustuste

¹ M. Rosentau. Leping kindlus ja poolte usaldus. – Juridica, 2002, nr, lk 15.

² G. H. von Wright. Filosoofia, loogika ja normid. Deontiline loogika. – Vagabund 2001. lk 59. Lisaks teadmismodaalsusele jagab von Wright modaalsused veel kolme gruppi: tõemodaalsused (aleetiline) ehk paratamatult, võimalikult või kontingentselt tõene; olemasolu modaalsused ehk universaalsus, olemasolu või tühjus, ning deontilised modaalsused ehk kohustuslik, lubatud või keelatud modaalsused. (viimast vt Madis Ernits. Õiguskeel. Õigusnormi struktuur. – 2010., samuti Aulis Aarnio. Õiguse tõlgendamise teooria. – Juura 1996. lk 62).

³ Jüri Lipping. Dialektika ja parallaks. – Sirp 12.06.09.

⁴ „/.../ sisseütlevale tuumale, /.../“ all on mõeldud eelmises lauses väljendatud argumenti definitsiooni.

hulka kuuluvad vastused vastuväidetele ja alternatiivsete seisukohtade kaalutlused.“*⁵ Seega käesoleva töö raames ei pruugi piiritlemise püüe niivõrd õnnestuda, kuid teatavad märgistused on maas, mille järgi orienteeruda.

⁵ D. Hitchcock. Argumentation. – The Practice of Argumentative Discussion. Springer 2002. Issue 3. pp 287-298, vastavalt Abstract ls 2; alaptk 2 The Definition of argument, ls 2 ja eelviimane lg. – R. Johnson. Manifest Rationality 2000. Arvutivõrgus kättesaadava: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.202.6369> (25.04.13).; S. Toulmin. Arguing on the Toulmin Model. New Essays in Argument Analysis and Evaluation. – Good reasoning in the Toulmin model. Ed. D. Hitchcock: Springer, 2006, p 382, alapeatükk 1.6.2. ls 2. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.utlib.ee/erialaportaal2/index.php?tk=OI> (25.04.13).

I TUNNISTAJA ÜTLUSE ARGUMENTATIIVSED LÄTTED

1. Üldiselt

Ausa kohtumenetluse põhimõte on nagu pilv, mis muudab pidevalt kuju, kuid ei paljasta iialgi oma tegelikku olemust.*⁶ Sarnase kujundiga võib iseloomustada inimese käitumist, mis väljendub erinevates ühiskondlikes suhetes, ja sellise pilvena hõljub see ka dialektilistes kihtides. Inimtegevus on välise vaatleja suhtes mitmetahuline fenomen.*⁷ Kohtumenetlust mõjutavate asjaolude hulk on ammendamatu, inimese motiividest tulenevad käitumisaktide varieeruvus on piiritu. Osundamata ei saa jätta, et iga olukorra või ka siis keerulisema situatsiooni hindamisel näitab teed meile mõistlikkuse põhimõte. Mõistlikkuse nõue võimaldab hea usu põhimõttele omaste eetilisi-moraalsete argumentide kõrval kasutada enam objektiivseid asjaolusid õiglase tulemuse saavutamiseks ning seega pöörata rohkem tähelepanu liberaalse majandusideoloogia jaoks olulisele majanduskäibe ratsionaalsusele.*⁸ Seega reeglina peaks alati otsima mõistlikke seletusi inimkäitumise õigustamiseks. Vastuse leidmine aga sõltub paljuski inimolemuse mõtestamisest, sellele teaduslike seletuste leidmisel, taaskord uute põhjenduste andmisel jne.

„Evolutsiooniteooria on väga seletusjõuline: nt saab selle ja matemaatilise statistika abil näidata, miks organismid on surelikud – rakubioloogia ei „keela“, et nad võiksid olla ka surematud. Evolutsiooniteooria kasutab spetsiifilisi bio- ja organofunktsionaalseid seletusi, mis põhialustes rajanevad füüsika ja keemia seadustele ning on piiratud loogilis-matemaatilise võimalikkusega, kuid meetodina on mittetäppisteaduslikud, sest ei vasta „tugevam-või-parem-jääb-ellu-seadusele. /.../ [b]ioloogiliste liikide tekkimise evolutsiooniteooria ei sobi mittebioloogiliste nähtuste seletamiseks.“*⁹ Seega tuleb meil vaatamata bioloogilisele päritolule oma ja teiste suhteid mõtestada läbi mõistlikkuse ja objektiivsuse otsingu prisma, „mis muidugi ei välista mittebioloogiliste evolutsiooniteooriate esitamist uurimisainele vastavate isesuguste seletuskeemidega“*¹⁰

Seaduseandja kehtestab õigusnormid: „nomoteetilised seadused – seaduseandja kehtestatud õigusnormid“; loodus sunnib kehtestama oma seadused: „nomoloogilised seadused – loodusseadused (teooriaga kehtestatud seletusprintsiibid)“.*¹¹ „Näiteks nõuab

⁶ E. Kergandberg. Sissejuhatus kohtumenetluse õigusesse ehk kohtumenetlusõiguse propedeutika. Loengumaterjal. – 2006. lk 97 vd 214. Materjalid autori valduses.

⁷ M. Rosentau. Õiguse olemus: sotsiaalse käitumise funktsionaalne programm.- Dissertationes Juridicae Universitatis Tartuensis. – TÜ kirjastus 2004, lk 76.

⁸ I. Kull. Hea usu põhimõtte kaasaegses lepinguõiguses. Dissertationes Juridicae Universitatis Tartuensis. – TÜ Kirjastus 2002, lk 49.

⁹ M. Rosentau. Argumenteerimise kunst ja tehnika. – avaldamata käsikiri, lk 48. Viidatud autori loal.

¹⁰ *Op.cit.*, lk 48.

¹¹ M. Rosentau. Argumenteerimise kunst ja tehnika. – avaldamata käsikiri, lk 24. Viidatud autori loal.

tänapäeva praktiline jurisprudents – kuid ka õiguse rakendamine – ühe sagedamini kõrvuti õiguse filosoofiast tulenevate positsioonide tundmisega inimese filosoofilise pildi põhialuste tundmist“, ehk siis jutt on „põhimõiste käsitlemisest – inimesest õiguses.“*¹² Minu arvates ja käesoleva töö raames peaks jõudma järeldusele, et üha enam peab jurist süübima *multi level approachi* sügavustesse, mis abistab argumenteerimise skeemide komponente asjakohaselt ja kaalutletult sisustada. Sellise meetodilise „kuidas?“ küsimise eesmärgi realiseerimisega aitame kaasa vähehaaval, aga siiski, eespool mainitud majanduskäibe ratsionaalsusele.

Nagu eelnevast näeme, leidub lühikesel narratiivil piisavalt transformatsioone ehk teatud „hüppeid“ või „nihkeid“, mis võivad esmapilgul ka eksitada. Sellistest „nihetest“ parema arusaamise eesmärgil esitan alljärgnevalt kujundliku „silla“ seonduvalt argumenti struktuuriga, millesse on otstarbekas suhtuda (täppisteadusliku) reservatsiooniga.*¹³

Argument. N x argument = argumentatsioon:

Eeldused	Järeldamisviis		Järeldus
Alus			Tulemus
	mõõtmine – eelduslik järeldamine* ¹⁴		Tees
	deduktsioon – induktsioon		
Taju	mälu		otsustus
Väide, ütlus	ütlus, seletus	arvamus, hinnang	
(subjektiivne) teadmine		(sotsiaalne) teadmine	
Tunnistaja	tunnistaja	otsustaja / episteemiliselt huvitatud subjekt* ¹⁵	
Salvestis/talletus	õigustatus, kindlus, usaldusväärsus		

Sellisel kujundlikul „sillal“ positsioneeruvad ühed olulisematest mõistetest. Juhul, kui lähtuda argumentatsioonist kui „suurest põhjendamisest“*¹⁶, siis loomulikult võib olla ja ongi nt talletus juba otsustuse kujul argumentatsiooni ahelas ehk „suures põhjendamisest“ ühe eeldusena kui „väike põhjendus“, omades tõsikindlamat argumentatiivset jõudu.

¹² R. Narits. Õigusteaduse metodoloogia I. Tallinn: – Juura 1997, lk 16.

¹³ M. Rosentau. Argumenteerimise kunst ja tehnika. – avaldamata käsikiri, lk 48. Viidatud autori loal. Füüsika omadusi etaloniks võttes on vahel esitatud nõue, et ka teiste teaduste seletused peaksid alluma analoogilistele skeemidele. Kui see õnnestuks, peaksid kõik teadused bioloogiast psühholoogiani saama täppisteadusteks. Paraku näitab teadusharude metodoloogiate ja uurimisainese võrdlev analüüs, et mittetäppisteadused evivad põhimõttelisi omadusi, mis ei ole neist elimineeritavad.

¹⁴ D. N. Walton. A Pragmatic Model of Legal Disputation. – Notre Dame Law Review 1998, p 734. „At any rate, enough has been said to indicate the importance of presumptive reasoning and the need to evaluate it pragmatically in law. Deductive and inductive reasoning have been so strongly emphasized in logic for over two thousand years that the pragmatic study of presumptive reasoning has been given little serious attention at all.“ [alla joonitud autori poolt]. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://dougwalton.ca/papers%20in%20pdf/98pragmatic.pdf> (25.04.13).

¹⁵ M. Rosentau. Tõendamine teadmise standarsmudel. – Juridica 2001, nr 3, lk 202.

¹⁶ M. Rosentau. Argumenteerimise kunst ja tehnika. – avaldamata käsikiri, lk 39. Viidatud autori loal.

Esmapilgul võib tunduda selline üldistamine üsna triviaalne, kuid eelkõige on see mõeldud mõistete nõ kohaväärtsute paigutamiseks. Tunnistaja ütlus fikseeritud kujul protokollis isenenesest on kohtuniku argumentatiivsele otsustusele eeldus, luues koos teiste eeldustega otsustaja põhjendusele aluse. Siinkohal tuleb rõhutada, et mõistmaks süsteemselt, kaasnevad „sillaga“ mitmetasandilised etapid (nt lubatavus, asjakohasus, usaldusväärsus, kontrollitavus, kaalukus), lisaks erinevad dialoogi*¹⁷ tüübid ja nende otstarbest tulenevad muutujad; eelduste sisemise liigitamise võimalused, eeldustes esinevad võimalikud vead või erandid; või mõiste mahu ja sisu eelistatus. Samuti ja eeskätt juba eespool sellele tähelepanu pöörates tõusetuvad probleemid järeldamisviiside võimalustes ja õigustatuses, selle tõsikindluses. Esitatu võib kokku võtta järgmisena: „Iga süsteemi kaks omadust on mitteamorfus ja terviklikkus. Mitteamorfus tähendab, et temas võib leiduda erinevaid elemente, mis on omavahel teatud viisil seotud. Terviklikkus ehk ühtsus viitab süsteemi eraldatusele teistest süsteemidest.“*¹⁸ Suurepärase ja ülevaatliku kontseptsiooni argumendi ja argumentatsiooni vahekorra on oma õppematerjalides toonud välja Mario Rosentau, kus ta märgib, et argument võib olla argumentatsiooni komponent, kuid ei ole “element” kui lahutamatu algosake: sellel on struktuur ja otstarve ning sisu ja (esitus)vorm.*¹⁹ Elemendi ja komponendi eristamisel võib ja tuleks tähele panna üldistatuse astet ning süsteemide ankurdatust*²⁰, kui nii võib öelda. Seega elemendi või komponendi, täpsemalt ka mõiste „iga määratlus võiks olla selline, et selles peab olema esitatud – täiuslikus määratluses – kõik tarvilikud tingimused ehk kui üks tingimus ära võtta, siis see ei vasta enam määratlusele, ja ainult küllaldased tingimused, ehk biokonditsionaalne määratlus.*²¹

Teatud väärtuste formaliseerimine on täiesti võimalik, kuid leida tunnused nt mõistetele teadmine, kindlus, usaldusväärsus, õigustatus või hoopiski ühtsele argumentatsiooniskeemile, nende otsimisel satume me raskustesse. Samas evivad just need mõisted ja lausekonstruktsioonid, kuid mitte ainult, tunnistaja ütluse juures kõige enam argumentatiivse jõu jooni. Selliste väärtuste otsingutel konkreetses kaasuses leitakse abi transformatsioonidest ehk nõ „hüpetest“ või siis „nihetest“. Mitte ainult mõistete mahu ja sisu täpsustamine poolte vahel, vaid ka nende kokkuleppeline kasutamine ei anna meile piisavat

¹⁷ Siin kontekstis on mõeldud üldisemalt dialoogi, sh iseendaga, kui soovite. St loomulikult on võimalik ka endale argumenteerida kui monoloog, nt ostukäitumine, mis paradoksaalsel kombel viib inimesi sagedasti frustratsioonistudeneni juhtudel, kui enese jaoks on läbi argumenteeritud asjaga kaasnevad head ja vead, kuid sel ostuhetkel valmisvalitud asi kaupluses puudub ning ostetakse valikust enese jaoks nõ parim. Ning teiselt pool kindlasti on võimalik mitmete osapoolte dialoog, *nt vt* L. Ervo. Õiglase kohtupidamise väljavaated kriminaalasjades: tulevikuvisionid ja praegune olukord Skandinaavias ja Euroopas. – *Juridica* 2013, lk 49 lg 4.

¹⁸ R. Narits. Õiguse entsüklopeedia. 2. tr. Tallinn: Juura 2002., lk 89.

¹⁹ M. Rosentau. Argumenteerimise kunst ja tehnika. – avaldamata käsikiri, lk 71. Viidatud autori loal.

²⁰ M. Rosentau. Õiguse olemus: sotsiaalse käitumise funktsionaalne programm.- *Dissertationes Juridicae Universitatis Tartuensis*. – TÜ kirjastus 2004, lk 132-136, p 3.2.6.

²¹ M. Rosentau. Argumenteerimise kunst ja tehnika. – avaldamata käsikiri, lk 17. Viidatud autori loal. (topelt-tingimuslik määratlus).

tulemust.*²² Võidakse ju kokku leppida objektiivse tõe tähenduses*²³, kuid selline kokkulepe vajab midagi juurde, millest tuletaks meile arusaadavalt tunnistaja ütluse argumentatiivne jõud. Argumenteerimisel on hädavajalik kinni pidada kontekstist ja see nõue sisaldab endas nii lubatavuse ehk aktsepteerimise, asjakohasuse ehk relevantsue, samuti küllaldavuse ja võimalusel kontrollitavuse nõuet. Selle juures peab tõstma eraldi välja juba märgitud järeldamisviisi õigustatuse ning eelduste küsimuse, mis on olulisemateks elementideks ka teadmise (standard)mudeli käsitlemisel. Lühidalt selleks, et saada rahuldavat lõppjäreldust tuleb argumentatsiooni kontekstis tabada dialektilisi kihte*²⁴, milles mängivad erilist rolli nii eeldused kui järeldamise õigustatus ajas ja ruumis.

Enne tunnistaja ütluse kui argumendi eelduse anallüüsi kohtumenetluses oleks otstarbekas esmalt anda ülevaade teadmise mõistest ja teadasaamise allikatest, kuna teadmise mõiste tunnused esitavad tunnistajale kindlad nõudmised ning ütluses peituva teabe edasiandmine kohtunikule on üks olisemaid etappe isikulise tõendi argumentatiivsusest. Pean siinkohal rõhutama, et teadmise allpool esitatud kontseptsioonis on lähtutud enam subjektiivsemast poolest ning argumentatsiooni analüüsil objektiivsemast vaatevinklist. Hoolimata sellisest rõhuasetusest algab ja lõppeb alati nii ühel kui teisel juhul otsustusprotsess, sh usaldusvääruse tugevus, subjektiivse aspektiga, kuigi pärast otsustaja poolset viimset veendumust ehk nõ lõpetavat subjektiivset külge, objektiviseeritakse lõppjäreldus otsustuses.*²⁵

2. Teadmine

Esmapilgul võiks tunduda teadmine lihtsa mõistena. Samas kui süveneda selle kooslusesse, osutub teadmise mõiste üsnagi komplitseerituks. Seondub see nii tõe mõiste, teooriate kui ekslikkuse väkistamisega. Üks esimesi filosoofe, kel tekkis kahtlus nõ tõsikindlate teadmiste osas, oli šoti teadlane David Hume. Tema väljendatud induktsiooniprobleem on õigustatava järeldamisviisina tänaseni püsinud. Kuigi XX sajandi jooksul on tehtud üsnagi suuri arenguid, kuid siiski tundub üsna tõepärane öelda, et probleemi tõenäosus ei kavatse niipea veel kuhugi kaduda. Nimelt tõusetus küsimus maailmas asetleidvate sündmuste ja nähtuste reeglipärasuses ning inimese enda poolt välja joonistatud

²² M. Rosentau. Õiguse olemus: sotsiaalse käitumise funktsionaalne programm.- *Dissertationes Juridicae Universitatis Tartuensis*. – TÜ kirjastus 2004, lk 50, vd 143.

²³ „/.../,tõel“ puudub tähendus.“ M. Rosentau. Tõendamise teadmise standardmudelis. – *Juridica*, 2001 nr 3, lk 194; S. Toulmin. *Arguing on the Toulmin Model*, 2006, pp 374 ja 375 („Instead of ...“ ja „Our immediate ...“).

²⁴ D. N. Walton. *A Pragmatic Model of Legal Disputation*, 1998, pp 723-725, 732-733, 712 (Charles Hamblin), 716, 722.

²⁵ Subjektiivsuse piiratus on ühest küljest teistele kättesaamatu, kuid sisaldab tavaliselt (va patoloogilistel juhtudel) objektiivset reaalsust. M. Rosentau. *Lepingu kindlus ja poolte usaldus*. – *Juridica*, 2002, nr, lk 17, vd 9.

loodusseaduste usaldusväärsuses. Teisisõnu polnud võimalik surmkindlalt väita, et homme tõuseb päike või paistab päike. Päikese tõusmise või paistmise kohta, ja loomulikult mitte ainult päikese osas, on võetud induktsiooniprobleem kokku järgmiselt:

„universaalne ehk sündmuste regulaarsust üldistav otsustus ei saa lõplikult tuleneda singulaarsetest ehk üksikjuhtumeid käsitlevatest otsustustest, kuna mistahes järgmine singulaarne otsustus võib universaalse otsustuse ümber lükata.“^{*26} Üsnagi kategooriline ja isegi hirmutav, kui rääkida homsest päikesetõusust kui üksikjuhtumist, mille 100%-line tõenäosus pole kindel. Siiski näide pole toodud sel otstarbel, et visandada kuivõrd ohtlikus või ebastabiilses maailmas me elame, vaid ilmestamaks ebakindluse äärmuslikku juhtu. Pealegi, kuigi mitte kõige vastuvõetavam ehk aktsepteeritavam näide – ei ole tõenäoline, et kohtud mingist hetkest ei loe päikese tõusmise kellaega üldtuntud asjaoluks.

Kuigi minu arvates pole õigupoolest mitte just alati kindel seegi, kas lähtuda tuleks analüütilisest epistemoloogiast või pigem terve mõistusest.^{*27} Siiski abistab meid terve mõistus sellel valikul ning oleks patt jätta kasutamata seda ka olukordades – kus tähendusinvariantsus on niivõrd kuivõrd teada ja tuntud – mil tuleb järeldusele jõudmiseks pöörduda subjektiivse õigustatuse poole.

2.1. Teadvuse „kategooriad“ ehk teadusseisundite tüübid

Tunnistusliku teadmise allikeate ja ekslikkuse lähte otsingul on vajalik inimese teadvusseisundite käsitlemine, sest just töö teema peamisest teesist tulenevalt on tunnistaja väite päritolu kindlaks tegemine oluline.

„Teadvuse olemuse avamisel peetakse otstarbekaks eristada teadvust närvisüsteemist. Teadvus konstrueerib närvisüsteemi jooksva, käratu, märkamatu aktiivsuse põhjal maailma, milles ta võib vaadelda erinevusi keha ja välis keskkonna vahel ning sel viisil end ka ise vaadelda. Teadvus mitte ainult ei ava inimesele tema sisemaailma (s.t annab talle võimaluse tunda meeldivat ja ebameeldivat, rõõmu ja kurbust, aru saada kasust ja kahjust) analüüsi- ja sünteesi võime, vaid mõjutab ka kõike seda, mis võib tekkida inimese alateadvuse sfääris, ning tõmbab teda selliste tegude sooritamise poole, mis oma iseloomult on vastandlikud kohuse- ja moraali tunde. See mõju ei vii just alati moraalsete motiivide võidule, kuid tähtis

²⁶ M. Rosentau. Argumenteerimise kunst ja tehnika. – avaldamata käsikiri, lk 30. Viidatud autori loal.

²⁷ Võrdle nt „Need printsiibid – kaks õiguslik-formaalset ja kaks teadmuslikku – loovad selle epistemoloogilise mängumaa, mis tuleb lisaks terve mõistuse intuiitivsetele, baasilistele reeglitele täita ka süstemaatiliste teoreetiliste põhjenduste ja järeldestega. M. Rosentau. Tõendamine teadmise standarsmudel. – Juridica 2001, nr 3, lk 189, ning eespool vd 11 I. Kull. Hea usu põhimõte kaasaegses lepinguõiguses. Dissertationes Juridicae Universitatis Tartuens. – TÜ Kirjastus 2002, lk 49. (olemuselt peitub neis erinev lähenemine menetlus- ja materiaalõigusesse).

on, et nii kõrgelt moraliseeritud teod kui ka suurte ohvrite toomine inimkonna hüvanguks on võimalikud vaid tänu teadvusele, sealjuures õigustunnetusele.“*²⁸

Järgnevas teadvusseisundite jaotuses on toodud välja kuus allikat ja seda mitte sel põhjusel, et kõiki neid siinkohal oleks vaja käsitleda, vaid ülevaate loomiseks ning edaspidiseks viitamiseks:

1. Meelelised aistingud ja tajud, (pertseptiivsed kujutlused), kehalise tegevuse refleksioon (sh füsioloogiline vajaduspinge);
2. Kavatsused kui tegevuse põhjused;
3. Mittelingvistilised ettekujutused (eesmärgid, oletused, uskumused, soovid), sümbolilised ja abstraktsed kujundid, fantaasia-kujutlused;
4. Emotsioonid, tundepehangud, afektid (sh emotsionaalne vajaduspinge);
5. Keeleline arutlus ja mõisteline peegeldus (kontseptuaalne refleksioon) – kokku mõtlemine;
6. Kogemusmälu (äratundmised, oskused, teadmised).*²⁹

Teadvusseisundite liigitamise juures ei ole hetkel oluline veelgi spetsiifilisem klassifitseerimine.*³⁰ Oluline on see, et toodud seisundeid peaks vaatama läbi hinnangu ja fakti*³¹ eristamise prisma, mis küll võib muuta edasise arutluse keerulisemaks, kuid samas on võimalik tunnistuse ütluse vaatenurgast hoomata probleemiasetust terviklikumalt, ning eelkõige ka järgnevas argumentatsiooni peatüki käsitlusel mõista argumentatsiooni kirjeldava ja normatiivse aspekti erisusi. Et terviklikkuse soov oleks lihtsam, siis esialgu piirdume esimesena nimetatud teadvusseisundiga – meelelise kaemusega.

On erinevaid arvamusi taju olemuse kohta, kuid jaotus otseseks (mõnikord nimetatud „naiivseks“) ja kaudseks (mõnikord nimetatud „esindaja“) realismiks*³² aitab järge pidada. Seega tõdetakse, et maailmas on objektid mõistusest sõltumatud, mis põhjustavad meil kogemusi, mille kohta „esinduse“ realistid väidavad, et me otseselt väliseid objekte ei taju.*³³ Samas tuleb tunnistada, et faktid ei ole inimõistusest täiesti sõltumatud asjaolud. Faktid – nagu kõik **teisedki kategooriad** – on inimõistuse konstruktid.*³⁴ Sõltuvusele saab

²⁸ S. Kaugia. Õigusteadvuse mõiste konstruktsioonidest. – Juridica 2012, nr 2 lk 118.

²⁹ M. Rosentau. Argumenteerimise kunst ja tehnika. – avaldamata käsikiri, lk 52. Viidatud autori loal.

³⁰ S. Kaugia. Õigusteadvuse mõiste konstruktsioonidest. – Juridica 2012, nr 2, lk 118.

³¹ M. Rosentau. Õiguse olemus: sotsiaalse käitumise funktsionaalne programm.- Dissertationes Juridicae Universitatis Tartuensis. – TÜ kirjastus 2004, alptk. 2.2.1. Faktid Õiguses, 2.2.7 Fakt ja norm; M. Rosentau. Lepingu kindlus ja poolte usaldus. – Juridica, 2002, nr, lk 22-23.

³² S. Bernecker and F. Dretske. Knowledge. Readings in contemporary epistemology. Oxford University Press, 2000, pp 431.

³³ S. Bernecker and F. Dretske. Knowledge. Readings in contemporary epistemology. Oxford University Press, 2000, pp 431; Selles suhtes, et inimene ei suuda enese kehagi kontrollida, tasuks vt eespool viidatud S. Kaugia teadvusseisundite liigitamist (p-d 5-7). Kel on õnnestunud batuudil hüppata, siis kindlasti mäletatakse ka seda, et vahetult peale batuudil hüppamist, ei õnnestu maapinnal hüppamine mitte kuidagi.

³⁴ M. Rosentau. Õiguse olemus: sotsiaalse käitumise funktsionaalne programm.- Dissertationes Juridicae Universitatis Tartuensis. – TÜ kirjastus 2004, lk 59.

tõenduseks visandada näite jaapanlas(t)est, kelle tajumine on holistilisem (ei näe akvaariumis üksnes ujuvat kala) kui ameeriklasel. Niipea kui jaapanlane kolib Ameerikasse elama, muutub tema taju ajapikku nõ ameerikalikumaks, isoleeritumaks (ei näe enam akvaariumis olevaid kivikesi, taimi jne).^{*35}

Tunnistaja ütluste puhul asetame rõhuasetuse esimesena toodud pertseptiivse seisundi kirjeldamisele, millele korrespondeerub mälu. Mõneti selline esialgne piiramine viitab kriminaal- ja tsiviilkohtumenetluste erinevusele. Pean siinkohal silmas kriminaalkohtumenetlustes püüet toetuda tunnistaja ütluste sisu ulatuse piiramist üksnes meeleorganite poolt tajutuga ning igasuguste järelduste välistamisega.^{*36} Ehk teisisõnu püütakse välistada kõikvõimalikud teadusliku meetodita järeldamise viisid, eelkõige (töö)kogemus või siis intuitsioon.^{*37} Nende kahe teadvusseisundi – taju ja mälu – eristamine annab otsustajale tõenäolisema faktide seisu, kuna tunnistaja tajutu nägemises, kuulmises või haistmises väljenduvad elulised asjaolud vahetult (arvestamata sõnastamisega kaasnevaid erisusi, kusjuures ründeobjektiks on reeglina tajumisega seonduvad objektiivsed tegurid). Mäluga kaasnevad „seitse pattu“, kui kasutada Daniel Schacteri klassifikatsiooni. Need on a) eksimuse, b) info moonutuse ja c) infomüra patud, mis täpsemalt sisaldavad alljärgnevat:

(1) juriidilises terminoloogias tuntud eksimust sisustatakse a) tähelepanu ehk hajameelsusega; b) sündmusest või nähtusest möödunud ajaga; ja c) meditsiinis rohkem tuntud mõistega latentsuse ehk peiteajaga;

(2) informatsiooni moonutust ehk „komisjonipatte“ või „vahendustasu patte“ iseloomustavateks joonteks on a) mälusse ebapiisav salvestamine, mis võib küll pärineda tegelikkusest, kuid mäletatakse asjakohatust allikast; b) meenutamisel kriitiliste küsimuste suunavus ehk sisendatavus ja c) tingimuslikkus ehk tänaste teadmiste ja uskumuste valguses mälestuste redigeerimine; ning

(3) soovimatu info ehk infomüra.^{*38}

Kui tajumist saab lugeda vahetuks seisundiks, mille juures on loomulikult ka vajalikud eeltingimused, et lugeda nähtut või kuuldot objektiivseks, ning meile kõigile üldiselt arusaadavalt hoomatavaks, siis mälu funktsioneerimisel Schacter viidates Loftuse ja Doyle tööle „Pealtnägija Tunnistus: Tsiviil ja Kriminaalmenetluses“^{*39} toob välja neli asjaolu, mis

³⁵ N. Doidge. The brain that changes itself. Penguin Books. 2007, lk 302.

³⁶ E. Kergandberg, M. Sillaots. KrMSK § 63, p 7.1, § 66 p 1, § 68 p 4. – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koost). Kriminaalmenetluse seadustik. Komm. vlj. Tallinn: Juura 2012.

³⁷ *Op.cit.*, E. Kergandberg. § 61, p 8.

³⁸ S. Toulmin. Arguing on the Toulmin Model, 2006, pp 378-379.

³⁹ *Op.cit.* S. Toulmin. Arguing on the Toulmin Model, 2006, p 379, .E. F. Loftus and J.M. Doyle: 1992, Eyewitness Testimony: Civil and Criminal, Michie, Charlottesville, VA. (pp 68-70).

mõjutavad täiskasvanut tootma neuroloogiliselt vigast episoodilist mälu*⁴⁰ samal ajal vähendamata faktilisi stiimuleid. Nendeks on: sündmusest on möödunud palju aega; eksliku info seotus subsidiaarselt info otsimise küsimustega; sündmus oli vägivaldne; ja tunnistajal puudus hoiatus eelseisva sündmuse kohta. Nagu võib näha võrreldes „mälu seitsme patuga“ tuuakse esile (1) b) sündmusest möödunud aeg; (2) b) sisendatavus ning (1) a) tähelepanu, mis mängivad inimese mälu funktsioneerimisel ehk kõige suuremat rolli. Kui tähelepanu ei ole võimalik ajadimensiooni tõttu muuta ja sündmusest mööduva aja nõ peatamine sõltub samuti tunnistajast sõltumatutest teguritest, siis küsimuste esitamine ehk sisendatavus on otsustaja võimuses. Sisendatavuse seost tunnistaja uskumisega võib teaduslike eksperimentide valguses üsna tõsikindlalt väita. Seega kognitiivsete intervjuude oskuslik kasutamine võimaldab saada teada enam sündmuste faktilist seisu. Ilmselgelt ei ole eelnevas teoreetilises käsitluses midagi uut*⁴¹, kuid käesoleva töö raames huvitab selline sissejuhatuslik temaatika teadmise mõistesse eelkõige seetõttu, et kui ka esitada teadmise mudel, siis otsides ütluse allikat peab paralleelselt alati silmas pidama tunnistaja ekslikkust. Järgnevas alapeatükis käsitlengi teadmise allikaid seonduvalt järeldamisviisi mõistega.

Mittejäreldusliku viisina oleks tunnistaja ütluse vaatenurgast otstarbekas välja tuua Toulmini mudelis esitatud esimese praktika – vaatluse. Stephan E. Toulmin on esitanud mudeli, mis püüab iseloomustada head põhjendamist ilma hinnanguteta. David Hitchcock on resümeerinud hea põhjendamise omadusi ning esimese omaduse „õigustatud alus“ all loetleb ta seitse õigustatud teabeallikat, mille hulgas esimesena toob ta välja „otsese vaatluse“. Otsese vaatluse tingimustena tuleb arvesse võtta, et vaatlus ehk siis ka tunnistaja ütluses sisalduv tajutu*⁴² sõltub järgmistest asjaoludest:

1. normaalsete*⁴³ vaatlustingimuste juures peavad teabeallikatest info ülekandmise ja vastuvõtmise retseptorid näitama, et need on töökorras;
2. kasutatav aparatuur või meeled peavad olema heas seisus ja töötama korralikult (st meelte mõõdukas emotsionaalne erutus, mis kehtib ka tegevuse korral*⁴⁴);
3. vaatlustingimused peavad olema küllaldased (st nt inimese kuulmise sobilikuks helitugevuseks hinnatakse 30-50dB);

⁴⁰ Episoodilise mälu kohta. S. Bernecker and F. Dretske. Knowledge. Readings in contemporary epistemology. Oxford University Press, 2000, p 435.

⁴¹ T. Bachmann. Kognitiivse neuroteaduse ja psühholoogia võimalustest valetamise ja varjatud süülise teadmise avastamisel – Juridica 2007, nr 4, lk 220-221.

⁴² Märkusena: Toulmini mudeliga on püütud välja tuua põhjendamise usaldusväärsus, arvestamata kas põhjendamine teenib auditooriumi veenmise eesmärki või üksnes iseendale ilma sõnalise väljenduseta.

⁴³ Märkusena: Juba mõiste „normaalne“ väljendab endas hinnangut, kuid siin peetakse silmas tavalisi, harjunud ja väljakujunenud tingimusi, mida hindajad eelduslikult omavad ühesugustena.

⁴⁴ Yerkesi ja Dodsoni seadus – seaduspärasus, mille järgi (a) tegevuse tulemuslikkus (täpsus, vigade vähesus) on parim optimaalse, mitte liiga kõrge ega ka mitte liiga madala aju aktivatsiooni ja ertusseisundi korral; (b) lihtsama tegevuse puhul on optimaalne suhteliselt kõrgem erutustase ja keerulise tegevuse korral suhteliselt madal erutustase. Jaan Aru, Talis Bachmann. Tähelepanu ja teadvus. – Greif, Tänapäev AS 2009, lk 349.

4. teave, mida saadakse, peab olema üldiselt täpne, st:
 - täheldatud olukord peab olema peamine ja vahetult edasiantud ilma igasuguse muu infota,
 - täheldada tuleb fakte, st tegelikku olukorda (tavaliselt hinnatakse meelespeetut);
5. mitme meele kasutamisel on faktid detailsemad;
6. detailsem eelinfo vaatluse kohta lisab täpsust;
7. ekspert või asjatundja peab kasutama oma teadmisi vaadeldu tõlgendamiseks;
8. ükski õigustatud teave ei ole vastuolus vaadelduga.*⁴⁵

Seega nagu näha on väga erinevaid võimalusi mõjusid, mil tunnistaja võib ütluste andmisega lisada midagi enam kui vaadeldavas tajuti, eelkõige arvamusi ja hinnanguid. See tähendab, et meelelise kaemuse teadaandmisel on oluline edastada vaid seda, mida konkreetselt objektiivselt tajuti.

2.2. Teabeallikad ning teadaandmise ja teadasaamise viisid

Eelmises alapeatükis jõudsin järeldusele, et ka inimvõimete siseselt saab jaotada teadvusseisundeid sel pinnal kas teabe saamist lugeda järelduslikeks või mittejärelduslikeks, samuti seda, et teadasaamise viise võib jaotada ka erinevateks praktikateks. Sellised jaotused on küll üsna piiripealne näide tajust kui mittejärelduslikust järeldamise viisist, ning mälust, mis evib mõnede filosoofide järgi neuroloogilist järeldamist, kui samas teised filosoofid ei ole pidanud tunnistuslikku informatsiooni üldse teadmiste allikaks, vaid eraldi järelduslikuks viisiks.*⁴⁶

Mälu peetakse mõnikord mitte niivõrd teadmiste allikaks, vaid teadmiste juba muul viisil omandatu säilitamiseks. Järeldamine loomulikult ei ole iseseisev teadmiste allikas, sest eeldused või faktid, millest tuleneb lõppjäreldus, peavad eelnevalt tulema kuskilt mujalt. Mõned filosoofid vahel vaidleksid puhta põhjuse õiguse üle kui *a priori* teadmise allika üle.*⁴⁷

⁴⁵ S. Toulmin. *Arguing on the Toulmin Model*, 2006, pp 376-377.

⁴⁶ S. Bernecker and F. Dretske. *Knowledge. Readings in contemporary epistemology*. Oxford University Press, 2000, pp 435.

⁴⁷ S. Bernecker and F. Dretske. *Knowledge. Readings in contemporary epistemology*. Oxford University Press, 2000, pp 431.

Teadmiste algallikateks ja põhjendusteks on meeleline kaemus (sh propriotseptsoon, st oma enese keha seisukorra ja tegevuse teadlikkus), introspektsioon/**sisekaemus**, ütlus, mälu, põhjus ja järeldamisviis.*⁴⁸

Et käesoleva töö otstarbest tulenevalt teadmiste allikatel paremini silma peal hoida, siis tasub teadasaamist ja teadaandmist jagada mittejärelduslikeks ja järelduslikeks, kusjuures esimesesse lülitame ka tunnistaja ütluse ideaalvormi. Seega näeks jaotus välja alljärgnevalt:

A) Mittejäreldusliku teadmise allikad:

- 1) vahetu **vaatlus** ehk **pertseptsoon** hõlmab kõik meelelised muljed (sh **propriotseptiooni** ehk oma keha tunnetamise), kuid mitte nende põhjal tehtud järeldused;
- 2) **tunnistus** hõlmab igasuguse teiste inimeste poolt vahendatud teabe, sh kooliõpikute ja teatmeteoste sisu, teiste inimeste ütlused, muistsed kroonikad jne;
- 3) **introspektsioon** ehk sisekaemus (oma mõtete ja muljete refleksioon);
- 4) **mälu** (mälus säilinud meelelised muljed, mingis olukorras sõnastatud laused jne).

Niisiis loeme mittejärelduslikeks allikateks taju, mälu, tunnistust või kaemust. Omakorda teadaandmise viisiks on mälu korral meenutamine või teabe meeldejätmise kui protsess, mis on loomulikult ka teadasaamise allikaks (kuigi mitte algallikaks, sest esimesena tekib meeleline vastuvõtt), kui nt meenutada eespool mainitud „mälu seitsmest patust“ peiteaega, mille ületamiseks inimese mälus toimub meenutamise protsess. Tunnistuses koos sekundaarse kaemusega väljendubki Daniel Schacteri „seitsme patu“ sisuline olemus.

B) Järeldusliku teadmise allikad:

- 5) **induktsioon** ehk empiiriline järeldus kasutab eeldustena meelelisi muljeid või tunnistusi muljetest, järeldamine toetub teatud tuletusreeglitele ning üldjuhul on üldistav (enamasti toimub see täiesti intuiitiivselt);
- 6) **deduktsioon** ehk loogiline tõestus – see on aprioorne, mitte-empiiriline teadmine, mis vähegi keerulisemate tuletuste saamiseks peab toetuma teatud (tavaliselt loogika- või matemaatika) reeglite tundmisele ja kasutamisoskusele;
- 7) **konduktsioon** ehk konvergentne (lähendav) järeldamine – näiteks on konvergentne paljude erinevate, ühiste terminitega eelduste põhjal tehtud järeldus, et „tunnistaja valetab“; konvergensed on ka ilmaennustused jt nn hüperboolsed järeldused;
- 8) aprioorne **analoogia** järelduselt järeldusele, näiteks loomkatsete tulemuste laiendamine inimestele.*⁴⁹

⁴⁸ S. Bernecker and F. Dretske. Knowledge. Readings in contemporary epistemology. Oxford University Press, 2000, pp 431-441.

⁴⁹ Mittejärelduslik ja järelduslik loetelu. M. Rosentau. Tõendamine teadmise standarsmudelil. – Juridica 2001, nr 3, lk 203-204; analoogia eksimus: surmanuhtluse esmakordsel täideviimisel elektritooliga Ameerikas oldi ekslikul järeldusel, et 1000V hobuse surmamiseks on piisav ka inimese jaoks.

Teadmine on (sõltuvalt õigustuse teooriast) õigustatud kas uurimisobjekti loomuga (referents), uurimisviisiga (reliabiilsus) või uurimistulemustega (korrespondents).^{*50} Neid kõiki tunnistaja ütluse juures arvestatakse enamal või vähemal määral. Tunnistaja tajutu väljendub peegeldusena tema meelelises kaemuses; tunnistaja ütlus on rohkem või vähem usaldusväärne, mida püütakse määratleda erinevate uurimismeetoditega. Uurimistulemusena kajastub tunnistaja ütlus kohtuotsuses. Kõik teenindavad sealjuures ka tunnistaja kui tema ütluse usaldusväärsuse tugevust.

Käesolevas alapeatükis oleks vajalik mõne järeldusviisi selgitused, pöörates eelkõige tähelepanu ühele väljakujunenud ajaloolisele arusaamale. See vajadus tuleneb sellest, et töö teises peatükis on käsitletud all ka Waltoni argumendid, mis püüavad deduktiivse ja induktiivse järeldamisviisi kõrval. Nimelt deduktiivse järeldamise all on mõeldud järeldamist üldiselt üksikule ning induktiivse all üksikult üldisele. Deduktiivse ja induktiivse järeldamise eristamisel tuleb silmas pidada järgmisi seaduspärasusi:

1. Esimene seondub David Hume' induksiooniprobleemiga. Kogemusmaailm on sattumuslik. Deduktiivse järelduse kehtivus ja selle tõesus ei sõltu kogemusmaailmast.^{*51}
2. Järeldamisviisid alluvad erineva rangusega loogilistele reeglitele.^{*52} Deduksioon on kehtiv ja paratamatult tõene.^{*53} Parimaks näiteks on matemaatika teoreem.
3. Deduksiooni eeldused on „samamahulised“ lõppjäreldusega. Induktiivse järeldamise korral lisatakse lõppjäreldusse midagi uut, mis esialgses aluses puudus.^{*54}

Seega kui ka Sherlock Holmes nimetas oma järeldamise viisi deduktiivseks, siis tõenäoliselt pidas ta silmas jälgede otsimisel ja leidmisel individualiseerimise ja identifitseerimise vahet, st esimene oli tema jaoks üldine erinevate jälgede leidmine ja süstematiseerimine ning kui konkreetsele kurjategijale olid need leiud omistatud, siis oli see üksik teadmine. Siiski tema lähenemist võiks metafooriliselt nimetada ka kehtivaks ehk deduktiivseks juhul kui ta oleks eksimatu, kuid teadaolevalt oli ta ikkagi inimene.

Induksioonina käsitletavana on näiteks numbrite loendamine: 1, 2, 3 ja n, milles peitub küll üksikult üldisele, kuid seejuures paratamatult tõesena käsitletav jada. Kogemusmaailmast sõltuvat aristoteeliku käsitletud üldiselt üksikule järeldamisviisi ehk induksiooni nimetatakse abduktsiooniks, mille järeldamismeetodi abil eemaldatakse

⁵⁰ M. Rosentau. Tõendamine teadmise standarsmudelil. – Juridica 2001, nr 3, lk 195.

⁵¹ A. Renyi. Sokraatiline vestlus matemaatikast. Tartu: Akadeemia 2012 nr 3, lk 387 – 405; K. L. Saar. Milleks meile Higgsi boson? Tartu: Akadeemia 2012 nr 11, lk 1923 – 1935.

⁵² Mittevasturääkivuse, samasuse, välistatud kolmanada ning küllaldase aluse seadused.

⁵³ S. Bernecker and F. Dretske. Knowledge. Readings in contemporary epistemology. Oxford University Press, 2000, p 436.

⁵⁴ M. Rosentau. Argumenteerimise kunst ja tehnika. – avaldamata käsikiri, lk 28 *passim*. Viidatud autori loal; Samuti uusi õigustatud uskumisi (uskumisseisundeid) ja teadmisi (uskumuse propositsiooniline sisu), vt S. Bernecker and F. Dretske. Knowledge. Readings in contemporary epistemology. Oxford University Press, 2000. p 436.

vähetoenäolised asjaolud. Vahel nimetatakse abduktsiooni ka retrodiktsiooniks, kus järeldamine toimub vaadeldavalt tagajärjelt vaadeldavatele põhjustele, mis on kosmoloogiateaduses tuntud järeldamisviis, kuna järeldamine toimub olevikust minevikku.*⁵⁵

Eelnevast võib järeldada, et aristootellik skeem töötaks aga üksnes siis, kui nii mõtte kui füüsiline maailm oleksid ühtemoodi loogilised, st empiirilises maailmas puuduks korrapärasus.

Üheks sobilikumaks deduktiivse järeldamise näiteks on kogemusmaailmas alibi (*modus ponens*) kontseptsioon nõ traditsioonilises kuritegevuses, mille kehtivus sõltub eelduse tõesusest, et isik tõepoolest sel ajahetkel viibis teatud kohas. Arvutikuritegevuses see enam ei pruugi kehtida, kuna süüteo võib korda saata ilma kohalolekuta, st nt ajastamisega.

2.3. Propositsiooniline teadmine

2.3.1. Üldiselt

Filosoofilises mõtlemises võib eristada kolme tüüpi teadmist:

- 1) oskusteadmist (ma tean, kuidas ma lähen igal hommikul tööle, ehk oskan seda teha),
- 2) asjade, isikute ja olukordade tundmist ehk tutvust (ma tean, milline on mu sõber, ehk tunnen oma sõpra), ning
- 3) lauselist teadmist (ma tean, et igal inimesel on nimi).

Lauseline teadmine ongi propositsiooniline teadmine, mis väljendub meie mõttelises „tegevuses“. Need on mõeldavad ja sõnastatavad. Esimesed kaks teadmist on tehtavad ning nende allikaks on kogemus. Eelkõige oskusteadmine, kuid ka samaväärselt tutvusteadmine teisest vaatenurgast, on iseomased teadmised, millel on tihe seos*⁵⁶ propositsioonilise teadmise, kuna taju ja selles sündmust või nähtust kohustav väljendamine saab vormilise ümbrise propositsioonides. Advokaadi esinemine kohtus on oskusteadmine, mille mainitud tihe seos väljendub kõneaktis.*⁵⁷

Propositsioon on analüütilise filosoofia tehniline termin, mis hõlbustab üldistatavalt luua seoseid lausena väljendatud mõtte kirjeldamiseks ning funktsioonide seletamiseks. Kuna käesoleva töö keskmes on ka analüütilise epistemoloogia ja kognitiivselt kogetu piirimaile asetsevate nähtuste kirjeldamine, siis peaks propositsiooni iseloomustama järgmiselt: „Propositsioon on abstraktsioon, mis **on mõeldav** (intelligiibel), kuid eksisteerib mõtlejast sõltumata vähemalt niivõrd, kui võrd eksisteerib sõltumatult mõtlejast see asjade seis, mille

⁵⁵ M. Rosentau. Argumenteerimise kunst ja tehnika. – Loengumaterjal. 2013.

⁵⁶ M. Rosentau. Lepingu kindlus ja poolte usaldus. – Juridica, 2002, nr, lk 18.

⁵⁷ Kõneaktist kui ühest kõige olulisemast tunnistaja ütluse argumentatiivse jõu komponendist vt III ptk.

kohta propositsioon käib.“*⁵⁸ Lauselisest ehk propositsioonilisest teadmisesest on suurepäraselt kirjutanud Mario Rosentau viimati viidatud artiklis. Siinkohal pean oluliseks märkida, et teadmist sisaldav lause koosneb teadmise sisu väljendavast fraasist ja selle sisu suhtes esinevast hoiakust, kusjuures viimane iseloomustab subjekti uskumisseisundit. Samas nimetatud teadvuse seisund eristub aga omakorda aistingutest ja tunnetest lause ehk propositsiooniline sisu. Seega on olemas subjekti mentaalne seisund, millest toome justkui välja väärtustatud hoiaku kui teadvuse seisundi nö kolmandasse maailma ehk mõistete maailma, kui kasutada Karl Popperi kolme maailma jaotust, mis võib hiljem muutuda teistsuguseks*⁵⁹.

Tähelepanu vajab ka mõistete ja propositsioonide eristamine, kuna mõiste koosneb selle mahust ja sisut, kuid propositsioon eespool viidatud sisust ja hoiakust, kusjuures lisaks tekstile kaasnevad tunnistaja ütluse korral kontekstuaalsed mõjurid.

Enne kui välja tuua propositsiooniline standardmudel, oleks vaja lause paremaks mõistmiseks selgitada ka propositsiooni mõtte jaotamist osutuseks ja tähenduseks. Osutus näitab lause tõeväärtust, st kas on fakt ehk tegelikkus või pole olemas seda asjaolu. Tähendus annab propositsioonile semantilise vormi, st kuidas me lause mõtet väljendame, sest seda saab väljendada mitmeti. Siin esineb muidugi teatav põhimõtteline ontoloogiline erinevus, kui näiteks rääkida tervest mõistusest või siis mõistlikkusest üldse juhtumite lahendamisel, sest „Teadmine peab sisaldama tõest uskumust ja see uskumine peab olema õigustatud.“*⁶⁰ Ühest küljest mõistlikkuse nõue võimaldab hea usu põhimõttele omaste eetilise-moraalsete argumentide kõrval kasutada enam objektiivseid asjaolusid õiglase tulemuse saavutamiseks ning seega pöörata rohkem tähelepanu liberaalse majandusideoloogia jaoks olulisele majanduskäibe ratsionaalsusele nagu sai viidatud sissejuhatuses üsnagi olulisele mõistlikkuse sisustamisele.*⁶¹ Samas teisest küljest, kui soovime teadmist või tõde ära tunda, „jääb keerukate probleemide lahendamisel tervest mõistusest vajaka“*⁶² Seega on minu arusaamise järgi oluline küsimuse püstitus, st kas toetume inimese igiomasele võimele tunda ära ebaõiglus ja teha kaalutletud otsustus, või analüütiliselt otsida äratundmist teadmises või tões kui tegelikkuses (mis loomulikult teineteist ei välista). Ja see kriitiline küsimus tuleks püstitada siiski etteruttavalt terve mõistuse pinnalt, kuna teadmise tõe komponendi saavutamine võib põrkuda kokku otstarbekuse kriteeriumiga.*⁶³

⁵⁸ M. Rosentau. Tõendamine teadmise standarsmudeli. – Juridica 2001, nr 3, lk 193.

⁵⁹ S. Toulmin. Arguing on the Toulmin Model, 2006, p 382.

⁶⁰ M. Rosentau. Lepingu kindlus ja poolte usaldus. – Juridica, 2002, nr, lk 19.

⁶¹ I. Kull. Hea usu põhimõte kaasaegses lepinguõiguses. Dissertationes Juridicae Universitatis Tartuensis. – TÜ Kirjastus 2002, lk 49.

⁶² M. Rosentau. Tõendamine teadmise standarsmudeli. – Juridica 2001, nr 3, lk 188.

⁶³ Paljude filosoofide arvates ei ole tõel tähendust, kui seda ei saa teada. M. Rosentau. Tõendamine teadmise standarsmudeli. – Juridica 2001, nr 3, lk 194.

Tähenduse propositsioonilisest semantilisest vormist tuleneb muidugi väga oluline ja vajalik funktsioon, milleks on väljendusoskus, kuid samuti on see demagoogiliste või retooriliste võtete kasvuala, millele annab jõudu hea esinemisoskus.*⁶⁴ Samas on paslik ära märkida, et tunnistaja ütluste sisu paikapidavust peaks talletuste abil ütluste kui propositsioonide tõeväärtust kasvatama, ning seda siis tunnistaja hoiakute identseks jälgitavuseks ja kontrollimiseks. See aga teeniks ühtse arusaamise otstarvet.

Teadmise standardmudeli käsitlusel on jõutud põhimõttelise kooskõlani, et neis esinevad neli komponenti:

- uskumine,
- see, mida usutakse, on tõene,
- selle uskumine on õigustatud, ning
- see, et uskumises sisalduv uskumus ei langeks juhuslikult kokku tegelikkusega.

Viimane küll ei paikne standardkäsitluse algses teadmise definitsioonis, kuid tänasel päeval väga tarvilik tingimus, et lugeda definitsiooni küllaldaseks selleks, et välistada juhuslikkus, mis võib väljenduda erinevatel viisidel.

2.3.2. Gettieri probleem

Käesoleva töö raames oleks mõistlik läheneda teadmise mudelile neljanda komponendi eraldi välja toomisega, kuid mitte ainult, kuna mõneti üsna sagedane olukord näib olevat sotsiokultuuriliste diskussioonide pealiskaudsus, mis toetub väljakujunenud alususkumustel. Esmapilgul tundub, et viimane põhjendamine on liiga spekulatiivne, kuid juhul, kui võtta arvesse standardmudeli tingimused, tõe objektiivsus, inimese ekslikkus, eelduste paikapidamatus, järeldamise viiside õigustamatus, siis tunnetuslikult looritab juhuslikkust, ja vähendamata faktilisi stiimuleid, täiskasvanu teabe tootmist neuroloogilised mõjud. Selleks on hea näide Edmund L. Gettieri probleemist, mis iseloomustab probleemi nõ tava- ehk standardolukorras ning teine näide, mis iseloomustab inimese ekslikkust mentaalsel tasandil.

„Ma alustan kahest juhtmõttest. Esiteks, selles „õigustatuse“ tähenduses, milles S-i olemine õigustatud uskuma P-d on tarvilik tingimus S-i teadmisele, et P, on mingil isikul võimalik uskuda õigustatult ka propositsiooni, mis on tegelikult väär. Teiseks, mis tahes propositsiooni P korral, kui S-l on õigustatud uskumus, et P, ja kui P-st tuleneb Q ning kui S

⁶⁴ Hea esinemisoskus teenib eelkõige argumendi veenmise funktsiooni ja on vajalik, eriti kohtumenetluses, kui see allub argumendi loogilistele reeglitele.

järeldab, et P tõttu Q, ja kui ta aktsepteerib Q-d kui selle järeldamise tulemust, siis on S-i uskumus, et Q, õigustatud.

„I juhtum

Oletame, et Smith ja Jones taotleavad sama töökohta. Ja oletame, et Smithil on kaalukaid tõendeid järgmise konjunktivse propositsiooni kasuks:

(d) Jones saab selle töökohta ja Jonesil on taskus kümme münti.

Smithi tõendid (d) kasuks võivad olla, et kompanii president kinnitas talle, et lõpuks valitakse Jones, ja tema, Smith, luges kümne minuti eest üle mündid Jonesi taskus. Propositsioonist (d) tuleneb:

(e) Mehel, kes saab selle töökohta, on taskus kümme münti.

Oletame, et Smith näeb, et (d)-st tuleneb (e), ja ta aktsepteerib (e)-d sellel alusel, et tal on kaalukaid tõendeid (d) kasuks. Sel juhul on ilmselt õigustatud Smithi uskumus, et (e) on tõene.

Ent kujutlegem, et enda teadmata ei saa töökohta mitte Jones, vaid Smith ise. Ja samuti, ilma et ta seda ise teaks, on Smithil taskus kümme münti. Propositsioon (e) on siis tõene, kuigi (d), mille põhjal Smith järeldas, et (e), on väär. Meie näites on seega tõesed kõik kolm: (i) (e) on tõene, (ii) Smith usub, et (e) on tõene, ja (iii) Smith on õigustatud uskuma, et (e). Kuid sama selge on ka see, et Smith ei tea, et (e) on tõene; sest (e) on tõene tänu müntide arvule Smithi enda taskus, samas kui Smith ei tea, mitu münti seal on, rajades oma uskumuse (e)-sse müntide kokkulangemisele Jonesi taskus, keda ta ekslikult usub saavat selle töökohta.“*⁶⁵

Esimene on analüütilisel pinnal toodud näide. Järgnev teine näide ilmestab tunnistaja ütluses paratamatut seotust tema teadvusseisunditega, mis väljenduvad teist tüüpi Gettier'i probleemides, st inimese meelelise kaemuse ekslikkuses. St väärade eeldustest (ehk "väärade lemmadest"⁶⁶) sõltumise välistamine siiski probleemi ei lahenda. Nimelt on olemas ka niisuguseid Gettieri tüüpi näiteid, mille puhul ei saa öelda, et õigustatud tõene uskumus tuleneb arutluskäigust, mis saab alguse mõnest õigustatud väärast järeldusest.

Näide. Smith tuleb tuppa sisse ja talle tundub, et ta näeb Jonesi. Tal kujuneb kohe õigustatud uskumus, et Jones on toas. Tegelikult ei näinud Smith aga Jonesi, vaid Jonesi vahakuju. Ent juhtumisi on ka Jones ise toas, kuigi Smith ei ole teda veel märganud. Nii et Smithil on jälle õigustatud tõene uskumus, mida ei saa pidada teadmiseks, kuid nüüd ei ole selge, kas võib öelda, et Smith kasutas arutluses mõnd väärast eeldust.

⁶⁵ E. L. Gettier. Kas õigustatud tõene uskumus on teadmine? Tõlk Anto Unt. Tartu – Akadeemia, 1998, lk 755-756.

⁶⁶ Lemma tähendab lauset, millel ei ole iseseisvat tähtsust, kuid mis on vajalik mõne teise lause tõestamisel, abiteoreem. – EKSS. Arvutivõrgus kättes: <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=lemmad&F=M> (17.04.13).

Seega uskumuse, õigustatuse ja tegelikkuse elementidele tuleb lisada ka juhuslikkuse välistamise tingimus, mis esimese kolme tingimuse omavahelisele seotusele andmaks teadmisele (kokkuleppeliselt aktsepteeritavad) tarvilikud ja küllaldased aspektid, välistaks kokkulangemise tõeste lemmade olemasolul. Parim näide on vastuste variantidega mälumäng, kui otsustajal puudus nii uskumus kui teadmine vastusest ning osutab juhuslikult õigele vastusele, kusjuures enne vastusele osutamist toimub pingeline „õigustusprotsess“ valiku tegemiseks. Seega tekib otsustajal teadmine alles pärast valikut.

Tunnistuslikus teadmises võib uskumise ja tõesuse õigustatud olla ekslik, kuna tajus vahakuju. Samuti võib juhtuda, et tunnistaja annab edasi ebatäpset teavet või lausa valetab, mistõttu tunnistaja ütlusest võivad tekkida otsustajal valed järeldused.

2.3.3. Uskumine ja tegelikkus ning nendevaheline õigustatus

Uskumine on mentaalne seisund ja doksastiline hoiak ning uskumus on selles seisundis esineva mõtte sisu. Tegelikust ehk fakte ümbritsevad hinnagud, mis „segavad“ optimaalse tõe ilmsiks tulekut, lisaks asjade tegeliku seisu paratamatutele „segajatele“ nagu vaegkirjeldus või eituse teadmine*⁶⁷.

Õigustatus on inimese poolt väljamõeldud teadmise mudeli instrumentaalne vahend ühendamaks uskumust ja tegelikust läbi inimese uskumise teadmiseks tänu millele on kokkuvõttes võimalik inimestevaheline mõttekas suhtlemine. Tunnistaja ütlustes esineb iseomane sisemine ja samuti välimine õigustamine. Sisemise õigustuse teooria, mis käsitleb subjekti sisemisi õigustusomadusi ei ole täiesti ära lõigatud välisest maailmast. Subjekt lihtsalt ehitab oma teadmiste ehk alususkumustele uusi teadmisi, mis peavad teadvustumiseks nõo interioriseeruma, et olla teadmine. Alususkumused ei pruugi olla aga ajas kõigutatamatud – uuete kummutavate teadmiste või hinnangute tõttu – ja seda ollakse üldjuhul sunnitud korrigeerima üldise kooskõla saavutamiseks.*⁶⁸

Välises õigustuses mängib rolli eelkõige usaldusväärsus ja kindlus, kuna enam ei piisa sisemistest õigustustest. Õigustuse usaldusväärsus puudutab välismaailmaga seonduvat ehk

⁶⁷ Eituse teadmist tekitab nt piiratud vaatlustingimused. M. Rosentau. Lepingu kindlus ja poolte usaldus. – *Juridica*, 2002, nr, lk 17.

⁶⁸ M. Rosentau. Tõendamine teadmise standarsmudelis. – *Juridica* 2001, nr 3, lk 197. *passim* (vundamentismiteooria ja globaalne (sega)koherentsuse ehk sidususe teooria); S. Toulmin. *Arguing on the Toulmin Model*, 2006, p 376 (vaatluses esineva teadmise sisu usaldusvääruse sõltumine vaatluse toimumisel või rakendamisel, Kosso 2001); samas S. Bernecker and F. Dretske. *Knowledge. Readings in contemporary epistemology*. Oxford University Press, 2000, pp 435. (episoodilise mälu kontekstis varasema kogemuse ja hilisema meenutamise põhjuslikkuse seose nõrkus); „Meie mõtte- ja tegevusulatust piirab see, mida me ei suuda märgata. Ja kuna meil ei õnnestu märgata, mida me ei ole märganud, suudame me muutmiseks vähe ette võtta; seda seni kuni me ei märka, kuidas mittemärkamine varjutab meie mõtteid ja tegusid“ S. R. Covey. 8. harjumus. – 2010. TEA, lk 55.

need järeldamisviisid, läbi mille võib õigustuse kindlust hinnata, või subjekti enese ja välisega seonduvat ehk need protsessid, mis võivad aidata usaldusväarsust kasvatada. Arvan, et siinkohal on paslik märkida, et sellist eristamist soovib Toulmini mudeli hea põhjendmine mahendada, millest tuleb juttu edaspidi. Õigustuse hea usaldusväarsus või kindlus tuleneb teadasaamise järeldamisviisidest või protsessidest, mida iseloomustavad mittejärelduslikud teadasaamise viisid. Samas paratamatult on vaja õigustada lõppjäreldusi järelduslike allikate pinnalt, kuna tunnistaja ütlus kandub otsustaja teadvusesse reeglina kohtumenetluses.

Suhtlemise alaliigina on möödapääsmatuks vormiks ka mäng, milles esineb õigustatust, kuid see ei loo iseenesest propositsioonilist teadmist, veel vähem uut sellist teadmist, kuid seonduv oskus- või tutvusteadmisega.*⁶⁹

Õigustatus võib esineda suurema või vähema tugevusastmega, st „kui suure hulga oma uskumusest me võime lugeda teadmiseks või kui tugeva õigustuse peame oma uskumustele andma, et võiksime neid teadmiseks pidada.“*⁷⁰ Selline tugevuse astendamisest tulenev kindluse määr esineb samamoodi ka argumendis ja argumentatsiooni skeemides. Mõõtmistulemuste pärast teadaolevate süstemaatiliste efektide parandamist on ikkagi vaid hinnang*⁷¹ ning kulminatsiooniks võib lugeda tänapäeval mõõtmismeetodite otsinguid mittelineaarses füüsikas.*⁷² Teiste sõnadega me õigustame oma otsustusi ja kavatsusi erineva õigustuse tugevusega. Kui argikäitumises võib õigustus järgneda otsustusele, siis teaduses (eelistatult mõõtmine, deduktiivne järeldamine), kohtumenetluses (abduktsioon, retroduktsioon, konduktsioon) või teiste veenmisel (eelduslikud järeldamisviisid*⁷³, mis toimub ka kohtumenetluses) on otsustuseelne õigustamine möödapääsmatu, et sõnum oleks õigustatud ja selle põhjendamine oleks kuulajale jälgitav. Õigustuse ja tõe vaheline seos aga sõltub inimese ekslikkusest, kuna seda pole võimalik loogiliselt välistada, mille tõttu tuleb hoida nende vahel optimeeritud tugevust ehk lähtuda tõe objektiivsest mõistest.*⁷⁴

⁶⁹ Kuigi ka siin võib esineda teadasaamist, kui nt poole esindaja esitus on niivõrd enesekindel, mis annab aimu tema usaldusväarsusest (kuigi sel juhul peavad tal olema ka vettpidavad tõendid, mis aga ei ole primaarselt enam esindaja või tunnistaja või üldisemalt põhjendaja enese usaldusväarsusest tulenev õigustuse kinnitus).

⁷⁰ M. Rosentau. Tõendamine teadmise standarsmudelil. – Juridica 2001, nr 3, lk 196.

⁷¹ Metroloogia koolitus. Mõõtemääramatus. AS Metroset 2013; M. Rosentau. Tõendamine teadmise standardmudelil. – Juridica 2001, nr 3, lk 195 vd 20. „Teadusmetodoloogias iseloomustab sellise „ringi“ viljakust näiteks mõõtmiskaalade **aproksimeerimine** (lähendamine): pikkusühiku täpsustamine võimaldas suurendada termomeetri skaala täpsust ja selle kaudu temperatuuriühiku täpsust; täpsem temperatuuriühik omakorda võimaldas täpsustada pikkusühikut, seades meeteretaloni pikkuse sõltuvusse selle materjali soojuspaisumisest (R. Carnap (viide 8), lk 98–99). Või argikogemusest tuntud võimalus avastada optilisi illusioone mingi teise nurga alt vaadates või pikemaajaliselt pilguga „skaneerides“.

⁷² Ilmaennustuse või (ookeanis) mõrvarlaine prognoosimine; põleva tuletiku metsa alla viskamisest tekkinud tulekahju jne. Mittelineaarse füüsika mõõtmistulemuste meetodi otsingu tõttu võib selle paigutada ka konduktiivse ehk täpsustav-lähendava järeldamise alla.

⁷³ D. N. Walton. A Pragmatic Model of Legal Disputation, 1998, p 732.

⁷⁴ M. Rosentau. Tõendamine teadmise standarsmudelil. Tõde. Õigustatus. – Juridica 2001, nr 3, lk 193-197. *passim*.

Nimetatud välise õigustamise teooria üheks märksõnaks on usaldusväärus ehk kindlus^{*75}. Usaldusväärus on sarnaselt õigustatusele astendatav ja seotud objektiivse tegelikkusega. Bikonditsionaalse määratluse järgi puuduvad usaldusväärusel need küllaldased ja tarvilikud tingimused selleks, et tegelikkuses oleks õigustatusel nõ alususkumus. „Õigustamisega kasvab uskumuse väärtus eelkõige uskuja enda jaoks – õigustatuna võib (tõesest) uskumusest saada teadmine.“^{*76} Nii võivad tuleneda eksimused lavastatud või fabritseeritud tunnistaja ütluse propositsioonilisest sisust. Samuti tarvilikkuse tingimus on täitmata^{*77}, kuna *cogito ergo sum*'i ideest ei piisa selleks, et kohtunikul oleks ligipääs võimalikule ütluste fabritseeritusele ning jääb üle ütluse pinnal üksnes uskuda sellesse või siis mitte või esialgu hoiduda uskumisest ning lõpuks võtta otsus vastu konduktiivsel meetodil.

Teistmoodi välist õigustamise viisi iseloomustab eespool kirjeldatud Gettieri teine näide, milles Smithil on tutvusteadmine Jonesi füüsilise kuju suhtes. Vahakuju mängib eksitavat rolli kui objekti nähtumus. Kuid hetkelises eksimuses olev Smith loob tugeva seose kogemuse ja Jonesi vahel uuesti, kuna näeb, et siiski ka Jones on toas. Seega hetkeline eksimus tulenes nõrgast põhjuslikust seosest, milleks oli meelelise kaemuse seisund. Selles näites oli objekti ja nähtumuse põhjuslikkus küll ületatav, kuid sagedasti võib fiktsioonide^{*78} lavastamisega ületamine ebaõnnestuda.

Norris (1979) määratleb vaatlusi^{*79}, milles inimese meeleline kaemus või muud sensoorsed seadmed determineerivad spetsiifilisi sündmusi, mis juhtuvad või millises seisundis üks või teine on.^{*80} Eccles^{*81} jõuab seisukohale, et närvisüsteem ja vaimne maailm suhtlevad spetsiaalse ajusüsteemi vahendusel, mida ta nimetab terminiga seongaju (*liaison brain*).^{*82}

Kohtuistungite otstabeaks on selliste eksimuste vältimine, kuna kohtunikul on võimalus tajuda vähemalt ütluste andmise protsessi. Nii tajub kohtunik tunnistaja ütlust, mille juures ei jää tähelepanuta ütluse propositsioonilise sisu algallikas, st kas sisus väljendatu on pärit tunnistaja tajutust või mälust või hoopiski kuuldust, mis võib omakorda olla kuulduse levitaja vahetult tajutu kirjeldus või levitaja on jõudnud lisada sellele oma hinnangu.^{*83} Sellisena

⁷⁵ Mõistet „usaldusväärus“ on käesolevas töös püütud siduda pigem subjektiga ning objektiivses sfääris on kasutatud mõistet „kindlus“.

⁷⁶ M. Rosentau. Lepingu kindlus ja poolte usaldus. – *Juridica*, 2002, nr, lk 28.

⁷⁷ S. Sturgeon. Teadmine. Reliabilism. Tõlk Anto Unt. – *Akadeemia*, 1998, lk 779.

⁷⁸ M. Rosentau. Õiguse olemus: sotsiaalse käitumise funktsionaalne programm.- *Dissertationes Juridicae Universitatis Tartuensis*. – TÜ kirjastus 2004, lk 94-95.

⁷⁹ Vaatluse all peetakse silmas ka tunnistaja meelelist kaemust.

⁸⁰ S. Toulmin. *Arguing on the Toulmin Model*, 2006, p 376.

⁸¹ John Carew Eccles. Nobeli füsioloogia ja meditsiinipremia laureaat. Töötas ka koos teadusfilosoofi Karl Popperiga.

⁸² J. Aru, T. Bachmann. Tähelepanu ja teadvus. – Greif 2009, lk 267.

⁸³ M. Sillaots. *KrMSK § 66 p 8, 8.2.* – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koost). *Kriminaalmenetluse seadustik*. Komm. vlj. Tallinn: Juura 2012.

fundeerib kohtunik tunnistaja ütluste raames (ja kindlasti mitte ainult) oma teadmist ja õigustamise kindlust ning uskumise usaldusväarsust.

II TUNNISTAJA ÜTLUS KUI ARGUMENDI EELDUS

1. Üldiselt

Argumentatsioon on põhjendamine, mille peamiseks otstarbeks on teiste või enese veenmine. Pole oluline millise praktika keskel argumenteerimine toimub, kuid oluline on kinni pidada konkreetse diskussiooni (sisemistest) reeglitest.

Ilmar Tammelo nimetab argumentatsiooni protsessi paraduktsiooniks ehk nn spetsiifiliseks protsessiks, millega ta soovib saavutada intersubjektiivselt kontrollitavaid mõttearendusi, mis on analoogselt dialektikaga struktureeritud ja mis võimaldavad väärtusotsustusi kaalutletult põhjendada.*⁸⁴ Paraduktiivne protsess ise toimub eranditult dialoogi vormis,*⁸⁵ mis pole suunatud „üldisele publikule“.*⁸⁶

Üldiselt võib argumentatsioonile läheneda vähemalt kolmel erineval viisil. Üheks neist on leida põhjendamisel hea õigustatus uskumusele. Teiseks viisiks on järgida põhjendamisel kindlat argumentatsiooni skeemi ning kolmandaks leida vajalikud vastused läbi kriitiliste küsimuste esitamise. Kui ka eelistada teist lähenemist põhjusel, et selline lähenemine peaks kõige läbinähtavamalt üles ehitama argumentatsiooni etapid, millele korrespondeeruvad argumendi kindlus ja tunnistaja ütluse usaldusväärsus, ei ole võimalik arvestamata kõigi kolme viisi eeliseid jõuda aktsepteeritava lõppjäreldeeni.

Argumentatsioon oma sisemiste reeglite juures omab kindlat skeemi, mille olulistemaks elementideks on eeldused ehk alus ja lõppjäreldeus. Eeldustena on käsitletavad nii „väikesed põhjendused“, *protoargumendid**⁸⁷, seletused, tõndid (mis on samuti argumendid), st kõikvõimalikud elulised sündmused kui ka nähtused, mis on antud praktikas asjakohased ja lubatavad ning teenindavad argumendiskeemi otstarvet. Skeemi ja ka eeldusena esineva argumendi vahelülks on järeldamise viis ehk meetod või protsess. Viimast võib lugeda ka komponendiks, mitte niivõrd seotud elemendiks, kuna aluse ja seejärel lõppjäreldeuse muutlikkusest võib leida uusi õigustatuse kvaliteete. Ka tunnistaja ütlus kui mittejäreldeuslik teadasaamise allikas ei oma paljalt niivõrd argumentatiivset kvaliteeti seni, kuni pole see sõnastatult väljendatud ja kohtumenetluse protokollis fikseeritud. Neis esinevaid eelduseid on võimalik formaliseerida lihtsustamaks ja ühtlustamaks argumentatiivset tegevust ning selle lõppjäreldeust. See aga nõuab üldtuntuse baasil kokkuleppeid, mida siiski omajagu „õõnestab“ eluliste asjaolude ja konteksti mitmepalgelisus. Alapeatükis 3 toon sellekohaseid näiteid, kus

⁸⁴ R. Narits. Õiguse üldteooria. – Loengukonspekt 2011.

⁸⁵ R. Narits. Elutee, mis oli pühendatud õigluse otsinguile. I. Tammelo. - Juridica 2002, nr 9, lk 638.

⁸⁶ I. Tammelo. Õigus ja hool. (Koost.) R. Narits, M. Luts. Tartu – Ilmamaa 2001; 2006, lk 33.

⁸⁷ „Väike põhjendus“ omab argumendi täielikku argumendi struktuuri ja tunnuseid; *protoargumendid* on mittetäielikud argumendid.

üldtunetus*⁸⁸ ja eelnevalt juba formaliseeritus on taandatav ja eranditest sõltumatu. Selliste eelduste ehk lemmade sõltumatus ei saa ühest küljest siiski olla absoluutne ja teisest küljest on keerukas välja kujundada tunnistaja ütluste formaate vastupidiselt nt keeleõppe programmidele*⁸⁹ või eksperdi ütluste arvutuslikule mudelile.*⁹⁰

Kogemusmaailma ühiskonna liikmete vahelises mõtestatud*⁹¹ suhtlemises, sh tsiviilkohtumenetluses, olen ühel meelel Douglas Waltoni poolt välja toodud dialoogilist vormi nõudva 25 järeldamisviisiga, st argumentide avatud loeteluga, kuna neis sisalduv üldistusaste järgib tabavamalt praktilist konteksti, ja seda siiski tingimusel, kui arvestatakse teadmistel põhinevat õigustatust nii eelduste faktivõimaluste tõesuses kui järeldamisviiside tõepärasuses. Sellist eelistust ei saa lugeda induktiivse, deduktiivse või muu eespool nimetatud järeldamismeetodi asendamiseks, vaid pigem juurde tooduks, või õigemini juhtumgruppide modulatsiooniks. Seega eeldades nt autoriteetsema otsustaja uskumuse episteemilise sisukuse usaldusväärust, võimaldab see otsustusi lugeda piisavalt kindlateks läbi õigustatud eelduste ja erinevate järeldamisviiside integratsiooni.

Kuna eesti keeles esineb järeldus nii järeldamise viisina kui ka tulemusena*⁹², siis kasutan vajadusel järelduse ehk tulemuse asemel „väikeses põhjendis“ sõna „järelm“ ja „suures põhjenduses“ „lõppjäreldus“, ning järeldust ja järeldamisviisi loen sünonüümideks.

Eristamisvajadust nõuab ka termin „seletus“. Kuna antud töös püüame jälile saada tunnistaja ütluse argumentatiivse jõu allikatele ning kohtumenetluse seadustikud seavad ütluse ja seletuse vahele piiri, siis olgu siin eristatud seletuse mõiste. Seletuse klassikaline kontseptsioon toetub *explanandum*'le ehk seletatava tõsiasja või sündmuse kirjeldusele ning *eksplanans*'le ehk „seletajale“, mida võib küll võrrelda argumenti eespool kirjeldatud formaliseeritud lemmaga ehk antetsedendiga*⁹³, kuid need omavad siiski (eelduslikult, kuid mitte alati) tugevamat jõudu andmaks *explanandum*'le nomoloogiliselt paratamatu kirjelduse. Teisisõnu „kirjelduse“ ja „seletaja“ vahel esineb põhjuslik seos (nt loodusseadused), mis viitab nõ deduktiivsema*⁹⁴ iseloomuga järeldamisviisile.*⁹⁵ Lisan

⁸⁸ M. Rosentau. Argumenteerimise kunst ja tehnika. – avaldamata käsikiri, lk 42. Viidatud autori loal. (- Eeldus on **üldteada tõik** (lisaeldusel, et sellele ei leidu arvestatavaid vastuväiteid). - Eeldus on **erialaline truism** (vastava eriala asjatundjate poolt üldtunnustatud)).

⁸⁹ Language Accelerator. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://duolingo.com/>; <http://www.itl.ee/?op=body&id=14&art=1165> (21.04.13).

⁹⁰ Gordon. Critical Questions in Computational Models of Legal Argument, 7 alaptk. Gordon's approach, 2005.

⁹¹ „Ent ideed, kui nad on inimtegevuse mõtestamise vahendid, hakkavad paratamatult toimima regulatiivsete ideedena, sest nende järgi seatakse siis tegevuse eesmärgid, valitakse vahendeid ja väärtustatakse saavutatut.“ M. Rosentau. Tõendamise teadmise standarmudeli. – Juridica 2001, nr 3, lk 188.

⁹² Sõna „tulemus“ viitab liigsele, nt matemaatilisele, mõõdetavusele, sellepärast on mõistlik sellest hoiduda.

⁹³ Antetsedendina „seletajas“ esineva kõige kindlamaks algtõingimuseks võib ehk lugeda aja kulgemise ühesuunalisust, mis evib endas algtõingimuse muutumatust nii retroduktsioonis kui prognoosis. Vt siinkohal faktivõimalusest M. Rosentau. Lepingu kindlus ja poolte usaldus. – Juridica, 2002, nr, lk 19.

⁹⁴ Deduktiivne järeldamisviis ei sobi antud juhul, kuid iseloomustamiseks seletuse määratlust, selle paratamatust, tekitab see teatava rõhuasetuse loodusseadustest tulenevatele seletuste iseloomule.

siinjuures, et seletuse otstarve iseenesest ei ole teiste veenmine, kuid temas sisaldub osist (*explanandum*'t) eelduste näol, mida võib lugeda argumentatiivseks otstarbeks.

1.1. Argumentatsiooni teooriad

Argumentatsiooni teooriatest nimetaksin ära „ratsionaalse juriidilise diskursi teooria (R. Alexy), praktilise diskursi teooria (M. Habermas), argumentatsiooni teooria kui ühiskonna teooria (H. Rodingen), nn „uus retoorika“ (Ch. Perelman), „õiguse transformatsioonide („hüpete“) teooria (A. Peczenik) jne.“^{*96} Kui argumentatsiooni teooria raames ka diskuteerida inimpraktika ratsionaalsuspüüete teemal, jääb iseeneseliku õigustatusega püsima iga argumentatsiooni teooria katse luua universaalsemat teooriat. Seetõttu ühest küljest tähendusinvariantsuse püüetest ja teisest küljest paratamatust mõistete mahu kasvust, praktikate erisusest, dialektilistest kontekstidest ja teooriate integreerituse soovist käsitlen Douglas Walton'i teatavat sisust tulenevate järeldamisviiside loetelu kui kaasuspõhist välja toomist. Ja seda põhjusel, et tuntud deduktiivne ja induktiivne järeldamine oma üldistatuses ei haara piisava selgusega kaasa argumentatsiooni skeemide tunnetuslikke elemente nagu kindlus, usaldusväärsus, (meta)õigustatus ja eelkõige inimese enese variatiivsuse külgi. Märgitud järeldamise viisid toon välja alapeatükis 3.1.

Ehkki argumentatiivse funktsiooni kandjateks või „edasiandjateks“ on lisaks struktuurile ka argumendi esitus ja teabesisu [alptk 1.2.], veenmisotstarbe „tekitajateks“ on siiski argumendi struktuursed omadused: aktsepteeritav, relevantne ja küllaldane alus ning õigustatud järeldumisseos. Mingi protsessuaalne struktuur, mis on vaadeldav kas potentsiaalselt kasutuskõlblikuna või tegelikult kasutatava ja efektiivsena, defineeritakse funktsionaalse vahendina efektiivset (tulemuslikku) toimet tagava operatsioonalse protsessi kaudu.^{*97}

Järgnevas püüan välja tuua erinevate teadlaste seisukohti põhjendamise vormimiseks ning paigutada need võimalusel Mario Rosentau poolt täiendatud^{*98} Trudy Govier'i poolt pakutud raamistikku, kus iga raamistiku tunnuse lõpus esitan võimalusel Eesti kohtumenetluses kasutatava erineva termini.

1. tunnistaja ütluse aktsepteeritavus (A) ehk lubatavus;
2. tunnistaja ütluse asjakohasus ehk relevantsus (R) ehk kuuluvus;
3. tunnistaja ütluse küllaldavus (*ground* – G) ehk kaalukus;
4. tunnistaja ütluse tõendina kasutamise alusreeglistik (*inference* – I), ning

⁹⁵ M. Rosentau. Argumenteerimise kunst ja tehnika. – avaldamata käsikiri, lk 46. Viidatud autori loal.

⁹⁶ R. Narits. Õigusteaduse metodoloogia I. Tallinn: – Juura 1997, lk 49.

⁹⁷ M. Rosentau. Argumenteerimise kunst ja tehnika. 3. teema. Õigusliku otsustuse põhjendus – avaldamata käsikiri, lk 36-37. Viidatud autori loal.

⁹⁸ Lühendatult ARGIT-i kontseptsioon on M. Rosentau poolt täiendatud IT-ga.

5. tunnistaja ütluse kontrollitavus (*test* – T), (edaspidi (ARGIT)).

Esmapilgul võib tekitada selline protsessuaalne struktuur küsitavusi, millele esmalt esitan selgituseks alljärgneva:

- tunnistaja ütlus muutub asjakohaseks objektiks otsustaja argumentatiivses tegevuses;
- esimesed kaks tingimust määravad ütluse tugevuse ning nende olemasolu on paratamatult vajalik;
- lubatavus sisaldab tõepärasust, st kui otsustaja ei loe nt tunnistaja ütlust lubatavaks, siis ei tähenda küll see tõsikindlalt seda, et fakti ei oleks olemas, vaid seda, et otsustaja loeb justnagu ennetavalt öeldava sisu olematuks ehk tõepäratuks;
- asjakohasus evib endas siiski samuti hinnangut, mida võimalusel väljendatakse tõenäosusega (kategorilisust püütakse vältida^{*99});
- järgmised kolm tingimust on eelkõige hinnangulised;
- küllaldavus tähendab eelkõige kaalumisruumi ehk konduktiivset järeldamise viisi, mil otsustajal tuleb jõuda arusaamisele läbi ümberpööratud utilitarismi printsiibi, et tekitada otsusega võimalikult väikest kahju võimalikult väikesele hulgale inimestele ehk teisisõnu kas otsustuse tegemiseks antud kaasuses on tunnistaja ütlusena väljendatu piisavaks *proto*argumendiks^{*100};
- õigustatus koosneb sisemisest (otsustaja subjektiivsus^{*101}) ja välimisest (objektiivne) aspektist, kus mõlemad omavad otsustusprotsessis tunnistaja ütluse usaldusväarsuse vaatenurgast võrdväärset sisu;
- kontrollitavuse etapis ei saa küll tunnistaja poolt öeldus tajutut vahetult kontrollida, kuid on võimalik kontrollida läbi tunnistaja enese käitumise, varem öeldu või võrrelda teiste tunnistajate poolt öelduga ning loomulikult teiste tõenditega^{*102}.

⁹⁹ Sõrmejäljeekspertiis esitatakse seni veel kategorilise hinnanguna. DNA analüüs on tõenäoline.

¹⁰⁰ *Proto* tähendab esi-, eel-, alg-, ürg-. Võõrsõnade leksikon. Tallinn: Valgus 2000; Protoargumendi kasutamisest vt D. Hitchcock. Argumentation. – The Practice of Argumentative Discussion. 2002. pp 287-298, The Definition of Argument, vd 170. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.202.6369> (25.04.13).

¹⁰¹ S. Landström. CCTV, Live and Videotapes. How Presentation Mode Affects the Evaluation of Witnesses. Department of Psychology – Doktoral Dissertation at the University of Gothenburg, 2008. Printed in Sweden by Intellecta Docusys Gothenburg, 2008, lk 1-2. Arvutivõrgus kättesaadav: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/9905/1/Landstrom_dissertation.pdf (25.04.13); M. Rosentau. Lepingu kindlus ja poolte usaldus. – Juridica, 2002, nr, lk 16.

¹⁰² M. Tagu. Tunnistaja ütlused kui objektiivne tõend kriminaalmenetluses. Magistritöö. – 2010, lk 88.

1.2. Argumendi struktuur ja tunnused

Argument on põhjend, mis omab tunnuseid ja struktuuri. Argumendi peamiseks otstarbeks on kellegi veenmine, st kas iseenda, kohtuniku või kohtuniku poolne riigi veenmine otsuse õigsuses*¹⁰³. Argumenti on püütud määratleda järgnevalt: „Argument on teatud tüüpi diskursus või tekst – argumentatsiooni praktika destillaat – kus argumenteerija püüab veenda teisi teesi tõesuses esitades selle toetamiseks põhjendusi. Lisaks sellele sisseütlevale tuumale, argument omab dialektilist kihti, kus argumenteerija vabastab oma dialektilised kohustused.“*¹⁰⁴ Määratluse rõhuasetus on paigutatud auditooriumi veenmisele, selle õigustamisele põhjendamiste kaudu. Siiski peab selles tegema mõned korrektuurid, kui me lähtume tunnustaja ütlusest kohtumenetluses. Märgitud menetlus ise juba viitab teatud kindlat liiki praktikale, mistõttu praktika individualiseerimine kohtumenetlusena antud töö raames oleks ilmingimata vajalik. Olulisem puudus aga seisneb veenmise ülemäärases esile tõstmises põhjendamise seisukohalt, kus õigustatuse tõe element justkui jääks tahaplaanile. On ju materiaaõiguse sihiks objektiivse tõe leidmine ja kohtumenetlusõiguse funktsiooniks protsessi õiglane läbiviimine. Siinkohal selgitaksin kohtuniku veenmist*¹⁰⁵ kui hägust ala just läbi tõe leidmise prisma, sest minu arvates viib eiramine nentimisele, et „Samal ajal on toimunud laiahaardeline arutelu menetluse peamise funktsiooni üle, seda eriti Rootsisis. Konfliktide lahendamist nähakse sageli (iseäranis) tsiviil kohtu menetluse kõige olulisema funktsioonina ning selle arengu tõttu on perspektiiv nihkunud väliselt käsitluselt sisemisele ja tagasiulatuvalt lähenemiselt etteulatuval.“*¹⁰⁶ Samas „Ent tegelik tulemus – kohtuotsus – põhineb alati menetluslikul tõel, sellel, mis on kohtuprotsessi käigus tõendamist leidnud. On siiski oluline neid kaht mõõdet eristada ja püüelda illusoorse tasandil materiaalse tõe poole, mitte rahulduda millegagi, mis on vale. Materiaalne tõde on illusoorne, samas kui menetluslik tõde on ebatäielik ning sõltub teadjust ja teadmistest.“*¹⁰⁷ Sellises valguses võib tõepoolest neile, kes tõe tuvastamist kriminaalmenetluse eesmärgist otsivad, pureseks anda küsimuse, kas tõde eirav lahend saab olla legitiimne. Seega argumendi ja argumentatsiooni *prima facie* otstarbeks võib lugeda küll veenmise funktsiooni ja seda just otstarbevahendi seisukohast,

¹⁰³ E. Kergandberg. KrMSK § 60 p 3.3. – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koost). Kriminaalmenetluse seadustik. Komm. vlj. Tallinn: Juura 2012.

¹⁰⁴ D. Hitchcock. Argumentation. – The Practice of Argumentative Discussion. 2002. pp 287-298, 2. The Definition of Argument. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.202.6369> (25.04.13).

¹⁰⁵ M. Rosentau. Tõendamine teadmise standarsmudeli. – Juridica 2001, nr 3, lk 202.

¹⁰⁶ L. Ervo. Õiglase kohtupidamise väljavaated kriminaalasjades: tulevikuvisionid ja praegune olukord Skandinaavias ja Euroopas. – Juridica 2013, lk 48.

¹⁰⁷ L. Ervo. Õiglase kohtupidamise väljavaated kriminaalasjades: tulevikuvisionid ja praegune olukord Skandinaavias ja Euroopas. – Juridica 2013, lk 48-49.

kuid kunagi ei saa ära unustada tõe kui teadmise fundamentaalset osa. Selles mõttes tuleks kindlasti seista meil kõigil relativismi teooria eeldusena esineva pragmatismist tulenevate ohtude vastu.*¹⁰⁸

Eespool oleval joonisel sai visandatud põhimõtteline argumendi struktuur, mille elementideks on erinevad eeldused ja järelem ning mida ühendab järeldamisviis. Sellisena näevad välja nõ „väikesed põhjendused“ – luues „suure põhjendamise“ – ehk argumentatsiooni eeldused.

Argumendi mõistet määratlevad järgmised tingimused:

1-1) struktuur ja

1-2) otstarve,

mis kokku moodustavad **(1) argumendi loogika,**

2-1) esitus ja

2-2) sisu,

mis kokku moodustavad **(2) argumendi mõtte.*¹⁰⁹**

Siinkohal on ehk paslik ekskursi korras arvata, et eespool mainitud kohtumenetluse perspektiivi nihkumist väliselt käsituselt sisemisele ja tagasiulatuvalt etteulatuvale saab viia kujundlikult ka argumendi loogika ja selle mõtte raamidesse. Kui kohtumenetlus järgib loogika tingimusi ning materiaalõigus mõtte tingimusi, siis nihkumine on tõe arvelt toimunud nõ materiaalõiguslikke kokkulepete suunas, ning seda ilmselt IT-kuritegevuse kasvu tõttu, või hoopiski pragmaatilistel põhjustel, kuna jutt oli tsiviilkohtumenetlusest. Samas on võimalik selles loogikas näha ka episteemilise lähenemise mõjusid, milles on oma osa ka isikulistel tõenditel; mitte ainult menetluse efektiivsuse survet. Tõenäoliselt peituvad juured ka Rootsi õigusperekonna *common law* õigussüsteemi läheduses.

Lisaks argumendi loogikaks ja mõtteks jaotamisele on argumendi tingimuste järgnevus oluline, kuna argumendi esitus annab viimase lihvi enne selle teabe edasiandmist otsustajale. Tunnistaja ütlusena formeerub argument tunnistaja tajutu või siis järeldusliku propositsioonilise sisu sõnastamise fikseeringuna protokoll-lausetes, mille juures ei jää tähele panemata ka tunnistaja uskumise hoiak öeldusse. Ehk teisisõnu kohtunik otsustab ütluse argumentatiivsuse üle. See on ka protokolliline hetk, mil „õhku kirjutatud laused“*¹¹⁰ muutuvad menetlusteoreetiliselt tõendiargumendiks,*¹¹¹ Selliseks kohtuniku episteemilisse

¹⁰⁸ M. Rosentau. Lepingu kindlus ja poolte usaldus. – Juridica, 2002, nr, lk 26; M. Rosentau. Tõendamine teadmise standardmudel. – Juridica 2001, nr 3, lk 195.

¹⁰⁹ M. Rosentau. Argumenteerimise kunst ja tehnika. – avaldamata käsikiri, lk 17. Viidatud autori loal.

¹¹⁰ E. Kergandberg. KrMSK § 63 p 6. – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koost). Kriminaalmenetluse seadustik. Komm. vlj. Tallinn: Juura 2012.

¹¹¹ M. Rosentau. Argumenteerimise kunst ja tehnika. 3. teema. Õigusliku otsustuse põhjendus – avaldamata käsikiri, lk 12. Viidatud autori loal.

sfääri ütluse propositsioonilise sisu koos tunnistaja uskumisega üle kandmise aluseks peab olema hea põhjendus, et seda usaldada.

2. Hea põhjendamine Toulmi mudeli järgi

Stephan E. Toulmin'i mudelis on toodud neli alust, mis teenindavad hea põhjendamise funktsiooni. Need tingimused on loodud kui kõrvaltvaataja pilgu läbi, kus keskendutakse ühele ühisele ülesandele, mille vastus ei ole põhjendajale päris selge, kuid võib järelduda teabest, mis tegelikult ilmselt on põhjendaja käsutuses. Korrektsuse või tõe asemel peab leppima paremuselt järgmise alternatiiviga: põhjendamine parima praktiliselt kättesaadava tõendiga. Juhul, kui küsimus on lihtne, ei pruugi olla probleemi. Vastupidisel korral võivad aga kõne all olla üsnagi praktilised küsimused: millistest võimalikest raskustest ma pean enne teadma, kui ma hakkan oma majja paigaldama keskvaakumsüsteemi?; või kui kaua võtab minek aega, kuhu ma homme kavatsen minna?; või milline on parim viis kaheaastase *temper tantrums* ohjeldamiseks? Sellistele küsimustele vastamiseks ei ole päris õige pöörduda tõe poole, vaid leida alternatiiv. See on ka põhjus miks ebakindlus saadab meid peamistel või osalistel juhtudel, pigem kõikidel juhtudel, ning lõppjäreltusi iseloomustavad sellised sõnad nagu „tõenäoliselt“ või „võimalik“ ja aktsepteerime kummutavaid märkusi.*¹¹² Mulle tundub, et sarnase ülesande lahendamise seisab sagedasti ees ka otsustajal tunnistaja usaldusväarsuse hindamisel, kui kohtunik tunnetab tunnistaja ütlust, millega tekivad tal uued mõtted ning mis on vaja kirja panna avalikus kohtuotsuses.*¹¹³ Mainitud „null-punktist“, kui nii võiks määratleda protokollis fikseeritud, on varasem ütlus eelduseks kohtuotsuses leidnud tõendiargumendina käsitletavale lõppjäreltusele, mille põhjendamist Toulmin oma mudelis püüabki teemanetraalselt välja tuua.

Esiteks on vajalik üldine õigustatud alus, millele rajatakse oma põhjendamine ehk siis üldine aktsepteeritud tees;

Teiseks peab see õigustatud alus sisaldama piisavat asjakohaselt õigustatud ja praktiliselt kättesaadavat teavet;

Kolmandaks peab lõppjäreltuse, mis tuleneb eeldustest, nõudma õigustatud kindlust; ning

Neljandaks kui nõutavas õigustatud kindluses puudub universaalsus, ei tohi esineda põhjenduse kindlust kummutavaid vastuväiteid.

¹¹² S. Toulmin. *Arguing on the Toulmin Model*, 2006, pp 373-374.

¹¹³ E. Kergandberg. KrMSK § 60 p 3.3. – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koost). *Kriminaalmenetluse seadustik*. Komm. vlj. Tallinn: Juura 2012.

2.1. Toulmini mudeli õigustatud alus

Eespool mainitud otsesele vaatlusele*¹¹⁴ lisame õigustatud alusele juurde alljärgnevad eeldused:

- kirjaliku ülestähenduse ehk siis muud protokoll-laused (ka teistest menetlustest), talletused, eelkõige tunnistaja ütluse audio-visuaalne lindistus;
- mälu;
- tunnistaja ütlus;
- varasem põhjendus või argument;
- eksperdi arvamus;
- autoriteetsed teabeallikad.

Tunnistaja ütluse juures on oluline tähele panna algallikat ehk teisisõnu kas tegemist on kuuldusega*¹¹⁵ või tunnistaja enda tajutuga. Samuti tuleks eristada tunnistuslikus ütluses esmalt algallika jaotamist psühholoogilises protsessis saadud teabeks ja järelduslikku kvaliteeti omavaks teabeks. Viimast saab lugeda ka õpitud meetodi abil saadud teabeks, kuna informatsioon sisaldab enam kui tajumisel saadav teave.*¹¹⁶ Keerukamatel juhtudel võib tunnistaja moonutada ütluste sisu kas hooletusest või tahtlikult. Tunnistaja enesepetlikud, ekslikud tõlgendused ja lohakad sõnastamised on sagedasemad juhtumid kui tahtlik petmine.*¹¹⁷ Kohtuniku vahetu teadasaamine toimub kohtumenetluses läbi tunnistaja ütluse.

Kui võrrelda Toulmini mudeli õigustatud alust ARGIT-i tingimusega, siis Toulmini mudel püüab korrastatult ette öelda vajalikud tingimused selleks, et põhjendamine oleks hea. See ei arvesta võimalike eranditega kohe alguses, vaid soovib luua kohe selle vundamendi, kuhu rajada järgnevates etappides toodud tingimused. "Kahtlemata oleks ideaalne, kui kohtul õnnestuks alati juba tõendi vastuvõtmisel (§ 286¹) "saada lahti" nendest lubamatutest tõenditest. /.../ Kuidas aga kohtunik saaks enda siseveendumusest selle lubamatu tõendi igasuguse mõju välja lülitada, ei ole ilmselt väga kergesti lahendatav küsimus."¹¹⁸ Seega üldistuse aste sõltub konkreetsest praktikast, mis peab järgima asjaolude dünaamikat.

¹¹⁴ S. Toulmin. *Arguing on the Toulmin Model*, 2006, pp 376-377.

¹¹⁵ E. Kergandberg. KrMSK § 61 p 8.2. – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koost). *Kriminaalmenetluse seadustik. Komm. vlj. Tallinn: Juura 2012.*; A. Kangur. Millal saab isiku kohtust väljaspool tehtud avaldus olla tõendiks kohtumenetluses? – *Juridica*, 2008, nr 1, vd 27.

¹¹⁶ M. Rosentau. Tõendamine teadmise standarsmudelil. – *Juridica* 2001, nr 3, lk 204.

¹¹⁷ S. Toulmin. *Arguing on the Toulmin Model*, 2006, p 380.

¹¹⁸ E. Kergandberg. KrMSK § 61 p 8.6.2. – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koost). *Kriminaalmenetluse seadustik. Komm. vlj. Tallinn: Juura 2012.*

2.2. Adekvaatne teave

Tunnistaja ütluse täpsem usaldusvääruse hindamine algab tunnistaja ütluse kui asjakohaseks tunnistatud tõendiks lugemise protsessis, mis formaalselt lõpeb ütluse fikseerimisega protokollis ja kohtuotsuses.

Toulmini mudel loeb adekvaatseks informatsiooniks teavet, mida saab eristada informatsioonist, millel puudub küsimustele vastamisel vajaminev sisu. Sellisele üsnagi tautoloogilisele määratlusele lisatakse, et relevantsus on konteksti funktsioon. Vajalik on arvestada kõike praktiliselt kättesaadavat informatsiooni ning lisaks juba olemasolev informatsioon võib viidata õigustatud kindlusega uuele esialgsest erinevale teabele.*¹¹⁹ Ühest küljest on vajalik kõik praktiliselt kättesaadav informatsioon ning teisest küljest toimub informatsiooni väärtustamine.*¹²⁰ Teisiõnu kui esmalt otsitakse tugevat õigustatud alust, siis lõppkokkuvõttes jäetakse välja kogu teave, mis konkreetsel juhtumil pole hea info. Teesi ümber kogutav info seda toetavas võtmes ei ole õige tee. Empiirilistes uuringutes nimetavad psühholoogid sellist eksitavat viisi „kinnitamiseks“.*¹²¹ Seega hea info teada saamiseks on vaja uurida konteksti, mis täidab asjakohasust.

Mitte ainult tunnistaja ütluse usaldusväärse info leidmise kontekstis, on oluline tähele panna, et otsustajat mõjutab tunnistusliku ütluse, või siis üldse allika, autoriteetsus. Lisaks ja omakorda järgnevast mõjutatult arvatakse, et „... [t]eadamisel näib olevat kalduvus teatud tingimustel elada üle mittementaalseid vaheseisundeid.“*¹²² Selles mõttes omab filtreerimisprotsess sarnasust eespool märgitud inimese mälu „seitsme patu“ latentsusega või „*maieutic*“ funktsiooniga*¹²³.

Kohtumenetluses tegeletakse peamiselt retroduktiivse järeldamise viisiga, st püütakse olevikust ehk tagajärgedelt jõuda minevikus toimunud sündmuste teadasaamisele. Tsiviilkohtumenetluses arvestatakse mõneti enam ka ettenähtavuse ja prognoosiga, kuid mõlemal juhul on siiski taastamise alguspunktiks hetkel praktiliselt kättesaadav info. Selles mõttes ühtivad Toulmini mudeli teabe hankimise adekvaatsus ja ARGIT-i küllaldavuse struktuuri element Ameerika Õiguse Instituudi analüüsiga korporatiivse juhtimissüsteemi printsiipidest, milles on nõutud teabe kogumist vaid sellisel määral, mida juhatuse liige peab mõistlikult piisavaks.*¹²⁴ Seega ajakulu ning hea ja praktiliselt kättesaadava teabe kogumise

¹¹⁹ S. Toulmin. *Arguing on the Toulmin Model*, 2006, pp 382-383.

¹²⁰ *Op.cit.*, p 383.

¹²¹ *Op.cit.*, p 382.

¹²² M. Rosentau. *Lepingu kindlus ja poolte usaldus*. – *Juridica*, 2002, nr, lk 20-21.

¹²³ D. N. Walton. *A Pragmatic Model of Legal Disputation*, 1998, p 719; *maieutic* funktsioon on meetod, kus arukate küsimustega inimese meeltes nõ aratakse teadmine üles.

¹²⁴ I. Parts. *Äriühingu juhatuse liikme lepinguline ja lepinguväline vastutus äriühingu ees*. Bakalaureusetöö. 2009, lk 16.

algoritm sõltub eelkõige kontekstist, ning samuti asjaolust, et kui omatakse piisavat tõendusmaterjali, siis ei ole täiendava informatsiooni töötlemine asjakohane. Loomulikult juhul, kui täiendav teave seab esialgse tõendusmaterjali kahtluse alla, on lisateave asjakohane ja nõutud.*¹²⁵

2.3. Õigustatud kindlus

Toulmini mudeli kahe esimese tingimusega selekteeriti välja lubatud ja asjakohased eeldused selleks, et saaks tagada lõppjäreldeuse õigustatust. Õigustatus hõlmab endas protsessi, milles põhjendaja teeb veendunud järeldamise otsustuse. Selline õigustamise ehk põhjendamise vahelüli esineb nii „väikeses ja suures põhjendamises“ kui ka teadmise standardmudelis. Kohtumenetluse struktuursust otsustamisprotsessil iseloomustab ARGIT järgi *inference* ehk järeldamisviisi õigustatus. Toulmini mudeli järgselt peavad üldise kooskõlalise õigustuse kindluse tagama eeldused, mille kindlus kanduks tegelikult ka järeldamise protsessi.*¹²⁶ Samas võrdsustab David Hitckcock Toulmini mudelis väite lõppjäreldeusega ja eeldused teabega. Eelduste võrdsustamine andmetega iseloomustab tema positsiooni, et järeldamisviisi kindlus ei peitu eeldustes, vaid siiski rajab üksnes teed õigustuspoliisiks.*¹²⁷

Täpsemalt, siis Toulmini mudelis püütakse seletada õigustatud kindlust abduktiivse järeldamismeetodiga. Kui lõppjäreldeust kvalifitseeritakse sõnaga „tõenäoline“, siis vastupidine üldistamine*¹²⁸ toetab järeldamisviisi, milleks on nn abduktsioon, so põhjendamine mingist vaadeldud fenomenilt hüpoteesile, mis võib seletada seda.*¹²⁹ Selline meetod paratamatult muudab originaalargumendis antu ja tuletatu ulatust, mis samas omab sarnaselt lausefunktsiooniga loogilisi omadusi*¹³⁰ ja teenib põhjendamise otstarvet, kuid lisatingimuseks on tunnistaja ütluse kontekst.

Toulmin nimetab seda *backing*'ks ehk tagurpidi või ümberpööratud kindluseks, mille loogilisust ja universaalsust kontrollitakse David Hitckcock'i arvates kordamise teel, pannes rõhuasetus kord originaalargumendis olevale alusele, kord selle lõppjäreldeusele. Siiski alati jääb üles eksimisvõimalus*¹³¹ ning kui sellises kontekstis suudetakse objektiivse teadmise

¹²⁵ S. Toulmin. *Arguing on the Toulmin Model*, 2006, p 383.

¹²⁶ *Op. cit.*, p 384.

¹²⁷ *Op.cit.*, p 374.

¹²⁸ Siin on põhimõtteliselt peetud silmas, kui vahetada eeldused ja lõppjäreldeus omavahel ära.

¹²⁹ S. Toulmin. *Arguing on the Toulmin Model*, 2006, p 384.

¹³⁰ Asümmeetrilisus, intransitiivsus, mittetransitiivsus. M. Rosentau. Tõendamine teadmise standardmudel. – *Juridica* 2001, nr 3, lk 190.

¹³¹ Minu arvates saab lugeda *backing*'t ekstrapolatsiooniks. „Kas argument on dialektiliselt asjakohane või mitte, pead (nagu kriitik) sa argumenti edasi ekstrapoleerima, et hinnata, kas sel on võimalik esitada mõnda tõendit,

tasandil vältida eksimused, saab seda lugeda õigustuse poliisiks.*¹³² Seega järeldamisreegli kehtivus iseenesest vajab selle reegli rakendamist, et jõuda loogilise ja usaldusväärse tulemuseni. Toulmini mudeli *backing* õigustab argumentatsiooni kindlust ühes selle tunnistaja ütluse usaldusväärseusega.

Siiski omavad kohtuniku uskumisseisundite vundamentalsed alususkumused*¹³³ tähtsat rolli, ning hoolimata parima rafineeritusegagi Toulmini mudeli rakendamisel, võivad esile kerkida mainitud uskumuste mõjud. ”Näiteks uuringud on leidnud, et kohtunikel ja vandemeestel on kalduvus otsida ja/või tõlgendada informatsiooni viisil, mis kinnitab nende eelarvamusi, ja et nad kipuvad vältima teavet, mis vaidlustab nende algsed uskumused (Koriat, Liechtenstein, & Fishhoff, 1980). Seda tendentsi kutsutakse erapoolikuks kinnituseks (confirmation bias) ja see võib mõjutada tunnistaja tõendi hindamist (Evans, 1989; Nickerson, 1998). Lisaks kohtunikud ja vandemehed arvavad, et kindlus [sh esinemise kindlus – autori märkus] ütleb ette täpsuse. See tähendab, et nad usuvad, et kindel tunnistaja on täpne tunnistaja (nt Bradfield & Wells, 2000). Kuid uuringud on näidanud, et suhe kindluse ja täpsuse vahel on nõrk (nt Sporer, Penrod, Loe, & Cutler, 1995). *¹³⁴ Selles mõttes on kohtunike sõltumatus küsimus keerukas kombinatsioon, kuna ka talletusvahenditelt tajutava ütluse usaldusvääruses ei olda päris kindlad. „Veelgi enam, juhtumites nagu täiskasvanute seksuaalkuriteod ja laste seksuaalsed kuritarvitamised, võidakse tunnistajatele pakkuda ütluste andmist CCTV*¹³⁵ kaudu või läbi video talletuste. Schelin (2006) analüüsis 216 erinevat kohtuasja Rootsi maakonnakohtus (aastatel 1994 ja 2003), ja leidis, et kui hagejad ilmusid kohtusse (võrreldes hagejatega videotalletustel), hindas kohus nende tunnistusi usaldusväärsematena ja tajus neid rohkem "ise kogetuna." Seega juriidilisest seisukohast kohtuvälised tunnistused ei tundu omavat sama tõenduslikku mõju kui kohtuistungil esitatu.“*¹³⁶ Minu arvates on võimalik eelduste formaliseerimisega teatud määral

mis toetaksid (vähemalt osaline tõend, mis tõendaks või lükkaks ümber) ühe või teise poole väidet dialoogilises diskussioonis, milles soovitakse lahendust leida.“ D. N. Walton. A Pragmatic Model of Legal Disputation, 1998, p 724; „See on hüpe, ekstrapolatsioon, mis põhineb väga erinevate tunnusoonte seast mõnede karakteristikute tähelepanekul, ja siis võrreldes neid paljude karakteristikutega. Kordumine on mõeldamatu ratsionaalsele mõistusele ja me jõuame järeldusele, et see on absoluutne identiteet.“ D. A. Stoney. What made us ever think we could individualize using statistics? – JFSS, 1991, p 198; „Mis on muutunud teaduslikus protsessis, on see, et teaduslik ei ole subjektiivsuse puudumine hinnangutes, vaid protsessi läbipaistvus teadmiste ja järeldamisviiside struktureeritus avatuse kaudu, mis viib hinnanguteni.“ Ch. Champod, I. Evett, oth. Comments on the scale of conclusions proposed by the *ad hoc* committee of the ENFSI Marks Working Group. About the proposed scale. – The Forensic Science Service (UK), July 24th 2000, p 116. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.researchgate.net/publication/224945588_Comments_on_the_scale_of_conclusions_proposed_by_the_ad_hoc_committee_of_the_ENFSI_Marks_Working_Group (25.04.13).

¹³² S. Toulmin. Arguing on the Toulmin Model, 2006, p 384.

¹³³ M. Rosentau. Tõendamine teadmise standardmudel. – Juridica 2001, nr 3, lk 197-198.

¹³⁴ S. Landström. CCTV, Live and Videotapes. – Doktoral Dissertation 2008, lk 1-2.

¹³⁵ CCTV – closed-circuit television: suletud televisioonisüsteem, milles signaal edastatakse TV kaamerast saajale kaabli või telefoniliini kaudu. Arvutivõrgus: <http://www.thefreedictionary.com/closed+circuit+tv> (25.04.13).

¹³⁶ S. Landström. CCTV, Live and Videotapes. – Doktoral Dissertation 2008, lk 9.

neutraliseerida alususkumuste mõju, mis kallutavad õigustatuse objektiviteeritud ebakindlusele. Külgnevalt toob formaliseeritus *backing* meetodi rakendamisel selgemalt välja võimalikud eksimused. Sarnase põhimõttega jõuab ka Douglas Walton järeldusele, et argumentatiivse dialoogi edu peitub ka ideede edasiarenduses, mitte üksnes alati lahenduse leidmises.*¹³⁷ Samas „ise kogetu“ neutraliseerimine nõuab uudsemasse talletusvahendite meetodisse suhtuma eelarvamusteta*¹³⁸ ning hinnangulisus peitub tehnoloogia poolt pakutud kvaliteedi standardiseerimises, millest tuleneb üks osa formaliseerimise püüdlustest.

Nõ klassikalise formaliseerimise all on mõeldav nii järeldamisprotsessi õigustuskindluse kvalifitseerimine*¹³⁹ kui eelduste ehk lemmade taandamine teatud kindlatesse formaatidesse läbi kriitiliste küsimuste,*¹⁴⁰ kuid esimesel juhul võib olla kohtuniku episteemilise seisundi toetus ebatäiuslik ning mitte kajastada põhjendamises.*¹⁴¹ Formaliseerimise hea põhjendamise näitena toob Toulmin välja patsiendi ravi, mille aluseks on „tõend“ ehk sümptom ning jõuab kliiniliste juhendite abil otsustuseni. Ta leiab, et selline põhjendamine on kõrgema taseme põhjendamine, jättes mainimata, et lihtsamate ravijuhtumite formaliseerimine toimub põhimõtteliselt „*ceteris paribus*“*¹⁴² tingimustes, kus protsess sarnaneb seletamise funktsiooniga. Eelnenut tunnistaja ütlusega võrreldes peab ütluses sisalduv teave sarnanema ravijuhtude näitega, milles ütluse konventsionaalsus sobitub eluliselt õpitud kogemusega, et anda edasi tajutut. Edastamisega kaasnevad meeleline kaemus, mis esmalt talletub mällu; arusaadavus tajutust; siirus; ning lõpuks esitamisoskus. Neist pole mitte ainult tunnistaja ise mõjutatud, vaid nendest tingimustest fundeerub kohtuniku veendumus tunnistaja usaldusväärsest, mille tugevust toetavad teised tõendiallikad.

2.4. Eelduslikult eksimusetu õigustatus

Tingimus, mille õigustuses eelduslikult puudub viga või eksimus, on nõrgem tingimusest, mille õigustatusel on tõenduslik alusel, et puudub viga. Tõendi nõue mitteuniversaalse kindluse *backing* meneltuses on liiga koormav põhjendajale.*¹⁴³ See on ka

¹³⁷ D. N. Walton. A Pragmatic Model of Legal Disputation, 1998, p 719.

¹³⁸ Loen seda „praktika kvaliteedimärgiks“ nagu on väljendatud Johnsoni poolt. D. Hitchcock. Argumentation. – The Practice of Argumentative Discussion. 2002. pp 287-298, 3. The Definition of argumentation. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.202.6369> (25.04.13).

¹³⁹ S. Toulmin. Arguing on the Toulmin Model, 2006, p 385.

¹⁴⁰ Gordon. Critical Questions in Computational Models of Legal Argument, 6. Verheij approach, 7. Gordon's approach 2005.

¹⁴¹ S. Toulmin. Arguing on the Toulmin Model, 2006, p 385.

¹⁴² „*ceteris paribus*“ tähendab „muu võrdsuse korral“, st teadusliku eksperimendi korral peavad võrdluseksperimentis olema peale uuritava suuruse kõik muud tingimused samad, mis kontrolleksperimentis. Seega üldjuhul nohu ravimine allub nendele tingimustele, mistõttu alati ei pea kasutama tippspetsialiste. Sarnaselt on õigustatud ka kohtueelsed menetlused.

¹⁴³ S. Toulmin. Arguing on the Toulmin Model, 2006, p 387.

põhjus miks tsiviilkohtumenetluses tõendi puudumisel, kuid argumentide korduva ümberpööramisega, võidakse leida vastuseid faktivõimaluse olemasolu kohta, ja seda siis eespool toodud teabe latentsuse mõttes või usaldusvääruse kinnitamiseks. Seejuures vältimaks otsustuse põhjendamisel vigasid püütakse neid individualiseerida.

Termin viga iseloomustab argumendi vea üldnimetust, mida eesti keeles formaliseerimise kontekstis nimetatakse ka kummutajaks või kummutatavuseks, kuna viga on liiga absoluutse iseloomuga. Samamoodi pole vea etteheitmisega midagi öeldud selle kohta, kuivõrd kindel see viga on või hoopiski peitub vea iseloom erandi olemasolus. Seetõttu oleks küll õigem kasutada sõna kummutatavus, kuid käesolevas töös kasutan terminit viga, mis kaudselt viitab eelduste ja järeldamisviiside formaliseerimisvõimalustele.

Argumendi õigustuskindluse vead jaotuvad oma olemuselt kahte rühma. David Hitckock resümeerib neid varasemat tüüpi vigadeks ning hilisemateks. Kuigi ta märgib, et esimesena tegi nendel vea tüüpidel vahet John L. Pollock 1970 aastal, võib jääda esialgu siiski arusaamatuks nende määratlemine varasemaks ja hilisemaks veatüübiks. Nn varasem tüüp on repliik või selge ja terav märkus argumendi kohta üldiselt, st see märkus võib olla suunatud nii argumendi eelduste, järeldamisviisi kui lõppjäreltuse kohta (viimane saab üldjuhul olla ikkagi juhtum, mil repliik viitab terve mõistuse vastasele järeldusele). Inglise keeles on selle vea kohta terminid *override* (Pinto 1999) või *rebut* (Pollock 1970).

Nn hilisem veatüüp, mis ründab järeldusmeetodit ehk õõnestab selle kindlust, mistõttu saab seda nimetada ka mitteõigustatuseks. Nende inglisekeelsed terminid on *undermine* ((Pinto 1999) või *undercut* (Pollock 1970). Märkused viitavad lõppjäreltuse ebakorrektsusele ja toetavad originaalargumendi eitust*¹⁴⁴. Mitteõigustatuse vea korral võib lõppjäreltuse olla nii korrektne kui ka mitte, kuid viitab järeldamisviisi kohaldamatusele, või puudub sellel piisav autoriteetsus.*¹⁴⁵

Märkuste osas on David Hitckock'i poolt välja toodud järgnev näide: lind on pingviin, mis lükkab ümber, et linnud lendavad, seni kuni pingviinid ei hakka lendama. Mitteõigustatuse näiteks on punane pall, mis paistab punasena, kuna pallile on suunatud punane valgustus.*¹⁴⁶ Viimane näide on sarnane eespool toodud Gettieri probleemi teise näitega. Vahakuju tekitas mitteõigustatud lõppjäreltuse, et Jones on toas, kui tegelikult oligi ta toas, mis punase palli näites on samane olukorras, kui pall tegelikult ongi punane. Minu arvates võib sarnaseid vigade tüüpe kanda ka üle argumendi kindluse ja tunnistaja ütluse usaldusvääruse piiritlemisele. Usaldusväärust on võimalik objektiivselt tugevdada ütluse esitaja autoriteetsusega, st kui ütluse andjaks on ühiskonnas lugupeetav isik, nt Eesti Vabariigi

¹⁴⁴ Gordon. *Critical Questions in Computational Models of Legal Argument*, 6. Verheij approach, 2005.

¹⁴⁵ S. Toulmin. *Arguing on the Toulmin Model*, 2006, p 386.

¹⁴⁶ *Op.cit.*, p 386.

president. Samuti on heaks nõ apodiktaliseks*¹⁴⁷ näiteks õppeprotsessis tudengi esialgne paratamatu nõustumine õppejõu argumentidega, kuna õppimisprotsessis esinevad samuti teadasaamisel ja kinnitumisel mittementaalsed vaheseisundid.

Kuigi Toulmini mudel ei erista neid kvalitatiivselt ning rõhutab põhjendamise kvaliteeti, kus puuduksid need samad vead, sobib selline lähenemine ehk tsiviilkohtumenetlusele, kuid kindlasti mitte kriminaalkohtumenetlusele. Viimases menetluses kasutamiseks märgib Toulmin justkui vasturääkivalt, et juhul, kui põhjendamine väljub universaalsest *backing* raamistikust, on vaja institutsionaalselt kehtestatud reegleid. Reegliteks oleksid siis Eesti kriminaalmenetluses ranged ja mitteranged tõendiliigid. Kuid sellisel juhul kitsendaks abduktiivne *backing* argumentatsioon oma head põhjendamise vahendiväärtust, mida mudel just esile tõstabki.*¹⁴⁸

Kuna eelnevas arutluskäigus ei ole piisava kindlusega lõppjäreldusele jõutud – ja seda eelkõige just nn varasematest vigadest tulenevalt – peab eeldama alternatiivset vigade individualiseerimist, milleks on pingviini näites eeldustes paiknevad vead ehk repliigid/märkused ning palli näites järeldamise viisides esinevad vead, milleks on mitteõigustatus. Eristatavuse toobki välja Hitckcock, kui märgib, et Toulmini mudelis on vead pandud „ühte patta“.*¹⁴⁹ Järgnevalt püüangi anda modulleeritult ülevaate eelduste formaliseerimise katsetest ning juhtumipõhistest järeldamisviisidest.

3. Järeldamine ja eeldamine argumenteerimises

3.1. Juriidiliste vaidluste pragmaatiline mudel

Mudel iseloomustab vähemalt ühel heal võimalikul moel oleva ja olemapidamise ühendamist üheks teooriaks, millega püütakse järgida *multi level approach* (MLA) lähenemist. Douglas Walton nimetab seda suhtlemistasandi loogikaks, milles ta püüab kasutada ära igapäeva vestluse dialoogilised tüübid juriidilises menetluses. Menetluse „mängureeglid“ eeldavad ausa kohtumenetluse ja tõendi kontseptsiooni, mida saadab kokkuleppeline tõendamiskohustus enne juriidilise vaidluse algust. Walton märgib ka kohe ära, et ausa kohtumenetluse või tõendi kontseptsioonid on ebamäärased ja mitmeti tõlgendatavad, mistõttu nt tõlgendamise tsirkulaarsus praktikas ei pruugi valmistada küll probleeme, kuid metaõiguslikul ja filosoofilisel tasandil selle olemusele määratluse andmine on keerukas ja ei piirdu õiguse valdkonnaga. See on eriti keeruline, kui ehitada ja hinnata

¹⁴⁷ Apodiktiline: vastuvaidlematu, paratamatu, ümberlukkamatu. Apodiktiline otsustus. – EKSS. Arvutivõrgus kättesaadav: www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=apodiktiline&F=M (17.04.13).

¹⁴⁸ S. Toulmin. *Arguing on the Toulmin Model*, 2006, p 384.

¹⁴⁹ *Op.cit.*, p 386.

tõenditeooriat, sest teooria hindamiseks kasutatavad osised on tõenditeks nii teooria poolt kui vastu. Walton püüab näidata, et olulisel kohal on jõuda dialoogis lahenduseni läbi vastaspoole argumentide ning et selles on oma osa propositsioonilisel ja predikaatloogikal, kuid teatud tähtsates aspektides, mis nõuavad argumentide kasutamisel kontekstuaalset lähenemist, ületab see semantilise raamistiku.*¹⁵⁰

Dialoogilistest tüüpidest huvitab meid tsiviilkohtumenetluse raames eelkõige kriitiline diskussioon, mis on veenmisdialoogi*¹⁵¹ alaliik, kuna tunnistusliku ütlusega tuleb võimalikult veenvalt esitada ütluse propositsiooniline sisu kõige enam episteemiliselt huvitatud isikule ehk kohtunikule. Oluliseks peab Walton ühest küljest dialektilisest kontekstist kinnipidamist ning samas keeleliste vihjete abil kontekstist dünaamilisust.*¹⁵² Seega kui kriitiline diskussioon teenib dialoogina tunnistaja ütluse fikseerimise ülesannet protokollis, teenib see samal ajal kohtuniku episteemilise uskumise kujunemist kas siis rohkem või vähem usaldusväärseks. Analoogiliselt Waltoniga määraltleb Johnson oma „Ratsionaalsuse manifestis“ argumentatsiooni definitsioonis konteksti sisse ehitatud normatiivsete kriteeriumidega.*¹⁵³ Siinkohal lisaksin, et kui ka eelistada dialoogi küsitluse vormi, siis tsiviilkohtumenetluses ja kindlasti mitte ainult, prevaleerub siiski kriitiline diskussioon keerulisemate probleemide korral.

Neist dialoogilistest kontekstidest tulenebki ka potentsiaalse argumendi asjakohasus. Juristid on tõstatanud küsimuse, et kas tõendireeglite asjakohasus on sama dialektilise asjakohasusega, mis Waltoni arvates on võrreldavad.*¹⁵⁴ Minu arvates „võrreldavus“ võiks olla just see sõna, mida tuleks siinkohal kasutada, kuna üldtuntuse põhisisu või Toulmini *backing*'u universaalsuse põhimõtte või reeglipärane säte kaotavad oma tõhususe erandsätete rakendamisel ning dialektiline asjakohasus peab andma teed juriidilisele asjakohasusele. Julgen siinkohal lisada, et kirjeldatud „nihe“ omab kohaväärtust, mil võimalik deduktiivse või induktiivse meetodi põhine seletamine annab teed konduktiivsele ehk lähendamise järeldamismeetodile, kuna eeldused ei ole kategooriatena kvalitatiivselt võrreldavad.

Usaldusväärse osas viitab Walton Nicolas Rescheri' „väikseima usutavuse eelduse reeglile“, mis tähendab, et põhjendamise usaldusväärsus lõppjäreluses tuleb viia deduktiivselt vähemalt eelduste usaldusväärse tasemele. Samas märgib, et olgu järeldamine

¹⁵⁰ D. N. Walton. A Pragmatic Model of Legal Disputation, 1998, pp 711-715.

¹⁵¹ Dialoogi tüübid: veenmine, küsitlus, läbirääkimine, infoandmise ja saamise dialoog, arutelu ja eristiline dialoog. D. N. Walton. A Pragmatic Model of Legal Disputation, 1998, p 717.

¹⁵² *Op.cit.*, pp 722-723

¹⁵³ D. Hitchcock. Argumentation. – The Practice of Argumentative Discussion. Springer 2002. pp 287-298, 4. alapeatükk. The Apparent Counter-examples.

¹⁵⁴ D. N. Walton. A Pragmatic Model of Legal Disputation, 1998, p 725.

deduktiivne või induktiivne, peab usaldusväärsus teatava põhjendamise liigina olema nähtav.*¹⁵⁵

Järgnevalt toon välja Waltoni eelduslike järelduste skeemid ülevaate saamiseks:

- (1) märgi argument;
- (2) näite argument;
- (3) argument suulisest klassifikatsioonist;
- (4) positsiooni argument;
- (5) kaudne argument isiku vastu;
- (6) teadmise argument;
- (7) eksperdi arvamuse argument;
- (8) tõendist tulenev hüpoteetiline argument;
- (9) põhjusliku seose argument;
- (10) põhjusliku tõhususe argument;
- (11) argument tagajärjest;
- (12) analoogia argument;
- (13) mõttetuse argument;
- (14) populaarse arvamuse argument;
- (15) käitumise psühholoogia argument;
- (16) erapoolikuse argument;
- (17) kehtestatud reeglite argument;
- (18) pretsedendi argument;
- (19) astmelisuse argument;
- (20) põhjusliku „libeda nõlva“ argument;
- (21) pretsedendi „libeda nõlva“ argument;
- (22) verbaalse klassifikatsiooni vaegkirjelduse argument;
- (23) otsustaja verbaalse klassifikatsiooni meelevaldsuse argument;
- (24) verbaalsuse „libeda nõlva“ argument;
- (25) täielikult „libeda nõlva“ argument.*¹⁵⁶

Loetelu ei ole loomulikult ammendav. Analoogilist liigitamist on toetanud ja täiendanud omalt poolt ka Perelman ja Olbrechts-Tyteca,*¹⁵⁷ mida eespool sai nimetatud kui nn „uus retoorika“ argumentatsiooni teooria. Siinkohal märgin, et ülevaate saamise eesmärki toetab astmelisuse argument, mida eespool sai kirjeldatud kui dialoogis esinevate dialektiliste kihtidena. Seega tunnistaja argument ei piirdu üksnes suulisuse (3) ja käitumise psühholoogia

¹⁵⁵ D. N. Walton. A Pragmatic Model of Legal Disputation, 1998, p 730.

¹⁵⁶ *Op.cit.*, p 732.

¹⁵⁷ *Op.cit.*, p 732.

argumendiga (15), vaid vajadusel integreeruvad kõik võimalikud argumendid. Näiteks positsiooni argument implitseerib eneses lisaks positsioonist kui autoriteetsusest tulenevat ühe või teise poole või siis kohtumenetluses ka kolmanda poole menetluse siseste reeglite täitmist, millega vastatakse poole väljendatule asjakohaselt ning mis paratamatult viib argumendi tugevnemisele, sh läbi *maieutic* funktsiooni realiseerumise.

Argumentide kui järeldamisviiside kasutamisel aitab kaasa eelduste formaliseerimine, mida kirjeldan järgnevalt.

3.2. Eelduste formaliseerimise arvutuslik mudel

3.2.1. Gordoni arvutuslik mudel

Eelduste formaliseerimise alapeatükis kirjeldan Gordoni argumendi arvutuslikku mudelit, mis abistab jõuda arusaamisele, ent võimalike eelduste ja järeldamisviiside klassifitseerimise suuda ületada semantilisi piire. Sellist lähenemist võib nimetada ka objekt-orienteeritud keeleks, mille objektiks on tunnistaja ütlustes sisalduva informatsiooni paigutamine erinevatesse eeldusklassidesse sama diskursi raamistikus. Kuna lausete tähendusvariatiivsus seab üles piirid, siis on mõistlik objekt-orienteeritud keele asemel kasutada aproksimeerimise terminit ehk eelduste lähendamist nende atomaarsele tähendusele. St Gordoni mudel on kasutatav argumentatsiooni mudelina nii kaua „küpsiste“ välja selekteerijana, kuni argumentatsiooni sisemiste reeglite nõue piirdub semantiliselt üheselt arusaadavate tähendustega nagu nt päike, mis on kollane ning tõuseb ja loojub iga päev teatud kellaaegadel jne. Nimetatud mudelis kasutab Waltoni eespool välja toodud argumendi skeeme, mis iseloomustavad eluliselt välja kujunenud situatsiooni võimalusi selleks, et raamistada juriidilise diskursi piire. Selliseks lähenemiseks andis tõuke Verheij^{*158} poolt argumentatsiooni protsessis esile tõstetud otsustavad küsimused, millest formeerusidki Gordoni eelduste jaotus:

1. antetsedendid;
- 2.1. eeldused;
- 2.2. hüpoteetilised eeldused; ja
3. erandid.*¹⁵⁹

Üldistava reeglina kehtib, et kõik eeldused, mis ei ole kõne all, peetakse vastuvõetavaks ja kõik erandid, mis ei ole kõne all, ei peeta vastuvõetavaks.*¹⁶⁰

¹⁵⁸ Gordon. Critical Questions in Computational Models of Legal Argument, 6. Verheij approach, 2005.

¹⁵⁹ Gordon. Critical Questions in Computational Models of Legal Argument, 7. Gordon's approach, 2005

¹⁶⁰ *Op.cit.*, 6. Verheij approach, 7. Gordon's approach.

Antetsedendid on etteantud eeldused, mida võib lugeda piisavalt üldtuntuks¹⁶¹ ning sellise teabena eksperdi arvamuses on nt: E on ekspert; E on ekspert S valdkonnas või E kinnitas propositsiooni A.*¹⁶² Teisisõnu kindel võib olla, et tunnistaja tuli kohtusse tunnistama ja ta väitis kohtumenetluses propositsiooni B.

Eeldustena peab Gordon silmas peamist kõne all olevat küsimust ja selle selgesõnalist konstruktsiooni. Ehk teisisõnu Andrus Veerpalu on kasutanud keelatud aineid, mis on tuvastatud mingi konkreetse meetodika järgi. Hüpooteetiliste omadustega eelduseks saab lugeda spordi alakonteksti, mida ei panda kahluse alla, kuid samas ei ole niivõrd üldtuntud. Kuid kuna „sport“ on üsnagi tuntud fenomen, siis sobiks see näide paremini antetsedendiks. Hüpooteesi omadustega eeldus on üheks oluliseks elemendiks mudelis, kuna abduktsiooni meetodil, nagu sai kirjeldatud Toulmini mudeli *backing* ehk „tagasipööratud“ meetodis, moduleeritakse faktivõimalusi. St „toetades propositsiooni „p“ kontekstis „C“, on see väikseim kontekst, mis koos diskursis aktsepteeritud propositsioonidega loob fakti, ning argumentidest tulenevat propositsiooni tingimuste kogumit nimetatakse õigustamiseks, mis toob kaasa „p“.*¹⁶³ „So põhjendamine mingist vaadeldud fenomenilt hüpooteesile, mis võib seletada seda.“*¹⁶⁴

Erandiks saab lugeda Andrus Veerpalu võimalikku füsioloogilist omapära hapniku omastamisel, kuid ei oma küllaldast teaduslikku alust selleks, et kohtus seda eeldusena argumenteerimisel kasutada. Samas võib erand õõnestada (*undercut*) argumendi õigustatust. Selliseks näiteks võib tuua tunnistaja usaldusväarsuse, milles kahtlemine ei ole vastuvõetav, kuid võib kohtumenetluses blokeerida nii mõnegi argumendi juhul, kui leiab kinnitust ebausaldusväarsus.

3.4.2.2. Tõendamiskoormis

Eespool märkisin, et tunnistaja ja tema ütluse usaldusväarsuse hindamine algab tõendina selle lubatavuse etapist, mille usutavuse kinnitamine leiab aset hilisemas menetluses läbi abduktiivse meetodi. Seda muidugi juhul, kui pole eelnevalt juba teada mingeid tõendeid tunnistaja ütluse ebausaldusväarsuse kohta. „Teades, et üldreeglina on kohtuvälised avaldused tõendamiseseme tuvastamiseks lubamatud, on peamiselt kaks gruppi argumente, mida riskisütluse asemel kohtuväliste avalduste kasutamisega seoses kaalutakse: tõendi

¹⁶¹ Üldtuntuse piir on nt sh kohtuniku teadasaamine, et üks pooltest on lähisugulane tunnistajaga, või pool ja tunnistaja on juba varasemast minevikust äripartnerid, ning tunnistaja ütlust saab potentsiaalselt kasutada mainitud poole kasuks.

¹⁶² Gordon. *Critical Questions in Computational Models of Legal Argument*, 6. Verheij approach, 2005.

¹⁶³ *Op.cit.*, 7. Gordon's approach.

¹⁶⁴ S. Toulmin. *Arguing on the Toulmin Model*, 2006, p 384.

usaldusväärse ning poole tõendamisvajaduse kohta.“¹⁶⁵ Seega praktikas kasutatakse juba eos usaldusväärse hindamisel eelnevaid võimalikke vihjeargumente, kuigi antud juhul oli tegemist kohtuväliste tõenditega. „Nagu J. H. Wigmore oma kuulsas tõendamist käsitlevas teoses märgib, on risküsitlus ilmselt kõige vägevam õiguslik vahend, mis kunagi valetajate väljaselgitamiseks leiutatud.“¹⁶⁶ Risküsitlus iseenesest on sugereeritud (sisendatud)¹⁶⁷ abduktiivne tegevus, milles püütakse õrna eelduslikkuse alusel kujundada faktivõimalusi või siis luuakse viimasele eeldusi. Sugereerimise ulatusele seavad piirid praktika sisemised reeglid, milleks kohtumenetluses on eelkõige menetluseadustikud.

Tunnistaja ütluse usaldusväärsus on positiivse tõendamiskohustusega. Ei saa eeldada tunnistaja ebausaldusväärst.¹⁶⁸ Kui võtta aluseks Morgan-McCormick'i tõendamise teooria, kus juba aktsepteeritud tõendi kummutamiseks on vaja leida piisav hulk uusi tõendeid, siis Thaver-Wigmore „mulli lõhkemise“ teooria järgi oleks vaja vaid vihjet, et kummutada tunnistaja ütluse tõepärasus. Seega ühest küljest ei tohiks eeldada¹⁶⁹ tunnistaja ütlust ebausaldusväärseks ning teisest küljest jääb alati kahtluse vari, mil piisab vaid vihjest selle toetuseks. Tõenäoliselt on see tingitud tunnistaja kui teadmiste kandja hõljumisest mittejärelaluslike ja järelaluslike teadasaamise protsesside ja meetodite vahel.¹⁷⁰ Sellise hõljumise elimineerimiseks on üheks vahendiks vahetu kohtupidamise põhimõte, milles väljendub tunnistaja kogu asjakohane teave kohtusaalis kohtuniku juuresolekul. Teisisõnu tunnistaja ütluse propositsiooniline sisu avaldub kohtusaalis koos tunnistaja uskumisseisundi väliste näitajatega tema kõneaktis.

¹⁶⁵ A. Kangur. Kohtuvälised avaldused tõendina kriminaalkohtumenetluses. – Juridica 2011, nr 8, lk 601.

¹⁶⁶ A. Kangur. Millal saab isiku kohtust väljaspool tehtud avaldus olla tõendiks kohtumenetluses? – Juridica, 2008, nr 1, lk 15; vt lk 18 (sisendatavus).

¹⁶⁷ Uuring. Vandemeeste hulgas on kaks „vandemeest“, kes „täidavad“ teiste vandemeeste mälu (Loftus). Arvutivõrgus: <http://etv2.err.ee/ff935851-d2d1-4dd8-8dfd-4839deefa4c4> (25.04.13).

¹⁶⁸ Gordon. Critical Questions in Computational Models of Legal Argument, 4. Critical questions as implicit premises, 2005.

¹⁶⁹ „Näiteks võime me meelelist kaemust pidada usaldusväärseks, kui see leiab aset n-ö normaaltingimustes, ja me võime tunnistajate ütlusi pidada usaldusväärseks, kui meil on põhjust pidada tunnistajaid ausateks ja tunnistuste andmise olukorda tõenäoimisele kallutavaks.“ M. Rosentau. Tõendamine teadmise standardmudelil. – Juridica 2001, nr 3, lk 198.

¹⁷⁰ M. Rosentau. Tõendamine teadmise standardmudelil. – Juridica 2001, nr 3, lk 204.

III TUNNISTAJA ÜTLUSE ARGUMENTATIIVNE JÕUD TSIIVILKOHTUMENETLUS*¹⁷¹

1. Üldiselt

Peatüki pealkirjas on mitmeid mõisteid, mille määratlemine üksikult ei pruugi anda adekvaatset vastukaja. Mõistega „jõud“ käiks kaasas nagu midagi füüsilist ja arhailist, kuid sellise ajaloo ta paratamatult ongi. Õiguskorra tagamine või jõu võrdlemine „rahva vaimuga“*¹⁷² annab tunnistust igiomasele tähendusele erinevatel aegadel erineval moel. Täna räägib jõud meile tõendi jõule omast kvaliteeti, mis formaliseerus Eestimaal läbi tõendamisreeglitiku Venemaa 1857.a kohtukorralduse seaduses, kus tunnistaja ütlus omas mõningate eranditega mittetäielikku tõendi jõudu.*¹⁷³ Kaasajal on sihiks rõõnamise kvaliteediga sarnastes ütlustes tõendusliku jõu leidmine.*¹⁷⁴ Seega varasemalt „miks“ küsimusele toonasena ammendava vastuse saamine ei rahulda tänast kohtumenetlust.*¹⁷⁵ Tavaliselt krediteerivad tunnistaja usaldusväarsust tema ausameelsus või ütluse sisuline või loogiline veenvus, informatiivsus*¹⁷⁶, eluline usutavus, ütluse teabe kooskõlalikus teiste tunnistajate ütlustega või tõenditega, ka nt kohtueelne käitumine jne, mille hindamiseks ei ole kindlat skaalat. Selline „kuidas“ küsimusele vastuse leidmine kujuneb nii tõendamisstandardite järgimise kui tunnistaja ütluse kõneakti kaudu.

Tsiviilkohtumenetluses eristatakse kolme lubatavat tõendamise standardit:

1. tõendite formaalne range ehk täielik esitamine;
2. tõendite vaba esitamine, ja
3. põhistamine.*¹⁷⁷

Mõistagi kuulub tunnistaja ütlus formaliseeritud tõendite hulka, kus peab järgima mitmeid nõudeid, sh nii tõendi asjakohasuse ja lubatavuse eelduseid kui tõendamiskoormist. Tunnistaja individualiseerimisel on esmalt oluline tema teave juhtunud asjaolu kohta. Samas

¹⁷¹ T. Toomela. Valduse kaitse jõuga – asjaõigusliku omaabi teostamine ja selle piirid. – *Juridica*, 2008, nr 8, lk 563. Tunnistaja ütluse argumentatiivse jõu hindamisel kriminaalmenetlusega paralleele tõmmates ei tohiks olla selliseid tsiviil- ja karistusõiguslikke piiritlemise vastuväiteid nagu AÕS § 41 lg 1 ekslikku ja problemaatilist viidet hädakaitsele (J. Sootak).

¹⁷² A. Piip. Õiguse jõud. Koostaja Priidu Pärna. – Ilmamaa, 2007, lk 407 *passim*.

¹⁷³ E. Kergandberg. KrMSK § 61 p 2. – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koost). Kriminaalmenetluse seadustik. Komm. vlj. Tallinn: Juura 2012.

¹⁷⁴ A. Kangur jt. Sissejuhatus kohtumenetluse õpetusse. Eesti kohtumenetlusõiguse võrdluspilt. Tallinn: Juura 2008, vd 643 „Riigikohtulahend nr 3-2-1-30-05. Riigikohus eristab selles lahendis tõendi usustavust ja kaalukust. Nähtavasti võib usutavust vaadata kui kaalukuse eeltingimust – usutavus kujuneb tõendi koostoimes muude tõenditega ning näitab seda, kas kohus, olles küll tõendiliigi usaldusväarsust möönnud, leiab ka konkreetse tõendi haakuvat muude tõenditega. Tõendi kaaluksu kui kvantitatiivne kriteerium kirjeldab aga tõendile omistatava tähtsuse määra.“

¹⁷⁵ „Ühe tunnistaja ütlus on mittetäielik tõend sellise erandiga, et ema või isa ütlusest oma lapse vastu piisab lapse süüdimõistmiseks.“ E. Kergandberg. KrMSK § 61 p 2. – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koost). Kriminaalmenetluse seadustik. Komm. vlj. Tallinn: Juura 2012.

¹⁷⁶ M. Rosentau. Argumenteerimise kunst ja tehnika. – avaldamata käsikiri, lk 57. Viidatud autori loal.

¹⁷⁷ A. Pärsimägi. Hagimenetlus. – Juura 2011, lk 101-103.

mõjutavad tunnistaja staatust tema seotus juhtumiga. Kriminaalmenetluses võib tunnistaja tõendite või kahtluste ilmnemisel muutuda süüdistatavaks. Tsiviilkohtumenetluses oleks selliseks piiripealseks heaks näiteks üürilepingu alusel koos elavad üürnikud. Olenevalt formaliseeritud asjaolust kas lepingu allkirjastas üksnes üks üürnik või mõlemad, võib mitte allkirjastanud üürnikku lugeda tunnistajaks ja seda hoolimata tema huvist osapoolena.

Gordoni arvutuslikus mudelis on tunnistaja usaldusväärsus formaliseeritud kujul jäetud õigustatult*¹⁷⁸ erandlike lemmade hulka, kuid kohtumenetluses kujuneb usutavus läbides ARGIT-i kõik tingimusi. Tunnistaja ütluse asjakohasus ja lubatavus on kohtumenetluse formaliseeritud nõuded. Alles küllaldavuse tingimuse*¹⁷⁹ hindamisel kulmineerub tunnistaja ütluse usaldusväärsus, mida kohtunik hindab koos teiste tõenditega. Tunnistaja ütluse propositsioonilist informatiivsust hinnatakse asjakohasuse etapis. Seega juhul, kui pole läbitud ütluse kui argumendi formaalseid nõudeid, pole tarvidust ka hinnata tunnistaja ütluse usaldusväärust. Reeglina sellist ajalist lahutamist tsiviilkohtumenetluses siiski ei toimu, kuna tunnistaja ütlusi antakse kohtistungil.*¹⁸⁰

Tunnistaja ütluse argumentatiivsusele annab viimase lihvi ütluse suulisus ehk argumendi struktuuri mõttes sisalduv esitus. Kõneleja tähenduse fikseerimine protokollis muudab ütluse argumentatiivseks. Selles mõttes erineb tunnistaja ütlus nt asitõendist, mis iseenesest evib endas kohtuniku jaoks enamal või vähemal määral argumentatiivsust sõltuvalt selle asjakohasusest. Seega kui kasutada John Langshaw Austini väljendatut, siis tunnistaja „ütlusega tehakse asju, sellest hetkest, kui ütlus on formaliseeritud kujul protokollis. Seetõttu nimetataksegi teinekord kõneaktis väljendatut protokoll-lauseteks.

2. Kõneakt

Tunnistaja ütluse kõneakt seondub Waltoni dialektilise kontekstiga, milles kontekstilisest dünaamilisusest peetakse kinni keeleliste vihjetega ehk Johnsoni argumentasiooni konteksti sisseehitatud sisemiste reeglitega. Juhtumi kohta asjakohased teadmised esitatakse kohtus ütluste kaudu.

Ühe olulisema keelekasutuse printsiibi*¹⁸¹ järgselt eristub lausetähendus ja kõnelejatähendus, mis on mõjutatud tausta ehk kontekstuaalsetest teguritest. Konkreetne

¹⁷⁸ Gordoni arvutuslikus mudelis kasutatakse Waltoni eelduslikke argumente, mille juures eeldatakse ausat kohtumenetlust.

¹⁷⁹ A. Kangur jt. Sissejuhatus kohtumenetluse õpetusse. Eesti kohtumenetlusõiguse võrdluspilt. Tallinn: Juura 2008, lk 374, p 7.3.

¹⁸⁰ Loomulikult antaks ka kohtueelses menetluses ütlusi, kus ütlusi võtavad isikud ei tohiks olla niivõrd episteemiliselt huvitatud isikud, kuivõrd üksnes ütluste talletajad.

¹⁸¹ Keelekasutuse peamised printsiibid. M. Rosentau. Argumenteerimise kunst ja tehnika. – avaldamata käsikiri, lk 56. Viidatud autori loal.

kõnelejatähendus on konventsionaalse tähenduse funktsioon, millega antakse konventsionaalsele tähendusele semantiline ümbris. Kohtumenetluses tajub kohtunik kogu konteksti, st lause konventsionaalset tähendust ning lausungiga ehk ütlusega lisatud repliike, öeldu riimumist ehk loogilisust ja samuti kehakeelt. Kindlasti ei maksaks viimast täiesti ignoreerida, kuigi samas on neuroloogias üsna tõsikindlate uuringutega jõutud veendumusele, millal inimene valetab.*¹⁸² Siiski ei saa seda võtta absoluutsena, pealegi on võimalik selle tõsikindel tuvastamine kalli aparatuuri ja kvalifitseeritud inimeste abil.

Kõneakti tähendus formeerub akti taustategurite hindamisel, mis vastavalt kontekstile ehk Waltoni dialektilistele kihtidele kujundab kohtuniku siseveendumust tunnistaja ütluse usaldusväarsuse suhtes. Taustategurite erinevus tingib ka kõnetegude erinevuse, milleks on 12 erinevuse viisi:

- 1) kõneteo punktis (kirjeldus, käsk, õnnitus);
- 2) sõnade ja maailma sobitamise suunas (direktiivne või assertiivne nimekiri);
- 3) väljendatud vaimuseisundites ehk propositsioonilistes hoiakutes (usk, soov, kavatsus, eesmärk);
- 4) kõnejõu tugevusastmes (ettepanek, käsk);
- 5) kõneleja ja kuulaja staatuses;
- 6) lausungi seotuses kõneleja või kuulaja huvidega;
- 7) seotus ülejäänud diskursiga (kordus, eitus, järeldus);
- 8) kõnejõu määratud propositsioonilises sisus (ennustus – meenus);
- 9) ainult-kõnetegude ja mitte-ainult-kõnetegude vahel (hüüatus – tervitus);
- 10) kõnetegude vahel, mis nõuavad keele-välist korda ja mis seda ei nõua (tunnistus kohtus – sama kuulujutuna);
- 11) tegude vahel, mille tegusõna on performatiivne ja mille mitte;
- 12) kõneteo sooritamise maneeris.*¹⁸³

Kindlasti ei saa sõltuda tunnistaja ütluse usaldusväarsus samaaegselt kõigist neist erinevustest, kuid antu on see formaat, milles kujuneb ka ütluse usaldusväarsus. Ehk kõige paremini saavutab otsustaja usaldusväarsuse olemuse „ukseni“ kõnetegude erisustest tuletatava kõnejõu saavutamiseviisile*¹⁸⁴ tähelepanu osutamise. Nõ peenemat saavutamiseviisi nimetaksin „tagaukse“ meetodiks. Selline redutseerimine ehk kõnejõupunktile kvaliteedi omistamine kannab vilja, kui nõ paralleelsele rakendamisele ehk sarnaselt Toulmini

¹⁸² T. Bachmann. Kognitiivse neuroteaduse ja psühholoogia võimalustest valetamise ja varjatud süüalise teadmise avastamisel – Juridica 2007, nr 4, lk 223-226.

¹⁸³ M. Rosentau. Argumenteerimise kunst ja tehnika. – avaldamata käsikiri, lk 55. Viidatud autori loal.

¹⁸⁴ M. Rosentau. Argumenteerimise kunst ja tehnika. – avaldamata käsikiri, lk 57-58. Viidatud autori loal.

mudeli abduktiivsele „*backing*“ meetodile, lisatakse eeldustesse või järeldustesse midagi külgnevat (mitte sugugi üksnes implitsiitselt) juurde, milles implitseerub tõenäosuslikkus tunnistaja ütluse usaldusväärse kohta. Selline lähenemine on episteemiliselt huvitatud isiku enese veenmine ehk tema siseveendumuse kujundamine, milles lõpp-kokkuvõttes avaldubki tunnistaja ütluse argumentatiivse jõu astendatus, mis omakorda kinnitab eespool märgitud ütluse sisulist või loogilist veenvust.

Erialases kirjanduses märgitakse, et kohtuniku siseveendumuse kujunemine on üdini otsustaja personaalne tegevus, millega saab nõustuda, kuid samas ei jäeta tähelepanuta, et siseveendumusest lähtuval tõendite hindamisel tuleb arvestada teatud reeglitega.*¹⁸⁵ Nendeks reegliteks ongi eespool nimetatud Johnsoni argumentatsiooni sisemised reeglid. Mõistagi saavad nimetatud kohaväärtuses kokku meta- ja objektkeel, kus võivad metatasemele jääda need mitmesugused keerukad psühholoogide kaasabil välja töötatud süsteemid, mis pakuvad välja ütluste tõepärasuse kriteeriume lähtuvalt nii ütluse struktuuri kui ka ütluse andja kehakeele analüüsist.*¹⁸⁶ Kuid ütluse struktuur arvestades dialektilisi kihte ehk täielikku kõneolukorda viib tunnistaja ütluse hindamisel sihini, mille kujunemislugu avaldub kohtuniku argumentatiivses tegevuses. Selline tasakaalustatud läbipaistvus ilma liigse metakeele annab tunnistust „kuidas“ küsimusele vastamisest ning otsustuse veenvusest.

3. Tunnistaja ütlus tsiviilkohtumenetluses

3.1. Tsiviilkohtumenetluse seadustik

Tsiviilkohtumenetluse seadustiku*¹⁸⁷ (TsMS) § 229 lg 1 määratleb tõendina igasuguse teabe, mille järgi kohus teeb kindlaks poolte nõuded ja vastuväited. Need peavad olema esitatud seaduses sätestatud protsessivormis. Tõendeid saab liigitada mitmel alusel, nii otsesteks kui kaudseteks, esmasteks ja tuletatuteks, isikulisteks ja asjalisteks.*¹⁸⁸ TsMS § 229 lg-s 2 on toodud välja tõendiliigid vormi järgi: tunnistaja ütlus, menetlusosalise vande all antud seletus, dokumentaalne tõend, asitõend, vaatlus ning eksperdiarvamus. Tunnistaja ütlus ei saa kuuluda asjaliste tõendite hulka, küll aga ülejäänud liikide hulka.

Tõendi ulatuse määrangus „igasugune teave“ on tunnistaja ütluse juures reeglina piiritletud tunnistaja tajutuga, kuigi samas lubatakse tunnistajal ka järeldusi lisada, eelkõige situatsioonides, kui tunnistaja osutub tajutu valdkonna asjatundjaks. Selleks et igasugusest

¹⁸⁵ E. Kergandberg. KrMSK § 61 p 15, § 60 p 6.1. – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koost). Kriminaalmenetluse seadustik. Komm. vlj. Tallinn: Juura 2012.

¹⁸⁶ *Op.cit.*, E. Kergandberg. § 61 p 13.

¹⁸⁷ Tsiviilkohtumenetluse seadustik – RT I 2005, 26, 197; 05.04.2013, 5.

¹⁸⁸ A. Kangur jt. Sissejuhatus kohtumenetluse õpetusse. Eesti kohtumenetlusõiguse võrdluspilt. Tallinn: Juura 2008, lk 372.

tunnistaja antud teabest filtreeruks tõendi vääriline teave, kasutatakse selle hindamiseks eespool märgitud kriteeriume, milleks on teabe aktsepteeritavus ehk lubatavus; asjakohasus; küllaldavus; järelduste õigustatus; ning samamoodi selle kõige eelneva kontrollitavus. Siinkohal tasub viidata Toulmini mudeli adekvaatse teabe alapeatükile.

TsMS-s on kahe esimese kriteeriumi jaoks konkreetne säte – § 238, mille järgi esitatakse välistamise tingimused, kus potentsiaalsel tõendina käsitletaval teabel puudub tähtsus. Esmalt muidugi redutseeritakse teavet vaidlusesse mitte puutuva teabe osaga, või kui tõendamist vajav väide juba omab piisavalt tõenduslikku jõudu. Teisena ei ole lubatud see teave, mille teadasaamine ei ole järginud põhiõiguste kaitset või on saanud kuritegelikul viisil, samuti otstarbekusest (teabe kättesaamiseks kuluv aeg või muud raskused) või menetlusnormi eiramisest (teave esitatakse hilinenult või on jäetud kohtule tasumata teabe kogumiseks tehtavate kulude katteks ettemaks) tulenevad lubatavuskriteeriumid. Vajadusel peab teabe esitaja informatsiooni olulisust põhjendama.

Nõ esmane tõendi usaldusvääruse kontroll saab ilmsiks TsMS § 328 lg 1 ja § 238 lg 5 koostöös, mis nõuavad teabes osutatavate faktiliste asjaolude tõesust ning selle mittejärgimisel on otsustajal õigus lugeda tõend ebausaldusväärseks ehk tegelikkuses lubamatuks tõendiks. Kui asjaliste tõendite puhul on võimalik ebausaldusväärsus tuvastada läbi materiaalselt eksisteerivate objektide, siis tunnistaja ütluste usaldusvääruse hindamisel tuleb arvesse võtta kohtuistungil kõiki taustategureid ütluse andmise hetkel. St ütluse nii propositsioonilist sisu, ütleja uskumisseisundit, ütluses peituvat teabeni jõudmisloogu kui ütluse kooskõlalisisust teiste tunnistajate ütlustega või teist liiki tõenditega.

Kohtupraktikast võib jõuda üsnagi ühesele järeldusele tunnistaja ütluse subsidiaarse iseloomu suhtes, mille lugemist tõsikindlaks tõendiks peab seda reeglina toetama teine objektiivne tõend. Lisaks sellisele nõrgale argumentatiivsele jõule protokollis tekib küsimus tunnistaja ütluse usaldusvääruse hindamisest, mida kohtunik hindab enamal või vähemal määral oma siseveendumuse alusel arvestades eespool toodud võimalusi. Reeglina kõrgema astme kohus ei hinda tõendeid, vaid kontrollib õiguslikku korrektsust (TsMS § 631, 652, 653, 668, 688). Siiski paratamatult tõusetuvad tihedalt tõenditega seoses olevates faktilistes asjaoludes küsitavusi, mille uuesti hindamine objektiivselt ei ole võimalik, kui just mitte lugeda kohtutoimikus kirjutatut objektiivsuse näitajaks.

3.2. Kohtupraktikast

Tsiviilkohtupraktikas*¹⁸⁹ on korratud TsMS-s sätestatud võimalust pooltel kokku leppida ka teatud liiki või teatud vormis tõendites, mis oleksid aluseks asjaolude tõendamisel. Mõistagi tunnistaja ütlusena kokku leppida teatud kindlate asjaolude tõendamiseks tavaliselt ei ole otstarbekas, kuigi nt vaidluse korral eelnevalt konkreetse eksperdi või asjatundja arvamuse arvestamisega võib sarnaneda see tunnistaja ütlusena antud tõendiga. Oma valdkonna asjatundja andes hinnangut kasutab üldjuhul teaduslikke meetodeid järelduste saamiseks.*¹⁹⁰ Sellise piiri tõmbamine tunnistaja ütluse ja asjatundja või eksperdi arvamuse osas leiab kinnitust erialakirjanduses, kus loetakse eksperdiarvamust ilma erandita ainsaks tõendiks, mis võib tugineda järelduslikule teadmisele.*¹⁹¹ Kuigi ka siin esitatakse nõudeid, mis viivad teadusliku järeldamise meetodi kahtluse alla.*¹⁹²

Analüüsitud tsiviilkohtupraktika ei loe tunnistaja ütlust piisavaks argumentatiivse jõuga tõendiks. Harju maakohu 17.12.2012a. jõustunud otsuses 2-10-10500/26 on tõenditeks mitmed tunnistajate ütlused, kuid olenemata neist, loeb kohus tõendina usaldusväärsemaks allkirjastatud akte, kuigi möönab, et tunnistajate ütluste osas tööde mahud suures osas kattuvad. Vahel tsiteeritakse või loetletakse kohtulahendis TsMS §-s 229 sätestatud tõendiliike, kus justkui eelduslikult antakse võimalus asjaolusid tõendada ka tunnistaja ütlusega, kuid selle eelduseks on tunnistaja usaldusväärsus. Tunnistaja usaldusväärsele antavaid erinevaid hinnanguid kajastab nt RKTko 3-2-1-175-12, milles esimese astme kohus peab advokaadi tunnistusi usaldusväärseteks, kuid ringkonnakohus ei pea advokaadi ütlusi piisavaks, et lugeda neid usaldusväärseks. Sama lahendi ringkonnakohtu seisukoht, mida ei saa küll võrrelda eelneva tunnistaja ütlusega, on enam kui 10 aasta taguse tehingu kohta tunnistaja ütluse lugenud usaldusväärseks.

Tunnistaja ütluse „õhku kirjutatud lause“ vajab tungivalt tõendite hindamist kogumis, mis kinnitavad või siis lükkavad öeldu ümber, või jätavad üldse tähelepanuta. Selle mõttes on protokollitud ütlused pigem vihjeargumendi taolised tõendid, mis ei oma piisavalt usaldusväärset tõenduslikku jõudu. Tsiviilkohtumenetluses seondub tunnistaja piiritlemine tihedalt vaidluse poole huviga, mistõttu otsustaja peab alati arvestama nõu huvikoefitsiendiga.

¹⁸⁹ RKTko 3-2-1-180-12; 3-2-1-96-11; HMKo 2-11-18754; 2-10-10500/26; 2-10-17711/34; 2-10-4919; 2-10-65330/19; 2-09-8796/66; TrtMK 2-09-7530/40; 2-07-14278/28; 2-06-18546/28.

¹⁹⁰ Rõhutaksin, et teaduslikkuse ja mitteteaduslikkuse piiri klassikaline kontrollitavuse kriteerium jääb alati püsima, mistõttu klaveri heli kvaliteedi hindamist ei saa päris teaduslikuks lugeda.

¹⁹¹ E. Kergandberg. KrMSK § 61 p 8.5. – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koost). Kriminaalmenetluse seadustik. Komm. vlj. Tallinn: Juura 2012.

¹⁹² S. A. Cole. Forensics without uniqueness, conclusions without individualization: the new epistemology of forensic identification. – Law, Probability and Risk, Sep 2009, Vol. 8 Issue 3, p 250. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.utlib.ee/erialaportaal2/index.php?tk=OI> (25.04.13).

Ütluse loogilisus ja struktureeritus viitab küll suuremale usaldusväärsele, kuid kui arvestada lisanduvalt täielikus kõneolukorras ehk istungil antud ütluste juures tõlgenduse tausta printsiipi*¹⁹³, siis ütluste loogilisus ja veenvus annavad tunnistust pigem tunnistaja võimele esitada oma huvist tulenevaid väiteid. Seda kinnitavad ka uuringud, et tõerääkijad annavad ütlusi enam meenumise järjekorras, mittestruktureeritult ja seda eriti siis, kui tegemist on emotsionaalsete sündmuste meenutamisega.*¹⁹⁴

HMKo 4-12-5401, 24.01.13, kohtuotsuses kasutati kohtueelset videosalvestust tõendamaks veoautojuhi turvavöö kasutamist sõidu ajal. Kohus ilmselt otsustas salvestuse põhjal, et veoautojuhil oli turvavöö kinnitamata. Videosalvestusel polnud üheselt tuvastatav turvavöö kasutamine, kuid otsustuse eeldusteks osutusid kõik ülejäänud asjaolud, sh nii kohtueelse ametniku tunnistus kui kaebaja esinemine kohtus. Jäi mulje, et kui kaebajal (kaitsjata) ka puudus adekvaatne arusaamine menetluslikest nüanssidest või kohtuniku poolt esitatud mõne küsimuse propositsioonilisest sisust ja tähendusest, sai tõenäoliselt otsustavaks kohtuniku põhimõtteliste küsimustele vastamisel kaebaja käitumine või olek, mis vihjas öeldu ebausaldusväärsele, ning asjaolu, et videost nähtul oleks pidanud olema näha siiski turvavöö piirjooned.*¹⁹⁵ Kaebaja käitumise all on mõeldud liigutusi, silmsidet kohtunikuga, pea liigutust jne, mida sel hetkel kaebaja tegi, ning mille alusel võib tekkida vaatlejal kahtlus ütluste andja usaldusvääruses.

Viimasel ligi kümnel aastal on tunnistaja ütluste audio-video salvestamise reformi läbi viinud Rootsi kohtumenetlus, mille kohta toon välja psühholoogiliste uuringute tulemused järgnevas alapeatükis.

4. Tunnistaja ütluse usaldusväärse kontroll

Kahtlemata psühholoogiaalaseid uuringuid, mis puudutavad mentaalseid inimvõimeid, on aegade jooksul läbi viidud üsna mitmeid. Kindlasti oleks ka tulemused objektiivsed, kui oleks võimalus eristada ja objektiivselt arvesse võtta erinevate inimeste erinevaid võimeid. See aga eeldaks semantilise piiri ületamisele lisaks vilumuste, loomupäraste kalduvuste, isiksuseomaduste nagu meelekindluse, psühhopaatilise aktsentueerituse,

¹⁹³ M. Rosentau. Argumenteerimise kunst ja tehnika. – avaldamata käsikiri, lk 56. Viidatud autori loal. Tõlgenduse tausta printsiip: kõne tähendus ja kõneleja kavatsus funktsioneerivad kindlates mõistevõrkudes läbi kõnelejate üldiste (kultuuriliste) võimete, oskuste ja teadmiste. Kontekst kitsas tähenduses: tekstuaalne taust; kontekst laias tähenduses: üldine taust ühiskondlike jm teguritega (keeles esineb nõ kontekstivaba ja -tundlik grammatika).

¹⁹⁴ M. Tagu. Tunnistaja ütlused kui objektiivne tõend kriminaalmenetluses. Magistritöö. – 2010, lk 23.

¹⁹⁵ Selles väärteoasjas polnud küll tegemist tunnistajaga, kuid oma olemuselt sai seda võrrelda tunnistaja ütlusega. Märkusena lisan, et salvestusvahendi kõrgus oli tõenäoliselt mõeldud sõiduautode jaoks, sellepärast ka selline ühene tuvastamatus.

näitlejameisterlikkuse, sotsiaalse tundlikkuse, kujutlusvõime, teise rolli sisse elamise võime, enesekontrollivõime, ärevustaluvuse, refleksioonivõime jt*¹⁹⁶ objektiivset arvesse võtmist ehk antetsedentidena formaliseerimist. Kuid sellegipoolest sotsiokultuurilises suhtlemises me ei saa ignoreerida selliste tegurite arvesse võtmist. Ka kohtunikul on oma eelistused ja kogemused, mida pole mõtet jäägitult sõltumatuse põhimõttega varjata. Kuid kas talletusvahendite abil salvestatu omab usaldusväärset tuvastamist ja kontrolliks piisavat õigustatust ilma eespool mainitud eelduste formaliseerimiseta?

Rootsis on jõustunud alates 2008. aasta sügisest kohtumenetluse moderniseerimise reform,*¹⁹⁷ millega soovitakse muuta kohtusaali korda ja luua kaasaegset kohut, mis vastab õiguskindluse nõudmistele ja kohtuasjade tõhusale menetlemisele. Põhimõtteliselt on juhtumiteks kasutada kaasaegset tehnoloogiat, et uuendada apellatsioonikohtu korda ja võimaldada muudatusi selleks, et rahuldada üksikjuhtumite vajadusi. Seejuures on mõeldud sh nii kaitsetute tunnistajate küsitlemist kui kaugel distantsi tagant eksperdiarvamuste andmist.*¹⁹⁸ Sarah Landström'i poolt läbi viidud neljas uuringus püüti vastus saada just tunnistaja tajumist, tõepärasuse hindamist, mälu mõjutavatele teguritele, samuti tehnoloogiliste vahendite kasutamisest tulenevatele psühholoogilistele mõjudele ning salvestatu usaldusväärsele.*¹⁹⁹ Allpool kirjeldaksin nende uuringute tulemusi, mis seonduvad otsesemalt ja üldisemalt tunnistaja ütluse usaldusväärsega ja vaatleja ehk kohtuniku tajumisega.

4.1. Täiskasvanute taju, tõepärasuse hindamise ja mälu jõudluse uuring*²⁰⁰

Uuringus kasutati tunnistajatena üliõpilasi. Seega püüti vähendada eespool mainitud mittediagnostiliste märguannete erinevust. Üheks väga oluliseks järelduseks saadi vaatlejate üldine positiivsem suhtumine tõde rääkivatesse tunnistajatesse võrreldes vale rääkivate tunnistajatega. See oli tingitud viimasena märgitud tunnistajate mõtlemise suuremast koormusest, mis väljendus vähem struktureeritud esituses. Lisaks suutsid vaatlejad tõerääkijate ütlusi rohkem meeles pidada. Seega leiab kinnitust argumentatiivse*²⁰¹ esituse olulisus tunnistaja ütlustes. Arvan, et eespool märgitud mittestruktureeritud esituse suurem

¹⁹⁶ T. Bachmann. Kognitiivse neuroteaduse ja psühholoogia võimalustest valetamise ja varjatud süülise teadmise avastamisel – Juridica 2007, nr 4, lk 222; Teisõnu mittediagnostilised märguanded. S. Landström. CCTV, Live and Videotapes. – Doktoral Dissertation 2008, lk 24.

¹⁹⁷ More modern court proceedings Video recording and playback of examinations in court. Sweriges Domstolar. 2008. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.ekstrominredningar.se/pdf/EMR_eng.pdf (25.04.13).

¹⁹⁸ S. Landström. CCTV, Live and Videotapes. – Doktoral Dissertation 2008, lk 2-3.

¹⁹⁹ S. Landström. CCTV, Live and Videotapes. – Doktoral Dissertation 2008, lk 26

²⁰⁰ *Op.cit.*, lk 26-28 *passim*

²⁰¹ Lisan, et antud juhul on „argumentatsioon“ võrdsustatud seletusega või väitega, kui mitteveenmise funktsiooniga propositsioonilise teadmise esitusega.

tõepärasus võrreldes struktureeritud esitusega, on mõjutatud tunnistaja isiklikust kokkupuutest kriminaalmenetluses antavate ütlustega, mis viitab mängu piiride olemuslikule tähtsusele*²⁰². Mängu piiride olulisuse all saab mõelda nii uuringus osalejate teadmist selles osalemises, kui ka kriminaal- ja tsiviilmenetlustes arutluse all olevate juhtumite erinevuses.*²⁰³

Teiseks oluliseks järelduseks leiti uuringus, et vahetu tunnistaja tajumine on positiivsema suhtumisega öeldusse, kui seda video vahendusel tajudes. Siin on tegemist selle sama kohtu „ise kogetu“ vajadusega, et hinnata tunnistaja ütlusi enamal või vähemal määral olemasolevate alususkumuste põhjal. Spekulatiivselt võiksin järeldada, et video kaudu tunnistajate ütluste usaldusväarsuse hindamine kannab objektiivsuse otstarvet, kuigi video esitlusviisiga piiratakse teataval määral mittediagnostilistest märkidest*²⁰⁴ ilmnevaid tunnistaja ja tema ütluse usaldusväarsuse kandepinda.

Seega võib väita, et tsiviilkohtumenetluses tunnistaja argumentatiivsel oskusel ja öeldu struktureeritusel on pigem ütluse tõenduslikule jõule kaasaaitav mõju, mille juures tõepäratult kõnelejal tekkib suurem mõtlemise koormus, mida vaatlejad tajusid. Uuringus jõutud järeldus kinnitas DePaulo ja tema kolleegide 2003. aasta uuringut, milles leiti samuti vaatlejate positiivsemat suhtumist tõerääkijatesse, ning Vrij 2001. aasta tulemusi, et vale tunnistamine koormab ütleja mõtlemist.

4.2. Mõjud vaatlejate tajule ja tunnistajate stressile kolme erineva esitlusviisi vahendusel*²⁰⁵

Uuringu üheks otstabeaks oli hinnata vahetu ja erinevate tehnoloogia vahendite kaudu tunnistajate mittediagnostiliste väljundite erinevusi, st tunnistajate väljendusrikkust. Tunnistajateks olid võetud lapsed vanuses 10-11 aastat ning nad andsid tunnistusi „võõraga kohtumisest“ ja ettekujutusest. Varasemates uuringutes oli juba leitud, et vaatlejatele mõjub mitte vahetu tunnistus vähem emotsionaalsemalt, kuid neis uuringutes oli kasutatud ühe suunalist CCTV-d*²⁰⁶. Kuna mitmetes riikides on kasutusel kahesuunaline konverentsi pidamise tehnoloogia, siis Sarah Landströmi uuringutes mõlemasuunalisust ka järgiti, ning lisaks osutati tähelepanu CCTV ja videosalvestuste erinevusele.

²⁰² J. Kaplinski. Järelsõna raamtule Huizinga, J. *Homo ludens*. Kultuuri mänguelemendi määramise katse. Tallinn – Varrak. 2004.

²⁰³ Mõistagi saab sellele vastu väita, et selline piiritlemine sõltub tunnistaja tõekspidamistest ja väärtushinnangutest.

²⁰⁴ D. N. Walton. A Pragmatic Model of Legal Disputation, 1998, p 732, (Waltoni märgi argument).

²⁰⁵ S. Landström. CCTV, Live and Videotapes. – Doktoral Dissertation 2008, lk 30-32 *passim*

²⁰⁶ CCTV – closed-circuit television: suletud televisioonisüsteem, milles signaal edastatakse TV kaamerast saajale kaabli või telefoniliini kaudu. Arvutivõrgus: <http://www.thefreedictionary.com/closed+circuit+tv> (25.04.13).

Esmaseks tulemuseks saadi sarnaselt eelnevalt juba mainitud positiivsem suhtumine vahetutesse tunnistustesse vaatlejate poolt, kusjuures CCTV vahendusel antud tunnistusi hindasid vaatlejad positiivsemalt kui videolindilt jägitud tunnistusi. Samuti ilmes tõderääkivate lapstunnistajate seletuste arusaadavus ja loogilisus võrreldes ettekujutuse pinnal antud tunnistustega. Oluliseks järelduseks võib pidada vaatlejate tõe äratundmist just läbi video vahenduse, mitte aga CCTV või vahetu tunnistuse andmise kaudu, mis kinnitaks justnagu eelmises alapeatükis spekulatiivset väidet selle kohta, et video kaudu ütluste usaldusvääruse hindamine kannab objektiivsemat otstarvet.

Eraldi oleks vaja rõhutada uuringu tulemustes dilemmat, milleni on jõutud ka varasemates uuringutes (Goodman, 1998). Kui võiks arvata, et vahetu tunnistuse andmine on stressirohkem, siis laste hulgas ei olnud see absoluutne. Väiksem osa lastest tunnistasid, et neil oli vähem keerukam ja meeldivam anda tunnistusi vahetult, kui videosalvestusele. Sarah Landström teeb siinkohal järelduse, et silmas tuleb pidada tasakaalu vahetu tunnistuse positiivse mõju ja laste heaolu negatiivse mõju vahel. Seega märgitud tasakaal käib nende lapstunnistajate kohta, kes tunnistasid video salvestamisel suuremat närvilisust. Järelikult suurem osa lastest tunnistasid pigem meeeldi video või CCTV vahendusel.

Mõistagi on lapstunnistajate puhul tegemist tulevaste täiskasvanutega, ei saa siiski päris kindlalt väita, et tegelikkuses eespool tulemustena (suuremale osale lastest meeldib vahetu ja vähemusele video kaudu tunnistamine) väljendunud inimeste erisust, saaks kasutada tunnistajate ja nende ütluste usaldusvääruse kui argumentatiivsuse tugevdamiseks. Selleks on vajalik võimaldada tunnistajatele ütluste andmise valikuvõimalus, mida toetab kirjeldatud uuringutes vaatlejate parem tõe äratundmine videosalvestuse vahendusel. Seega leiaks aset tunnistaja jaoks kõneolukorra stabiliseerimine olenevalt tunnistaja valikust.*²⁰⁷

²⁰⁷ Võiks lisada, et uuringu tulemusena väljendunud lapstunnistajate erinevus võib viidata inimeste suhtlemisel tõusetuvale erinevale sensoorsele reaktsioonile, milles peituvad üsnagi objektiivselt mõõdetavad kriteeriumid. Kuid selle juures kehtib samamoodi põhimõte, et mida süvenenumalt teemasse siseneda ja uurida, seda keerulisemaks objektiivsuse püüded kujunevad, vt Talis Bachmann. Kognitiivse neuroteaduse ja psühholoogia võimalustest valetamise ja varjatud süüilise teadmise avastamisel – *Juridica* 2007, nr 4, lk 223 *passim*.

4.3. Kokkuvõtte tunnistaja usaldusvääruse mõjudest kohtumenetluses

Tsiviilkohtumenetluses on väärt igasugune teave, mida tunnistaja avaldab. Otsustaja hindab ütluses sisalduvat informatsiooni nii lubatavust, asjakohasust, küllaldavust kui ka võimalike järelduste õigustatust konkreetses kaasuses. Samuti kontrollib teabe tõepärasust. Kui ka ütluse usaldusväärust võiks hinnata alles küllaldavuse kriteeriumi hindamisel, siis tegelikkuses kujuneb usaldusväärus juba enne kohtumenetlust tunnistaja käitumist arvestades (juhul, kui selline võimalus avaneb), kuigi kohtuniku sõltumatuse põhimõtte järgi toimub hinnang üksnes kohtusaalis.

Tunnistaja ütluse struktureeritus ja loogilisus teenindab veenvuse otstarvet ehk usaldusvääruse tugevust. Usaldusväärust tõstab kohtuistungis täielikus kõneolukorras struktureerituse ja loogilisuse püsijäämine. Püsijäämine nii selle mõttes, et tunnistaja kõneolukorras ei pruugi sõnastada peas olevaid meeleliselt kaemusi piisava osavusega kui ka tajutu mõjuga tunnistajale. Tajutu võib olla tunnistajale niivõrd stressirohke, et ütlus sisaldab detaile, mille loogilisus formeerub otsustaja teadasaamise protsessis. Teistpidi võib argumenteerimise oskuses leida eeliseisu andmaks ütlusi piisava osavuse ja loogilisusega, mis tõstab ütluse usaldusväärust.

Talletusvahendite kasutamist saab lugeda pigem kasulikuks, kuna kannab objektiivsuse otstarvet, ja seda hoolimata asjaolust, et otsustaja kaotab „ise kogemise“ võimaluse. Lisaks kaasnevad videolindistuste, samuti CCTV, kasutamisega kohtumenetluses otsuste tegemisel tõhususe positiivsed küljed. Eeldtooduse peaks siiski suhtuma reservatsioonidage, kuna uuringud viidi läbi lapstunnistajatega ning analoogia järeldused ei pruugi alati olla õigustatud.

KOKKUVÕTE

Käesolevas töös oli mul eesmärgiks analüüsida tunnistaja ütluse argumentatiivset jõudu tsiviilkohtumenetluses. Argumentatsiooni kui ratsionaalsema ja skeemi järgiva lähenemisega võimaldatakse kompenseerida siseveendumuse mõneti metafüüsikasse kalduvaid tegureid, mis seonduvad eelkõige teadmise sisemise ja välimise õigustatuse kriteeriumidega ning õigustatuse ekslikkusega. Eksimise välistamisel on omaks võetud „standard“ või „poliis“, mida püütakse õigustada erinevate põhjendamise meetoditega. Sagedasti võib jääda tõe välja selgitamine tahaplaanile. Põhjendamise oskus ehk argumenteerimise kunst on järjest enam leidmas väärtuspositsiooni, mis ei otsi vastust küsimusele „miks“, vaid pigem „kuidas“.

Argumentatsiooni eeldustest lõppjärgelduseni jõudmiseks püüdsin esile tuua need võimalikud põhjendamisjõu elemendid, millele tuleks osutada tähelepanu, kuna lugesin seda argumentatsiooni vundamendiks. Faktiliste asjaolude raamistiku diferentseerimine lihtsustab järgeldusteni jõudmist, millele lisandub dialektilise konteksti arvestamine olenevalt argumentatiivsest praktikast.

Tunnistajate ütluse korral järgeldamine puudub. Kohtunikule antakse edasi üksnes tajutu, mida on võimalik talletada tehnoloogiliste vahenditega ning mis võimaldaksid veendunumalt jõuda õigustatud ja õigetele järgeldustele. Selles osas püüdsin anda ülevaate peamistest probleemkohtadest, mis talletusvahendite kasutamisega võiksid esile kerkida.

Esitasin kolm hüpoteesi, millest esimesega väitsin, et argumentatsiooni skeemi kasutamisel lihtsustub inimkogemuses asetleidvate faktide ja hinnangute väärtustamine; teisena pidasin vajalikuks seletada talletusvahendite kasutamise vajalikkust veendumaks tunnistajate ütluste usaldusväärsuses; ning kolmandaks lugesin talletusvahendite kasutamise pigem õigustatuks, kui mitteõigustatuks. Seega kas argumendi skeemi tundmine arendab põhjendamise tulemuste kvaliteeti ehk teisisõnu kas see näitab teed kvaliteetsema tulemuse saavutamisele? Ja kas selle tundmisest piisab kohtuniku otsustuses tunnistaja ütluse argumentatiivseks lugemiseks, ning milline võiks olla ja kuivõrd annab tunnistaja argumentatiivsusele juurde ütluste salvestamine?

Mõistagi oli selliselt küsimusi esitada enesele üsnagi kerge, millele vastuse andmine ei olnud sama lihtne. Esmalt lugesin oluliseks analüüsida lisaks teadmise standardmudelile inimese võimalikke eksimusi pisut erandlikemas olukordades, mida standardmudel välistab juhuslikkuse tingimusega. Eksimine võib saada alguse nii eeldustest ehk faktilistest olukordadest kui ka faktivõimalustest. Neid eelduseid võib juhuslikkuse alusel lugeda ka lõppjärgelduse kaalukateks alusteks, kuigi terve mõistus ei loe neid selleks põhjusel, et need on

juhuslikult kokku sattunud ehk teisisõnu teadmise aluseks ei saa olla juhuslik fakt (10 mündi näide) või stohhastiline sündmus. Potentsiaalse teadja siseselt võib eksimuse allikaks olla tema enese teadvus, mis tõlgendab tajutut olemasoleva faktina, kuid selleks osutub vaid (p)ettekujutus faktist, kui samal ajal juhuslikult esineb ka see sama fakt (vahakuju näide). Kirjeldatu ilmestab inimese ekslikkust nii eelduste asjakohasuse hindamise seisukohast (10 mündi näide) kui taju petlikkust lugemaks mingit uskumust tõsikindlaks teadmiseks. Näited iseloomustasid Gettieri probleemi olemust.

Seetõttu arvasin vajalikus oma töös asetada rõhk mh neile allikatele, mis oleksid peamised teadasaamise alused Toulmini põhjendamise mudeli järgi. Kui ka võiks eeldada „oma silm on kuningas“ või „ise kogetu“ eksimatuses, sõltuvad need paljuski nii vaatleja või tunnistaja enese võimetest kui ka vaatlustingimustest. Seega väitmaks midagi tõsikindlat, peab olema äärmiselt tähelepanelik selles, mida tajuti või mäletati.

Teises peatükis tõin välja need head põhjendamise omadused, mida Toulmin on püüdnud teemanetraalselt kirjeldada. Nendeks on juba mainitud õigustatud alus ehk tingimused, mille alusel me saame üldse rajada oma põhjendamise (vaatlus, mälu, tunnistaja ütlus, talletusvahendid, eksperdiarvamus, varasem argument jt). Põhjendamise alust kinnitab asjakohane teave, mida Toulmin nimetab adekvaatseks ehk piisavaks teabeks. Seega sobib selline piiritlemine kohtumenetluse asjakohasusega üsnagi hästi, sest ka tõendamisel piisab teabest, kui juba tõendamist vajava fakti kohta on piisavalt tõendust leidnud informatsiooni. Kolmanda alusena toodud õigustatud kindlus seondub nii järeldamismeetodiga kui inimese sisemise ja välimise õigustatusega. Toulmini mudel käsitleb eelkõige välimist õigustatust, mis on üheks kõige olulisemaks usaldusväarsuse tõstmise meetodiks. Ta nimetab abduktsiooni „*backing*“ks ehk tagurpidi või ümberpööratud kindluseks, milles võimalusel pööratakse eeldused ja järeldused korduvalt omavahel ümber. Sellise meetodiga peab avarduma õigustatuse kindlus mitte just garanteeritud kujul, kuid poliisina, mis tagab edaspidise hea põhjendamise tulemused. Ka Toulmin kaitseb end subjektiivsuse eest läbi universaalsusprintsibi, mis tähendab õigustatud kindluse modaalsuse juhtumiklassidesse asetamist. Igasugune erand, mis ületab modaalsuse tugevust, viitab ebatäiuslikule järelduse toetusele selles juhtumis. Eksimuste vältimiseks tuleb kõrvaldada vasturääkivused. Toulmini mudel on hea argumentiivsete teadmiste ja oskuste õppimiseks, milles küll ei tähtsustata vigade eristamist, kuid osundatakse vigade eiramisel kaasnevale kindluspoliisi puudumisele või õigemini põhjendamine ei ole täiuslik.

Vigade eristamise alusel püüab Gordon leida lahendust eelduste formaliseerimiseks, milleks ta kasutab Verheij poolt välja töötatud kriitilisi küsimusi. Jõutakse küll teatud formaliseerimise tasemeni, mis väljendub kolme peamise eeldusklassi eristamises:

antetsedendid ehk põhimõtteliselt üldtuntus või truismid; eeldused, mis peavad olema tõesed; ning erandid, kuid sellega semantilisi nõudeid ei suudeta ületada. Seega oleks selline formaliseerimine väga heaks teatud väljakujunenud eluliste situatsioonide lihtsustamise mooduseks ja Toulmini adekvaatse informatsiooni välja selekteerimiseks, kuna üldistava reeglina kehtib, et kõik eeldused, mis ei ole kõne all, peetakse vastuvõetavaks ja kõik erandid, mis ei ole kõne all, ei peeta vastuvõetavaks. Juhul, kui nüüd eksperdiarvamust ka lugeda selle meetodi alla kohandatavaks, mida Verheij ja Gordon koos Waltoniga püüdsid rakendada, siis tunnistaja ütluste propositsiooniline teave ei ole niivõrd universaalne kui eksperdiarvamuse sisu. Arvutusliku meetodiga on püütud pakkuda formaate enim esinevatele diskursustele nagu parlamendi toimingud, seaduste välja töötamine vms. Siiski selline formaliseerimisnäide eksperdiarvamuse najal iseloomustabki Waltoni poolt pakutud mitteammendavate argumentide skeemide formaliseerimisest, millega Walton püüab haarata kontekstuaalset lähenemist. Üheks argumentiks on loetelus ka tunnistaja ütlus. Waltoni poolt pakutud argumentid iseloomustavad ehk kõige paremini võtteid, millega saab üle hüpata väljakujunenud meetodite otsingutest nagu deduktiivne, induktiivne vms, mis omakorda ei tähedna, et nendega pakutavad võimalused kõrvale peaks jäetama. Walton püüab elulisi situatsioone üldistavalt redutseerida juhtumipõhiselt pidades seejuures silmas dialoogilist konteksti. Seega on püütud haarata võimalikult atomaarne ühik eelduste tähendusi, mis paigutatakse dialektilistesse kihtidesse ehk parlamendi valimistele või seaduse välja töötamisele või eksperdiarvamusele.

Kolmandas peatükis leiab käsitlemist tunnistaja ütluse kui suulise väljenduse tähendus. Kõneleja tähendus omab konventsionaalse tähenduse funktsiooni, millega antakse teistele teada oma teadmist. See tähendus on sõltuvuses kohtuistungis täielikust kõneolukorrast, mis on mõjutatud taustateguritest. Taustateguriks on nii kohtuistung kui ka asjaolu kas dialoogi poolteks on tunnistaja ja kohtunik või tunnistaja ja teine pool. Kõneolukord on selleks viimaseks lihviks, millega tunnistaja annab ütlusele usaldusväärse vormi. Kuigi usaldusväärsus kujuneb läbi ütluste asjakohasuse, aktsepteerituse, küllaldavuse, õigustatuse ja kontrollimise tingimuste, saab tunnistuse ütlust iseenesest pidada pea kõige olulisemaks ütlusele argumentatiivsuse lisamise olukorraks. Loomulikult kaalub ja hindab kohtunik ütluse sisu ka teiste tunnistajate ütlustega või teiste tõendite või asjaoludega, kuid siin väljenduvad nii ütluse propositsiooniline sisu, tunnistaja uskumine, hoiak, mittediagnostilised märgid ehk kokkuvõttes kogu kontekstuaalne tagamaa.

Uuringutes on leitud, et sellist vahetut küsitlemise või dialoogi olukorda hindavad vaatlejad palju positiivsemalt kui video vahendusel esitatud tunnistusi. Siiski on viimasel ajal üha sagedamini hakatud kasutama videosalvestuste võimalusi. Rootsi 2008. aasta kohtumenetluse reformiga on kaasatud tehnilisi vahendeid, mille võimalikke mõjusid on oma

doktoritöös kajastanud Sarah Landström. Ühe olulisema järeldusena peab välja tooma video salvestuse objektiivsuse kandvamat rolli võrreldes istungil vahetult antavate tunnistajate ütlustega. Küll aga sellega muudab kõneolukorra, sellele eelnenud ja järgnenud olukorra otsustaja või vaatleja (uuringus vandemehed) tajumise piiratumaks, kuid uuringutulemuste järgi kasvab talletusvahendite abil (lapstunnistajate) tõeste ütluste tajumine võrreldes tõeäratute ütlustega.

Seega argumenteerimise oskus teenib inimeste vahelise mõtestatud suhtlemisel olulist väärtust, millega muudetakse suhtlemine ratsionaalsemaks ja otstarbekamaks. Samas ei tähenda see mängu kui väärtuse vähenemist. Konkreetsetes elulistes situatsioonides võimaldab see inimestel öeldust (või kirjutatust) ühesemalt aru saada. Tsiviilkohtumenetluses peaks teadmine argumenteerimisest andma usaldusväärsemad tunnistused, millega võib kaasas käia ka vastupidine tulemus, et tunnistaja on osav valetaja. Samas talletusvahendite kasutamine tunnistaja ütluste salvestamisel teenib pigem objektiivsuse otstarvet rohkem kui vahetu tunnistuste andmine. Siiski arvan, et igasugune muutus peab omaenese dünaamilisuses settima selleks, et muutus tooks kõige paremat kasu kohtumenetluses ja ühiskonnas üldisemalt.

Argumentative capability of witness testimony in civil proceeding.

SUMMARY

This master's thesis discusses the argumentative capability of witness testimony in civil proceeding. With the purpose of providing a more concise overview, the work also contains examples from the area of misdemeanour proceedings. The discussions in the work range from the definition of knowledge, pointing out its particularities and shedding light on the components of argumentative process up to the contribution of possible technological means in a civil proceeding in order to compensate for the scope of objectivity of final conclusions.

First, a question is raised about the value of argumentation in the meaningful communication between people and whether the argumentation skills are of assistance in differentiating a fact and an assessment. To answer this question, an overview has been given about the definition of proportionate knowledge as a basis to standard conditions as well as a treatment of exceptional conditions concealed therein. The classic biconditional specification of knowledge is expressed in the four standard conditions of the model of this knowledge definition – witness beliefs, witness actuality i.e. correspondence to factual circumstances, justification of belief into knowledge and that the belief in and trueness of witness may not be incidentally coincided.

Pursuant to the content of work, to assess the argumentation of witness testimony and the credibility of it, the focus in the knowledge model has been placed on shedding light on the randomness condition i.e. on the Gettier problem. The question that facts and possibilities of fact and attributing values to them in the form of assessments depends on the erroneousness of a human, arising from both, the fallibilism of a human himself as well as stochasticity of external conditions. Accordingly, when claiming something plausibly and with certainty one must be extremely cautious both in the truthfulness of the assumptions of the statement itself and of the argumentation as well as in describing what is perceived with the assistance of the senses and, in turn, drawing conclusions from these. Relevance, adequacy and importance of the argument in inference methods and test arise as well as the internal rules i.e. acceptability (admissibility) of the argument depending on the argumentative practice requirements. Relevance and acceptability create formal grounds in a court proceeding. Adequacy, justification and test strengthen the warrant of the argument, the relative importance of which, in assessing the credibility of the witness testimony, plays a central role. These abovementioned criteria may be referred to as the ARGIT conditions, being Trudy Grovier's argumentation framework, supplemented with the justification and test of inference by Mari Rosentau. Notwithstanding the formalization, parallel assessment of

credibility of the witness and their testimony begins already with the assessment of the first criteria, i.e. in the stage of both acceptance as well as relevance.

Since the proportionate non-inferential and inferential modes of learning may become entangled in the impossibility of learning the reality of the fact as well as by the erroneousness of a human, an attempt has been made as a last resort to find the solution through good argumentation.

There are various inference methods that may be treated as argumentation. The most well-known methods – deductive and inductive – are, up to the present, understood as from general to particular and from particular to general. Such an Aristotelian simplified understanding however has only a historical meaning – which as yet does not prevent such kind of use upon consent of the participants in the respective argumentative practice, however it should be kept in mind that this scheme would work as a paradigm of the current ideology only if both the mental as well the physical world would bear the same kind of logic. Accordingly, we should use inference modes that carry deductive methods above all e.g. in formal logic, in mathematical theorems or in the set theory.

As a good argumentation, the Toulmin model has been proposed, in which the stages of thematically neutral argumentation are presented: justified grounds, adequate information, justified warrant and justification in assuming that no defeaters apply.

Good argumentation ties in the assumptions with conclusions with an abductive method, in which by fulfilling all the listed conditions, the circumstances which would refute justification, are to be prevented. Although the Toulmin model is not distinguishing these refuting errors, then in the Gordon computational model these are taken through critical questions into a formalised shape i.e. as assumptions the antecedents, assumptions or hypothesis, and exceptions, figure. Although, in collaboration with Gordon the assumptive argumentation schemes of case groups by Walton offer, in every way, a proper support to the computational model, it is not possible to overcome the semantic boundaries with such a division of assumptions. Still, formalisation of assumptions into generally known antecedents, assumptions of case groups or Walton argument assumptions and exceptions supports a good argumentation process, knowing of which enables people to comprehend the dialectic understandings in socio-cultural communication in a better and more harmonised way.

The abovementioned better understanding still needs also focussing on the internal rules of different argumentative practices. If the rules of argumentation are followed, then the actual purpose of discourse may not be justified in a dialogical format, since those participating in the argumentative practice on a metaphysical level either ignore the discussion, present deliberately or in a negation status, positions, which do not serve the

purpose of good argumentation. It may appear reasonable to find a solution either in discourse or dialogue or at least further development of the idea within their framework.

In a court proceeding, the dialogue is directed by a decision-maker as a third party, whose task it is to end the discourse with a judgement; accordingly, he is related to the ways of learning, contained in the witness testimony, the attitudes of the witness towards knowledge as well as to non-diagnostic signs. Accordingly, in addition to argumentative activity, the attention of the judge is related to monitoring the entire speech situation i.e. the presentation mode of the witness will become important as a feature of the idea of the argument. This, credibility of the witness testimony, is modelled by the logicity, informativeness, convincingness and naturally control with the testimonies of the other witnesses or with other evidence.

The witness testimony is formed into an argument via court protocol. In this part, the “sentences written in the air” expressed in the testimony differ from objectively perceived evidence, which with their existence possess already certain argumentative capability. The credibility of witness testimony stands separately – in the list of Walton arguments and as assumptions, based on a fair trial – as well as in the exceptions of the Gordon computational model. When treating the credibility of witness testimony as an exception, its refuting nature needs positive verification; however refutability of credibility is rather subject to the “bursting bubble theory”, which means that the argumentative capability of the witness testimony has quite a weak level of strength.

The argumentative capability of the witness testimony can be reinforced within the court proceeding through speech act at the moment of giving the testimony. In a complete speech situation i.e. at a court session, the entire impact of background factors that shape the meaning of the speaker of the testimony will be added to giving the testimony. As such background factors 12 distinctions of speech acts have been found, describing which, one could ask: who said, to whom said, with what aim said, with what modality tone said, in which conversational situation said, in connection with what else said, did he predict or say after, did he say what he intended, did he also do or only say, and for what he said. The meaning of the speaker and its credibility is formed of these factors, the dialectic shifting of which is conducted at the court situation by the judge in the form of linguistic hints. These are the processes where the argumentative capability of the witness testimony is developed, which still urgently needs the support of other, more objective evidence, to be sufficiently credible.

The subsidiary nature of the witness testimonies manifests itself in the judicial practice, being often under the burden of credibility. Occasionally the testimonies of a more

authoritative witness are found to be sufficiently credible, at the same time it may be found to be also of insufficient credibility. Such a situation most definitely refers also to the undeveloped state of inner conviction of the court. Accordingly, in order to consider the witness testimony credible, it needs a more objective support, which could be offered by the constitutive purpose of the self-regulation of recording devices.

Technological means offer a possibility to record the witness testimony at least in three used presentation modes: one and two-way conference call and video recording. Studies have established that live observers rate the witness appearance in more positive terms than do video observers. Still, the possibilities of videotaping are being increasingly more used recently. With the courtroom procedure reform in Sweden in 2008, technical devices were added, the possible impact of which has been expressed by Sarah Landström in her doctoral thesis.

Acceptance of a more positive testimony by observers is supplemented besides the aforesaid also by the less burdening thinking process of telling the truth, which when giving the testimony makes its proportionate content more logical, informative and convincing compared to when presenting a lie or imaginings. I would additionally note here that the impact of technological equipment on child witnesses was estimated to be less stressful, however some of the children still preferred testifying live rather than by conference call or videotaping.

As one of the more substantive conclusions we must point out the more important role of the objectivity of videotaping compared to live testimonies of witnesses given at a court session. Still, this makes perception of the decider's speech situation, the situation preceding and following the same, more limited, however the credibility accompanying the objectivity is worthy of mention.

Accordingly, argumentation skills have an important value in the meaningful communication between people, which makes communication more rational and practical. At the same time this does not mean deterioration of the game as the value, but in certain actual situations it enables different people to inform and understand what is said (or written) in a more harmonised way. In a civil proceeding, knowledge should give more credible testimony compared to argumentation, which may also lead to an opposite outcome – that the witness is a skilful liar.

Implementing the means of recording in using the witness testimonies still serves rather an objectivity purpose than when not using these.

Viidatud materjalid

Kirjandus

1. Aarnio, A. Õiguse tõlgendamise teooria. Tõlk. V. Jalakas, toim. R. Narits. - Juura 1996.
2. Aru, Jaan ja Bachmann, Talis. Tähelepanu ja teadvus. – Greif 2009.
3. Bachmann, Talis. Kognitiivse neuroteaduse ja psühholoogia võimalustest valetamise ja varjatud süülise teadmise avastamisel. – Juridica 2007, nr 4, lk 215-228.
4. Bernecker, Sven and Dretske, I. Fred. Knowledge. Readings in contemporary epistemology. Oxford University Press, 2000. pp 431-441.
5. Champod, Ch; Evett, Ian; Jackson, Graham; Birkett, John. Comments on the scale of conclusions proposed by the *ad hoc* committee of the ENFSI Marks Working Group. – The Forensic Science Service (UK), July 24th 2000. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.researchgate.net/publication/224945588_Comments_on_the_scale_of_conclusions_proposed_by_the_ad_hoc_committee_of_the_ENFSI_Marks_Working_Group (25.04.13).
6. Cole, Simon A. Forensics without uniqueness, conclusions without individualization: the new epistemology of forensic identification† – Law, Probability and Risk, Sep 2009, Vol. 8 Issue 3, pp 233-255. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.utlib.ee/erialaportaal2/index.php?tk=OI> (25.04.13).
7. Ervo, Laura. Õiglase kohtupidamise väljavaated kriminaalasjades: tulevikuvisionid ja praegune olukord Skandinaavias ja Euroopas. – Juridica 2013, lk 47-55.
8. Gettier, Edmund L. Kas õigustatud tõene uskumus on teadmine? Tõlk Anto Unt. Tartu – Akadeemia, 1998, lk 754-757.
9. Gräzin, I. Anglo-Ameerika õigusfilosoofia. 2. tr. Tartu: Iuridicum 1999.
10. Hitchcock, D. Argumentation. – The Practice of Argumentative Discussion. Springer 2002. Issue 3. 287-298 – Johnson, R. Manifest Rationality 2000. Arvutivõrgus kättesaadava: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.202.6369> (25.04.13).

11. Kangur, A. Kohtuvälised avaldused tõendina kriminaalkohtumenetluses. – *Juridica* 2011, nr 8, lk 589-611.
12. Kangur, A. Millal saab isiku kohtust väljaspool tehtud avaldus olla tõendiks kohtumenetluses? – *Juridica* 2008, nr 1, lk 11-23.
13. Kergandberg, E., Pikamäe, P. (koost). *Kriminaalmenetluse seadustik. Komm. vlj.* Tallinn: Juura 2012.
14. Kergandberg, E., Kangur, A. jt. V. *Sissejuhatus kohtumenetluse õpetusse. Eesti kohtumenetlusõiguse võrdluspilt.* Tallinn: Juura 2008.
15. Kergandberg, Erik. *Sissejuhatus kohtumenetluse õigusesse ehk kohtumenetlusõiguse propedeutika. Loengumaterjal.* – 2006. Materjalid autori valduses.
16. Kaplinski, J. Järelsõna raamtule Huizinga, J. *Homo ludens.* Kultuuri mänguelemendi määramise katse. – Tallinn Varrak. 2004.
17. Kasak, E. Mõiste mõistmise mõistatusest. – *Juridica* 2010, nr 3, lk 159-170.
18. Kaugia, Silvia. Õigusteadvuse mõiste konstruktsioonidest. – *Juridica* 2012, nr 2 lk 112-121.
19. Kull, Irene. Hea usu põhimõte kaasaegses lepinguõiguses. *Dissertationes Juridicae Universitatis Tartuensis.* – TÜ Kirjastus 2002.
20. Landström, Sara. *CCTV, Live and Videotapes. How Presentation Mode Affects the Evaluation of Witnesses.* Department of Psychology - Doktoral Dissertation at the University of Gothenburg, 2008. Printed in Sweden by Intellecta Docusys Gothenburg, 2008. Arvutivõrguskättesaadav:https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/9905/1/Landstrom_dissertation.pdf (25.04.13).
21. Lipping, Jüri. *Dialektika ja parallaks.* – Sirp 12.06.09.
22. Metroloogia koolitus. Mõõtemääramatus. AS Metroset 2013.

23. Narits, Raul. Elutee, mis oli pühendatud õigluse otsinguile. Ilmar Tammelo. – *Juridica* 2002, nr 9, lk 635-638.
24. Narits, R. Õiguse entsüklopeedia. 2. tr. Tallinn: Juura 2002.
25. Narits, Raul. Õigusteaduse metodoloogia I. – Juura 1997.
26. Narits, R. Õiguse üldteooria. – Loengukonspekt 2011.
27. Piip, Ants. Õiguse jõud. Koostaja Priidu Pärna. – Ilmamaa, 2007.
28. Renyi, Alfred. Sokraatiline vestlus matemaatikast. – *Akadeemia* 2012 nr
29. Rosentau, Mario. Argumenteerimise kunst ja tehnika. – avaldamata käsikiri.
30. Rosentau, Mario. Argumenteerimise kunst ja tehnika.: Loengumaterjal. 2013.
31. Rosentau, Mario. Lepingu kindlus ja poolte usaldus. – *Juridica*, 2002, nr, lk 11-29.
32. Rosentau, Mario. Õiguse olemus: sotsiaalse käitumise funktsionaalne programm.- *Dissertationes Juridicae Universitatis Tartuensis*. – TÜ kirjastus 2004.
33. Rosentau, Mario. Tõendamine teadmise standardmudelil. – *Juridica* 2001, nr 3, lk 188-205.
34. Pärsimägi, Andra Pärsimägi. Hagimenetlus. – Juura 2011.
35. Saar, Kadi Liis Milleks meile Higgsi boson? – *Akadeemia* 2012 nr 11, lk 1923 – 1935.
36. Stoney, A. David. What Ever Made Us Think We Could Individualize Using Statistics? – *Journal of the Forensic Science Society*, Vol. 31, No. 2, 1991, pp. 197-199.
37. Sturgeon, Scott. Teadmine. Tõlk Anto Unt. Tartu: Akadeemia, 1998, lk 758-781.

38. Tagu, M. Tunnistaja ütlnsed kui objektiivne tõend kriminaalmenetluses. Magistritöö. – 2010.
39. Tammelo, I. Õiglus ja hool. (Koost.) Narits, R, Luts, M. Tartu: Ilmamaa 2001; 2006.
40. Toomela, T. Valduse kaitse jõuga – asjaõigusliku omaabi teostamine ja selle piirid. – Juridica, 2008, nr 8, lk 561-573.
41. Toulmin, Stephen, E. Arguing on the Toulmin Model. New Essays in Argument Analysis and Evaluation. – Good reasoning in the Toulmin model. Ed. Hitchcock, David. Springer. 2006. pp 373-391. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.utlib.ee/erialaportaal2/index.php?tk=OI> (25.04.13).
42. Walton Douglas N. A Pragmatic Model of Legal Disputation. – Notre Dame Law Review, 1998, pp 711-735. Arvutivõrgus: <http://dougwalton.ca/papers%20in%20pdf/98pragmatic.pdf> (25.04.13).
43. Walton Douglas N, Gordon Thomas F. Critical Questions in Computational Models of Legal Argument. Ed. Paul E. Dunne and Trevor Bench-Capon, Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2005.
44. Wright, Henrik Georg. Filosoofia. Loogika ja normid. – Vagabund 2001.

Muu kasutatud kirjandus

45. Covey, Stephen R. 8. harjumus. – TEA 2010.
46. Doidge, Norman. The brain that changes itself. Penguin Books. 2007.
47. Language Accelerator. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://duolingo.com/>; <http://www.itl.ee/?op=body&id=14&art=1165> (21.04.13).
48. More modern court proceedings Video recording and playback of examinations in court. Sweroges Domstolar. 2008.

Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.ekstrominredningar.se/pdf/EMR_eng.pdf (25.04.13).

49. Võõrsõnade leksikon. Tallinn: Valgus 2000.

Õigusaktid

50. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I 2005, 26, 197; 05.04.2013, 5.

Kohtulahendid

51. RKTko 3-2-1-180-12;

52. RKTko 3-2-1-96-11;

53. HMKo 2-11-18754;

54. HMKo 17.12.2010 2-10-10500/26;

55. HMKo 31.12.2010, 2-10-17711/34;

56. HMKo 29.03.2012, 2-10-4919;

57. HMKo 3.11.2011, 2-10-65330/19;

58. HMKo 20.09.2011, 2-09-8796;

59. HMKo 24.01.13, 4-12-5401

60. TrtMK 19.07.2010, 2-09-7530/40;

61. TrtMK 23.05.2008, 2-07-14278/28;

62. TrtMK 12.05.2008, 2-06-18546/28.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Indrek Parts (sünnikuupäev: 20.06.1968)

- annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
TUNNISTAJA ÜTLUSE ARGUMENTATIIVNE JÕUD
TSIVIILKOHTUMENETLUSES,

mille juhendaja on dr. juris Mario Rosentau,

- reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
- olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
- kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **06.05.2013**